

T.C

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKOTURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI

EKOTURİZM REHBERLİĞİ BİLİM DALI

**ARDAHAN İLİ ÇILDIR İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN
EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRMESİ**

Beste SEZER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

Doç.Dr. Abdurrahman DİNÇ

KONYA – 2022

T.C

NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EKOTURİZM REHBERLİĞİ ANABİLİM DALI

EKOTURİZM REHBERLİĞİ BİLİM DALI

**ARDAHAN İLİ ÇILDIR İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN
EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRMESİ**

Beste SEZER

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:

Doç.Dr. Abdurrahman DİNÇ

KONYA – 2022

	T.C. T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	---	---

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin	Adı Soyadı	Beste SEZER
	Numarası	18812601009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Ekoturizm Rehberliği
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Abdurrahman DİNÇ
	Tezin Adı	ARDAHAN İLİ ÇILDIR İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Beste SEZER

İmzası

	T.C. T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	
---	--	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Beste SEZER
	Numarası	18812601009
	Ana Bilim / Bilim	Ekoturizm Rehberliği
	Dalı	
	Programı	Tezli Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Abdurrahman DİNÇ
	Tezin Adı	ARDAHAN İLİ ÇILDIR İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRMESİ

Ekoturizm, doğal ve kültürel kaynakların korunmasını hedefleyen, bu faaliyetleri sürdürürken yerel halkın aktivitelerden en üst seviyede fayda sağlamasını amaçlayan sorumlu turizm türüdür. Bu bağlamda çalışmanın alanı olan Çıldır ilçesi ve çevresi sahip olduğu doğal ve kültürel alanları ile ekoturizm çalışmalarında yüksek potansiyele sahip bölgelerden biridir. Çıldır ilçesi; idari olarak Ardahan iline bağlı, coğrafi olarak ise Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde ve Gürcistan'a komşu olan bir sınır ilçesi konumundadır. Türkiye'nin yüksek ilçelerinden biri olan Çıldır, coğrafi konumu ve fiziki özellikleriyle son yıllarda kendinden söz ettirmeye başlamıştır. Özellikle son yıllarda doğal ve bozulmamış alanların daha değerli olması Çıldır'ın bakir bir coğrafyada yer alması ekoturizm bakımından önemli olmasını sağlamıştır. Bu çalışmada Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm potansiyelinin tespit edilmesi amaçlanmış ve bu potansiyelin değerlendirilmesi için yapılması gerekenler üzerinde durulmuştur. Çalışmanın yöntemi olarak literatür taraması yapılmış, nitel araştırma yöntemlerinden mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Literatür taraması, mülakat ve yapılan gözlemler neticesinde elde edilen bilgiler doğrultusunda swot analizi yapılmıştır. Ayrıca bölgede ekoturizm çalışmaları bakımından değerlendirme altına alınabilecek alanlar gözlemlenmiştir. Böylece Çıldır ve çevresinde ekoturizm çalışmalarının yürütülebileceği sahalar ortaya çıkartılmış ve faaliyet alanları belirlenmiştir. Çalışmanın sonunda Çıldır ilçesi ve çevresinde yeterli sayıda konaklama tesisinin bulunmaması, sahip olunan yemek kültürünün gerekli oranda turizm çalışmalarında yer almadığı, bölgedeki ulaşım faaliyetlerinin yetersizliği, bölgede aktif bir biçimde yapılabilecek olan turizm aktivitelerinin organizasyon ve planlama eksikliği sebebi ile yapılamaması sonucuna ulaşılmıştır. Çıldır ilçesinde karlı ve buzlu gün sayısının fazla olmasından kaynaklı kış turizmi faaliyetleri öne çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ekoturizm, Çıldır Gölü, Çıldır İlçesi, Ardahan

 KONYA	T.C. T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Beste SEZER
	Student Number	18812601009
	Department	Tourism Guideness
	Study Programme	Master's Degree
	Supervisor	Assoc.Prof. Abdurrahman DİNÇ
	Title of the Thesis/Dissertation	EVALUATION OF THE ECOTOURISM POTENTIAL OF THE CILDIR DISTRICT OF ARDAHAN PROVINCE AND ITS SURROUNDINGS

Ecotourism is a type of responsible tourism that aims to protect natural and cultural resources and aims to ensure that the local people benefit from the activities at the highest level while continuing these activities. In this context, Çıldır district, which is the area of study, and its surroundings are one of the regions with high potential in ecotourism studies with its natural and cultural areas. Çıldır district is administratively connected to Ardahan Province, and geographically it is located within the borders of the Eastern Anatolia Region and is a border district neighboring Georgia. Çıldır, one of the highest districts of Turkey, has started to make a mention of itself in recent years with its geographical location and physical characteristics. Especially in recent years, the fact that natural and unspoiled areas are more valuable, the fact that Çıldır is located in a virgin geography has made it important for ecotourism. **OBJECTIVE** In this study, it was aimed to determine the ecotourism potential of Çıldır district and its surroundings and focused on what needs to be done to evaluate this potential. A literature review was conducted as the method of the study, and interview (interview) technique, one of the qualitative research methods, was used. SWOT analysis was performed in accordance with the information obtained as a result of literature review, interviews and observations made. In addition, areas that can be evaluated in terms of ecotourism studies have been observed in the region. Thus, the areas where ecotourism studies can be carried out in Çıldır and its surroundings have been identified and the areas of activity have been determined. The Wild at the end of the study in sufficient numbers and lack of accommodation in the surrounding area of the town, owned the required rate of Tourism Studies took place in the region where the food culture of the lack of transportation activities in the region that can be done in an active manner that cannot be made due to lack of organization and planning of tourism activities is concluded. Winter tourism activities have come to the fore due to the high number of snowy and icy days in Çıldır district.

Keywords: Eco Tourism, Lake Çıldır, Çıldır District

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	i
BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	ix
HARİTALAR LİSTESİ.....	x
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR DİZİNİ	xii
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Turizm Kavramı.....	3
1.2.Sürdürülebilir Turizm Kavramı	4
1.2.1. Sürdürülebilir Ekoturizm	7
1.3. Ekoturizm Kavramı.....	8
1.3.1. Ekoturizmin Önemi.....	12
1.3.2. Ekoturizmin Amacı.....	14
1.3.3. Ekoturizmin Özellikleri	15
1.3.4. Ekoturizm İlkeleri	16
1.3.5. Ekoturizm ve Korunan Alanlar	18
1.3.6. Ekoturizm Faaliyet Türleri.....	20
1.3.7. Kitle Turizmi ile Ekoturizmin Karşılaştırılması	22

1.4. Ekoturizmin Etkileri.....	25
1.5. Ekoturistler.....	27
1.6. Türkiye’de Ekoturizm.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

ÇILDİR İLÇESİ VE ÇEVRESİ EKOTURİZM POTANSİYELİ

2.1. Ardahan İli Coğrafi Konumu	31
2.2. Çıldır İlçesi ve Çevresi Coğrafi Özellikleri	32
2.2.1. Çıldır İlçesinde Daha Önce Yapılmış Çalışmalar	33
2.2.2. Çıldır İlçesi Tarihi.....	34
2.2.3. Çıldır Nüfusu	37
2.2.4. Çıldır Doğal Peyzaj Değerleri.....	38
2.2.4.1. Yer Şekilleri	38
2.2.4.2.Çıldır İlçesi İklim Özellikleri.....	38
2.2.4.3. Çıldır İlçesi Su Kaynakları.....	40
2.2.4.3.1. Aktaş Gölü ve Çevresi Mevcut Ekolojik Durumu	40
2.2.4.4. Çıldır Bitki Örtüsü	43
2.2.4.5. Çıldır Ekonomik Yapısı	43
2.2.4.6. Çıldır’daki Turistik Altyapı	43
2.3. Çıldır’da Turizm Özellikleri	46
2.4. Çıldır İlçe ve Çevresinde Yapılabilecek Ekoturizm Faaliyet Türleri	46
2.4.1. Dağ Turizmi	47
2.4.2. Kamp ve Karavan Turizmi.....	47
2.4.3. Bisiklet Turizmi	47
2.4.4. Doğa Yürüyüşü	48
2.4.5. Jeep Safari.....	48

2.4.6. Atlı Sporlar.....	49
2.4.7. Atlı Doğa Yürüyüşü.....	49
2.4.8. Av ve Yaban Hayatı Gözlemleme	50
2.4.9. Arıcılık	51
2.2.10. Botanik Turizmi	52
2.4.11. Kuş Gözlemciliği (Ornitoloji).....	53
2.4.12. Mağara Turizmi	54
2.4.13. Tarih ve Kültür Turizmi.....	54
2.4.14. Sportif Olta Balıkçılığı.....	60
2.4.15. Eko-gastronomi Turizmi.....	61
2.4.16. İnanç Turizmi.....	68
2.4.17. Su Sporları Turizmi.....	69
2.4.18. Kış Turizmi	69
2.4.19. Atlı Sporlar.....	73
2.4.20.Kanyon Turizmi	74

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇILDIR İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi	76
3.2.Araştırma Evreni ve Örneklemi	76
3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	77
3.4. Veri Toplama Araçları	77
3.5. Araştırma Bulguları	82
3.5.1. Kültürel Kaynakların Analizi.....	83
3.5.2. Çıldır'ın Ekoturizm Potansiyeli Bakımından Güçlü ve Zayıf Yönleri Fırsatları ve Tehditleri.....	84

3.5.3. Görüşmelerden Elde Edilen Verilerin Analizi	88
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	99
KAYNAKÇA.....	104

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1. 1. IUCN Korunan Alanların Sınıflandırılması	19
Tablo 1.2. Kitle Turizmi ile Ekoturizmin Karşılaştırılması	23
Tablo 2. 1. Yıllara Göre Çıldır İlçe Nüfusu	37
Tablo 2. 2. 1958-2021 Yılları Ortalama Yağış ve Sıcaklık Miktarları	39
Tablo 2. 3. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Tesislere Geliş, Geceleme ve Doluluk Oranlarının Ardahan İli ve İlçelerinin Dağılım Tablosu.....	44
Tablo 2. 4. Ardahan İlinde Bulunan Seyahat Acenteleri ve Faaliyetleri	45
Tablo 2. 5. Çıldır İlçesinde Var Olan Kale ve Kuleler	57
Tablo 2.6. Ardahan İli Çıldır İlçesi ve Yakın Çevresinde Yemek Kültürü .. Hata! Yer işareti tanımlanmamış.	
Tablo 2.7. Çıldır İlçesi Yakın Çevresinde Var Olan Cami, Kilise ve Şapeller.....	68
Tablo 3.1. Mülakat Katılımcı Listesi	78
Tablo 3. 2. Çıldır İlçesi ve Çevresi Doğal Kaynak Değerleri	83
Tablo 3. 3. Çıldır İlçesi ve evresi Kültürel Kaynak Değerleri	84
Tablo 3. 4. İlçede Ekoturizme Konu Olabilecek Faaliyet Türleri ve.....	90

HARİTALAR LİSTESİ

Harita 2.1. Ardahan Lokasyon Haritası	31
Harita 2.2. Çıldır İlçe Haritası.....	33
Harita 2.3. Aktaş Gölü Haritası.....	40
Harita 3.1. Çıldır İlçesi Ekoturizm Rota Haritası	103

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 2.1. Aktaş Gölü Adacıklarının Görüntüsü.....	41
Fotoğraf 2.2 Şeytan Kalesi Parkur ve Kuzukaya Parkuru	48
Fotoğraf 2. 3. Rahvan Atlarla Yapılan Atlı Geziler.....	49
Fotoğraf 2. 4. Yaban Hayat Gözlemleme	50
Fotoğraf 2. 5. Kafkas Irkı ve Arıcılık Faaliyetleri	51
Fotoğraf 2. 6. İlçede Yetişen Kara Orman Meyveleri	52
Fotoğraf 2. 7. Çıldır Gölü Kuş Gözlem Kulesi.....	53
Fotoğraf 2. 8. Şeytan Kalesi.....	55
Fotoğraf 2. 9. Akçakale Adasından Karşı Adacıklar	55
Fotoğraf 2.10. Kurgan Mezarları	56
Fotoğraf 2.11. Terekeme Kültüründe Bezenmiş Şah Görüntüsü.....	59
Fotoğraf 2.12.Çıldır Gölü Konağı ve Yöresel Kilimler.....	60
Fotoğraf 2.13. Eskimo Usulü Balık Avından Bir Görünüm	61
Fotoğraf 2.14. Ödüllü Pelverde Rüyası Tatlısı ve Çıtır Kaşarlı Kaz Ciğeri Yemeğinden ve Yarışma Ödül Töreni	64
Fotoğraf 2.15.Yöresel Çorba Kaz Yemeği ve Kavılca Buydağından Pilav İle Yöresel Kımı Turşusu,Kazın Kurutma Aşamasında Fotoğraflar	67
Fotoğraf 2.16. Çıldır Gölü Kano Aktivitesi	69
Fotoğraf 2.17. BOM Akademi Off-Road ve Buz Sürüş Aktivitelerinden Bir Görünüm	71
Fotoğraf 2.18. Buz Üzerinde Yapılan Sporlar	72
Fotoğraf 2.19.Buz Üstünde Yapılan Aktiviteler	72
Fotoğraf 2.20. Donan Göl Yüzeyinde Yapılan Atlı Kızak Etkinliği	73
Fotoğraf 2.21.Karaçay Kanyonunun Temmuz Ayı Mozalet Tepesinden Ve Ekim Ayında görüntüler	75

KISALTMALAR DİZİNİ

BOM: Borusan Otomotiv Motorsport

BTK: Bölge Temsil Kurulu

IUCN: Uluslararası Doğayı Koruma Birliği

Km: Kilometre

MÖ: Milattan Önce

MS: Milattan Sonra

SERKA: Serhat Kalkınma Ajansı

STK: Sivil Toplum Kuruluşları

TASFED: Türkiye Aşçılar ve Şefler Federasyonu

TÜRSAB: Türkiye Seyahat Acentaları Birliği

UNEP: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

UNWTO: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü

Vd.: Ve Diğerleri

WTO: Dünya Turizm Örgütü

WWF: Doğa İçin Dünya Fonu

ÖNSÖZ

Bu çalışma kapsamında, çalışma alanı olarak seçilen Ardahan il turizmine alternatif olabilecek ve turizm çeşitlendirilmesinde önemli bir yeri olan Çıldır'ın ekoturizm potansiyelinin ortaya konulması ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışma konusunun belirlenmesinde, araştırma aşamasında bilgi, tecrübe ve desteklerini eksik etmeyen değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. Abdurrahman DİNÇ'e, araştırma sürecinde kaynak hususunda yardımcı olan Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü ve Tarım ve Orman Bakanlığı 13. Bölge Müdürlüğü Ardahan Şube Müdürlüğü'ne teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca Ardahan'da bulunduğum süre boyunca her türlü bilgi birikim ve tecrübeleriyle destek olan Sayın Faruk KÖKSOY Bey ve Ardahan Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı Sayın Çetin DEMİRCİ Bey'e, gözlem konusunda bireysel olarak yardımlarını esirgemeyen Uzm. Biyolog Çağatay ALTIN Bey'e, SERKA Ardahan Yatırım Destek Ofisine, BOM Akademi, Çıldır Gölü Konağı ve diğer kurum kuruluşlara teşekkür ederim. Ayrıca rota çalışması kapsamında tasarım konusunda destek olan akademisyen arkadaşım Nurettin GÖKBULUT'a teşekkürü borç bilirim. Tüm eğitim hayatım boyunca maddi ve manevi desteğini esirgemeyen, her daim tecrübe ve bilgisiyle yanımda olan beni destekleyen başta canım babam Ersin DEĞİRMENCİ'ye ve sabırla, dualarıyla beni hiçbir zaman yalnız bırakmayan canım annem Aysun DEĞİRMENCİ'ye, yüksek lisans eğitim hayatım boyunca beni yalnız bırakmayan desteğini hep hissettiğim değerli eşim Abdullah SEZER'e ve araştırma sürecim boyunca bana dedesi ile eşlik eden biricik oğlum Taylan Uraz SEZER'e, tez sürecinde bilgisiyle her daim yanımda olan canım kardeşim Öğr. Gör. Mine BİCAN'a, bir telefon uzağımda olup desteğiyle her zaman var olan canım arkadaşım Ebru ARICI ile yardımlarını esirgemeyen Fatma YILMAZ'a ve son olarak kendisinin çatısı altında araştırmamı yaptığım, eğitim konusunda bizi her zaman destekleyen canım dedem Tazebey DEĞİRMENCİ'ye TEŞEKKÜR EDERİM.

Beste SEZER

KONYA-2022

GİRİŞ

Ekoturizmin gelişmesiyle farklı destinasyon arayışları ortaya çıkmıştır. Son yıllarda insanların tatil anlayışları değişmiş, alternatif turizm türlerine ihtiyacın artmasıyla birlikte ekoturizm faaliyet türleri ortaya çıkmıştır. Ardahan ili aynı zamanda Gürcistan'a açılan Aktaş sınır kapısı ve Türkgözü sınır kapısıyla sınır il konumundadır. Aktaş sınır kapısı Çıldır ilçesinde bulunmaktadır. Bu durum Çıldır ilçesini önemli bir geçiş güzergahı konumuna getirmiştir. Tarihi eskilere dayanan Ardahan ilinin Çıldır ilçesi Urartu yazıtlarında Çıldır Gölü etrafında yaşayan kabileler ve siyasi birlikler hakkında önemli bilgilere rastlanmıştır. Tarih boyunca birçok kültüre de ev sahipliği yapmıştır. Çıldır ilçesi aynı zamanda Orta Çağ'dan kalma önemli tarihsel yapılarıyla kiliseleri, kale ve kuleleri, tarihi Akçakale adasıyla dikkat çekmektedir.

Çıldır ilçesi doğal güzellikleri, bakir toprakları, sanayinin gelişmemiş olması ve ekoturizme elverişli yapısıyla ön plana çıkmaktadır. Çıldır ilçesi doğal peyzaj değerleri, sulak alanları, endemik bitki türleri, kanyonu, tarihi ve kültürel yapısıyla Ardahan ili sınırı içinde önemli bir turizm yapısına sahiptir. Aktaş Gölü Tepeli ve Ak pelikanın birlikte ürediği tek alan olması ile Çıldır ve Aktaş Göllerinin kuş göç yolu üzerinde bulunması, kuşların üreme ve barınmaları için uygun alana sahip olması ilçeyi ekoturizme elverişli hale getirmektedir.

Bu çalışma Ardahan il sınırları içinde bulunan Çıldır ilçesi ve yakın çevresinin ekoturizm potansiyelini ortaya koymayı hedeflemekte ve ekoturizm faaliyet türlerinin ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Ekoturizm bağlamında Çıldır ilçesinin var olan değerlere ve kaynaklara zarar vermeden, yörenin kalkınmasına sürdürülebilir katkı sağlayacak il turizmine alternatif olarak sunulması hedeflenmektedir.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ekoturizme bakış açısı oluşturmak adına kavramsal çerçeve ele alınmıştır. Sürdürülebilir turizm kavramı, ekoturizmin amacı, özellikleri, ilkeleri faaliyet türleri başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde araştırma alanı olarak belirlenen Çıldır ilçesi ve çevresi hakkında genel bilgilere, ekoturizm potansiyeline ve faaliyet türlerine yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde araştırılan Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm potansiyeli değerlendirilmiş, sonuç ve öneriler kısmı çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1.Turizm Kavramı

Yapılan araştırmalara bakıldığında turizmin birçok farklı tanımının yapıldığı görülmektedir. Tarihin ve kültürün coğrafya ile bütünleştiği konum olarak belirtilen turizm, aynı zamanda dinlenmek, gezmek, eğlenmek, farklı kültürleri tanıma isteği ve farklı yapıları görme isteğinden kaynaklanan seyahatler olarak tanımlanabilir (Emekli, 2006, s.53).

Kişilerin daimî yaşadıkları yer dışında gittikleri yerlerde devamlı kalışa dönüşmemek, herhangi bir gelir elde etmemek koşulu ile seyahat etmeleri, bu seyahatlerden oluşan dinlenme, hava değişimi, yeni yerler görme isteği gibi sebeplerden doğan olaylar bütünü turizm olarak ifade edilebilir. Amaçların başında gezmek, yeni yerler keşfetmek, merak duygusunu gidermek, tatil yapmak vardır. Başka bir ifadeyle kısa süreliğine başka bir yerde bulunma, boş zaman değerlendirilmesi olarak ifade edilebilir (Haberal, 2015, s.5).

Teknolojideki gelişmeler, boş zamanların artması, insanların refah düzeyindeki artış, nüfus yoğunluğu ve şehirleşme, kişilerin yaşam süresinin uzaması, insanların istedikleri yerlere seyahat etme özgürlüğünün bulunması ve insanlardaki merak duygusu kültür, eğitim düzeylerinin artması kişileri seyahat ermeye yönelten olumlu yönde gelişmeler olarak ifade edilir (Haberal, 2015, s.7-9).

Kişilerin sürekli ikamet ettikleri yer dışına çıkması, bir süreliğine başka bir şehir veya ülkeye giderek buralarda dinlenme, eğlenme, merak duygusunu giderme, keşfetme gibi ihtiyaçlarını karşılanmasıyla yapılan, gidilen bölgeye ekonomik fayda sağlayan olaylar bütünü turizm olarak adlandırılmaktadır (Gündüz, 2011, s.55). Turizm de amaç sadece insanların dinlenme, eğlenme, yeni yerler görme isteğinin karşılanması değil aynı zamanda farklı toplumları, kültürleri yakından tanıma imkânı sağlamaktır (Apalı, 2015, s.112). Turistik ürün çeşitlendirmesi kapsamında doğal, kültürel ve ekolojik değerlerin korunması ayrıca turizmin deniz- kum- güneş

üçlüsünün dışına çıkıp ülkelerin turizm faaliyetlerini tüm yıla ve bölgelere yayılması hedeflenmektedir (Kesici, 2012, s.33).

1.2.Sürdürülebilir Turizm Kavramı

Sürdürülebilir turizm kavramının dayanağı sürdürülebilir kalkınmadır (Hardy ve Beeton, 2009, s.169). Turizm sektöründe önemli kabul edilen çevre bilinci ile çevre hakkındaki değerlendirmeler ise kalkınmanın temelini oluşturan unsurlardır. Sürdürülebilir turizm kavramı, çevresel kaynakların korunması, ekonomik gelişme, yerel halk ve turist tatmini bakımından denge unsuru olarak görülmektedir (Hunter, 2002, s.7-20).

Sürdürülebilir turizm kavramı ön koşul olarak, doğal kaynakların korunması ve kalkınmanın sağlanması ile planlı temellere dayandırılan turizm gelişiminin varlığını kabul etmektedir. Bu şekilde hem kültürel ve doğal varlıklar korunmakta hem de bölgenin sosyal ve ekonomik gelişimi sağlanabilmektedir (Alkan, 2015, s. 6693). Turistik destinasyonlarda verimli arazilerin planlı kullanımının sağlanması, sürdürülebilir turizm uygulamalarının hayata geçirilmesi bakımından önem arz etmektedir. Bunun sonucunda uzun dönemli etkisi olan ekonomik gelişim mümkün olabilmektedir (Mazilu, 2010, s.30-33).

Turizmin yeni bir akımı olarak kabul edilen ekoturizm ile sürdürülebilir turizmin birbirine denk olduğu ileri sürülmektedir. Ancak ekoturizm ile sürdürülebilir turizm farklı anlamlara sahiptir. Ekoturizm, alternatif turizm şekli ve sürdürülebilir turizmin alt başlıkları arasında kabul edilmektedir. Yerel halkın refahını ön planda tutan, doğal çevreyi koruyan ve doğal alanlara duyarlı olan ekoturizm, içerisinde sürdürülebilirlik kavramını da barındırmaktadır. Ekoturizm, temeli doğaya dayalı olan bir turizm olarak yerel kültürün ve doğal çevrenin sürdürülebilirliği ilkesi doğrultusunda hareket etmektedir (Kaypak, 2012, s.12).

Sürdürülebilir turizm kavramının daha iyi anlaşılması ve doğa ile uyumlu turizm gelişiminin sağlanabilmesi bakımından dikkat edilmesi gereken bazı kriterler bulunmaktadır (Beyhan ve Ünügör, 2002, s.81; Akten ve Akten, 2011, s.4).

- Öncelikle ihtiyaçların belirlenerek harekete geçilmesi
- Gelişme ve sürdürülebilirliğinin kurallı bir şekilde amaçlarının oluşturulması
- Zayıf destinasyonların ve toplulukların desteklenmesi
- Doğanın korunmasına dikkat etmek
- Ekonomik etkinliklerin geliştirilmesi
- Ormanlık ve tarım alanlarının kullanımının zorlaştırılması
- Gelenekler, yerel mimari, folklor ve kültür mirasının korunması
- Turizm pazarlaması ve promosyonların etkin şekilde ortaya konmasıdır.

Turizm olgusunun önemli oranda çevre kalitesine bağlı olmasına karşın, çevreyi olumsuz şekilde etkileyen faktörlerin başında da turizm bulunmaktadır. Bir destinasyon için sürdürülebilir turizm stratejilerinin geliştirilmesi, kalkınma ilkelerine dayalı destinasyonda turist sayısının arttırılmasını amaçlamaktadır. Sürdürülebilir turizmin temel amacı turizm etkinlikleri ile çevresel değerler ve ekonomik kalkınmanın korunması ve bu değerlerin arttırılmasını sağlamaktır. Sürdürülebilir turizmin diğer amaçları ise aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

- Topluma, çevreye, kültürel, doğal ve tarihsel varlıklara zarar vermeden, toplumsal yaşama ve bölge ekonomisine katkı yapacak şekilde turizmi geliştirmek
- Bölgede turizm ile ilgili olan taraflar arasında koordinasyonu sağlamak
- Yerel halk ve çevrenin çıkarlarını gözetmek
- Potansiyel alıcılar tarafından ürünün nasıl algılandığını değerlendirmek
- Doğal, kültürel ve tarihsel varlıkları, çevre ve toplumu korumak
- Bölgeye ait olan ortak marka geliştirmek

- Turizmin çeşitlendirilerek, mevsimlere yaymak
- Doğal, kültürel ve tarihsel varlıkları turizme kazandırmak
- Ulaşım olanaklarını kolaylaştırmak
- Turizm gelirlerin artırmak
- Turizm sektöründe işgücü nitelik ve niceliğin artırmak
- Turizm sektöründe altyapı ve hizmet sorunlarını çözmek
- Kalkınmada eşitliği sağlamak
- Turizm sektöründe yatırım olanakların geliştirmek
- Turizmi diğer ekonomik alanlara entegre etmek
- Turistlerin faydalanacağı yüksek kaliteye sahip standartla oluşturmak
- Turizm pazarlama ve tanıtım etkinlikleri artırmak ve stratejilerin uygulanması ile kaydedilen ilerlemelerin değerlendirilmesine yönelik araçları geliştirmektir (Karacan, 2007, s.676).

Bir destinasyonda sürdürülebilir turizmin gerçekleştirilmesi için öncelikle destinasyonun taşıma kapasitelerinin tespit edilmesi gerekmektedir. Diğer bir ifade ile taşıma kapasitesi; destinasyondan aldıkları hizmet kalitesinde herhangi bir düşüş olmaksızın, tarihi ve doğal çevreye zarar verilmeden destinasyonu kullanabilecek en üst düzeyde turist sayısı olarak ifade edilmektedir. Turizmde taşıma kapasitesi, bölgede gerçekleşen turizm türünün tarihi, kültürel ve doğal kaynaklara zarar vermeden gelecek nesillere kalmasına yöneliktir. Buradaki amaç kaynaklara zarar vermeden, kaynaklardan maksimum kullanımın sağlanmasıdır (Avcı, 2007, s. 491).

Sürdürülebilir turizm, çevre, yerel halk ve turizm arasında denge kurma özelliğine sahiptir. Bu özelliğinden dolayı yerel halkın refahının artmasına, gelişmesine, doğal kaynakların korunması amacıyla planlamaların yapılmasına,

uyguladığı politikalarla mevcut kaynakların günümüzde ve gelecekte yararlanılmasına devam edilmesini sağlamaktadır (Alkan, 2015, s. 6692).

1.2.1. Sürdürülebilir Ekoturizm

Sürdürülebilirlik kavramı 1970’li yıllarda ekoloji ile ilişkilendirilirken, 1980’li yıllarda canlıların sürdürülebilirliği ile ilişkilendirilmeye başlanmıştır (Koçak, 2016, s.28). Yaklaşık tüm endüstrilerde sürdürülebilirlik kavramının farklı normları görülebilmektedir. Sürdürülebilirlik kavramı, kültürel ve doğal kaynaklara bağımlı turizm endüstrisinde de önem arz etmektedir. Zarar görmüş doğal kaynakların bulunduğu bir ortamda turizm faaliyetlerinden bahsedilmesi güçtür. Bundan dolayı turizm alanlarındaki tarihi, doğal, kültürel kaynakların, ekolojik süreçlerin, canlı çeşitliliğinin zarar görmeyecek şekilde sürdürülebilirliğinin sağlanması gerekmektedir (Demir ve Çevirgen, 2006, s. 99).

Kitle turizminin neden olduğu jeolojik, ekolojik ve estetik sorunların yanında yaşanan çevre sorunları sürdürülebilir kalkınma anlayışını ortaya çıkarmış, turizm sektöründe alternatif turizm türleri arayışı başlamıştır. Bu bağlamda sürdürülebilirliği ilke edinen, ekosisteme duyarlı, doğa ile iç içe turizm türlerine yönelim olmuştur. Bundan dolayı ekoturizm, doğa turizmi, sürdürülebilir turizm, gönüllü turizm gibi kavramlar ortaya atılmıştır (Koçak, 2016, s. 40). Bu kapsamda sürdürülebilir turizmin amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir.

- Geri dönüşümsüz doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak
- Atıkların ve aşırı kullanımın çevre üzerindeki etkilerini azaltmak
- Sosyal, kültürel ve doğal çeşitliliğin devamlılığını sağlamak
- Sivil Toplum Kuruluşları (STK), kamu ve turizm endüstrisi arasındaki iş birliğini sağlamak
- Yerel halkı planlama süreçlerine dahil etmek ve ekonomik kazanç elde etmelerin desteklemek
- Turistleri bilgilendirmek, personel eğitimin sağlamak

- Bu konular hakkında araştırmalar yapmak ve gereken desteği vermek (Erdoğan ve Erdoğan, 2005, s.62).

Ekoturizmin sürdürülebilir turizmin alt bileşeni olması, çevresel ve sosyal amaçlarına ulaşmak için sürdürülebilir kalkınmayı hedeflemesinden dolayı, sürdürülebilir turizm ile ekoturizm amaçları arasında benzerlikler olduğu ifade edilmektedir (Wood, 2002, s.9). Bundan dolayı sürdürülebilir turizme en yakın formdaki turizm türünün ekoturizm olduğu belirtilebilir. Turizmde sürdürülebilirliğin sağlanması amacıyla, ülkeler yoğun çaba göstermekte, turizm faaliyetlerini çeşitlendirmeye çalışmaktadırlar. Günümüzde turizmde sürdürülebilirliğin önem kazanmasıyla doğaya önem veren başta ekoturizm olmak üzere alternatif sürdürülebilir turizm türleri ortaya çıkmıştır (Kasalak, 2015, s. 22).

Sürdürülebilir turizm ile ekoturizm arasında sıkı bir ilişki bulunmaktadır. Sürdürülebilir turizm, yerel halk ve turistlerin ihtiyaçlarını karşılayan çevresel kaynakların korunmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını amaçlamaktadır. Ekoturizm ise doğal alanlara seyahat etmeyi sağlayan, bunun yanında yerel halkın refahını ve çevresel kaynakları koruyan bir turizm türüdür. Bu turizm türleri temel ekolojik süreçleri, kültürel bütünlüğü, biyoçeşitliliği korurken, sosyal ve ekonomik ihtiyaçları karşılayabilecek şekilde çevresel kaynakların yönetimine öncülük etmektedir. Bundan dolayı sürdürülebilir turizm, yenilenebilir ve yenilenemeyen kaynakların koruma-kullanma dengesini, sosyo-ekonomik kalkınma ölçütlerini ekoturizmin ve diğer turizm kesimlerinde gerçekleştirilmesine öncülük etmektedir (Daud ve Rahman, 2011, s.255).

1.3. Ekoturizm Kavramı

Ekoturizm kavramı, çevresel, ekonomik ve sosyal ilişkileri kapsayan, çevreye ve doğaya duyarlı, kültürel kaynakları koruyan, az ziyaretçi ile çok fayda sağlayan ve yerel halka ekonomik faydası olan sorumlu seyahattir (Haberal, 2015, s.20). Doğal kaynakların kıt olması, tür çeşitliliğinin yok olma riski altında olması ve gıda güvenliği benzeri küresel çevre sorunlarının artış göstermesi nedeniyle çevre dengesi olumsuz şekilde etkilenmektedir (Eynalov ve Mammadov, 2013, s.45). Geçmişte 1960-1990 yılları arasında yaygın olarak gerçekleşen kitle turizmi, kaynakların hiç

tükenmeyeceğine dayalı anlayış, kültürel değerlere yeteri kadar önem verilmemesi gibi etkenler, insanların alternatif turizm arayışlarına yönelmesinde etkili olmuştur (Ankaya vd., 2018, s.69). Her geçen gün çeşitlenen, sürekli büyüyen turizm, kendini yenilemeye devam etmiş ve bu alanda yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır (Alaeddinoğlu, 2017, s.218). İnsanların kültür ve doğa ile daha fazla ilgilenmesi alternatif turizm türlerinin gündem olmasında rol oynamıştır. Buna bağlı olarak turizm alanında yaşanan gelişmeler, çevre ile turizm arasındaki bağın önemini artırmış, alternatif turizm türü olan ekoturizm önemli bir turizm türü olarak ortaya çıkmıştır (Akpınar ve Bulut, 2010, s.1575).

Ekoturizm; çevre dostu anlamında olan “eko” ile seyahat anlamındaki “turizm” sözcüklerinden türetilen bir kavramdır (ChandelveKanga, 2020, s. 521). Ekoturizm kavramının tanımlanması amacıyla doğa seyahatleri, özel ilgi turizmi, doğa temelli turizm, alternatif turizm, sürdürülebilir turizm gibi pek çok farklı ifade kullanılmaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006, s.52). Ekoturizm etimolojisine ilişkin literatürde henüz ortak görüş birliği olmasa da Hetzer’in kavramı ilk kullanan kişi olduğu ileri sürülmektedir. Hetzer (1965) tarafından yapılan ekoturizm tanımında; “özellikle kuşlar ve diğer yaban hayatı, doğal alanlar, kayalıklar, mağaralar, fosil alanlar, arkeolojik sitler, sulak alanlar ve ender türler veya tehlike altındaki türlerin bulunduğu alanlar gibi doğal ve arkeolojik kaynaklara dayanan turizm türü” ifadesi kullanılmıştır (Kasalak, 2015, s.23). Ekoturizm kavramı Hetzer tarafından temel olarak dört ilkeye dayandırılmıştır. Bunlar;

- Çevre üzerindeki olumsuz etkileri en aza indirmek
- Yerel halkın kültürüne saygılı olmak
- Yerel halka daha fazla faydalı olmak
- Turist tatminin artırmaktır (Blamey, 2001, s.5).

Ekoturizm kavramının ilk tanımı 1987 yılında Hector Ceballos Lascurain tarafından yapılmıştır. İlgili tanımda ekoturizm, nispeten kirletilmemiş ya da bozulmamış doğal alanların araştırılması, öneminin anlaşılması, manzarayı izleme,

yaban hayvanlarını görme, geçmişteki ve şimdiki kültürel alanların ziyaret edilmesi gibi nedenlerden dolayı yapılan seyahatler olarak ifade edilmektedir (Donohoe ve Needham, 2008, s.193).

Eskin ve arkadaşları (2017, s16) tarafından yapılan ekoturizm tanımlamasında ise; turistler için seyahat edilen yerlerde eşsiz kültürel ve doğal çevreyi daha iyi anlama deneyimi sunan bir seyahat olarak belirtilmektedir. Günümüzde kitle turizminden dolayı oluşan kültürel, sosyal ve fiziksel olumsuz etkilerin ekoturizm ile azaltılabileceği öngörüldüğünden, teşvik edilen bir turizm türü olarak kabul edilmektedir (Cinnioğlu, 2015, s.3).

Doğa İçin Dünya Fonu (WWF) tarafından yapılan ekoturizm tanımında; bu turizm türünün doğal çevreye en düşük olumsuz etkiye sahip olduğu, yerel halk için ekonomik fayda sağladığı ve ekoturizmin aşağıdaki temel özelliklere sahip olduğu belirtilmektedir.

- Doğada biyolojik çeşitliliğin korunmasına katkı yapması
- Doğa temelli bir turizm olması
- Yerel halkın refahına destek olması ve yaşantısına saygı göstermesi
- Geri dönüşümsüz olan kaynakların en az düzeyde kullanılması
- Yerel halk ve mülkiyete istihdam olanağı sağlaması
- Turizmin olumlu yönlerini arttırması ve olumsuz yönlerini azaltmasıdır (Yücel, 2002, s.2).

Kahraman ve Türkay'ın (2017, s.37) yaptıkları tanımda ekoturizm, halkın refahını gözeterek, kültürel ve doğal çevreyi korumak suretiyle sorumluluk bilinciyle gerçekleştirilen bir gezi türü olarak ifade edilmektedir. Bir diğer tanımda ekoturizm, zevk, boş zaman, rekreasyonel gereksinimlerin karşılanması amacıyla belirli etkinliklerde bulunan, iş birliği yapan işletmelerin ve organizasyonların toplanması şeklinde tanımlanmıştır (Wearing ve Neil, 2009, s.172). Başka bir tanımda

ekoturizm, doğal alanlarda mümkün olduğu oranda az etkiye neden olacak şekilde doğal, kır ve peyzajı gözlemlene, inceleme, yaşama gibi amaçlar doğrultusunda yapılan gezileri kapsayan bir turizm türüdür (Bozkurt, 2020, s.175). Ekoturizm, doğayı, eğlenmeyi, kültürel kaynakları bilinçli olarak anlayarak destekleyen, ziyaretçi etkisi diğer turizm çeşitlerine göre daha az olan, yerel topluluklara sosyo-ekonomik faydaları olan, çevresel bakımdan bozulmamış doğal alanlara sorumlu ziyaret ve seyahat şeklidir (Demirtaş vd., 2020, s.36).

Higham, Carr ve Gale (2001, s.9) tarafından yapılan ekoturizm tanımı ise; ekoturizm, kültürel ve çevresel değerlerin korunmasını, saygı gösterilmesini sağlayan doğal alanlara seyahate odaklanan, ekolojik sürdürülebilirliği amaç edinen turizm türüdür. Bu ekoturizm tanımı Avusturalya Ekoturizm Derneği (1996) tarafından da kabul görmektedir.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNEP) tarafından ekoturizmin genel özellikleri aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Denman, 2001, s.2):

- Doğanın yanısıra bölgedeki yerel kültürlerin de turist deneyimlerine alınması
- Eğitim ve yorumlama içeriğinin bulunması
- Yerel ve küçük işletmeler aracılığıyla daha küçük turist gruplarına hizmet sağlanması
- Doğal kaynakların korunmasını destekleme ve ekonomik fayda sağlanması
- Sosyo-kültürel çevre ve doğal çevrede oluşabilecek olumsuz etkilerin en az düzeye düşürülmesi
- Yerel halk ve ziyaretçilerin çevre bilincinin artırılması
- Yerel halka alternatif gelir olanağı oluşturulmasıdır.

Ekoturizm bu özelliklerinin yanında sürdürülebilir turizm özelliklerini de barındırmaktadır. Bu bakımdan form bakımından sürdürülebilir turizme en yakın turizm türü olduğu da belirtilmektedir (Fennell ve Dowling, 2003, s.5). Ekoturizm etkinlikleri, kitle turizmi tarafından doğal çevrede bırakılan olumsuz etkinin aksine doğa ile uyumlu turizm faaliyetlerinin desteklenmesini kapsamaktadır (Kaya ve Yıldırım, 2020, s.126).

Ekoturizm kavramının sınıflandırılması ve sınırlarının belirlenmesi güç olsa da doğaya yönelik yürütülen turizm türlerinin tümünü kapsadığı belirtilmektedir (Güçer ve Kement, 2015, s.72). Ekoturizm kendi içinde farklı sınıflandırmalara tabi tutulmaktadır. Aktif ekoturizm, seyahat edilen çevrenin geliştirilmesine yönelik sürdürülebilir turizm türü olarak, pasif ekoturizm ise kültürel ve fiziki çevreyi olumsuz şekilde etkileyen, sadece turizm etkinliklerinin gerekliliğine yoğunlaşan bir turizm türü olarak ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra katılımcı sayısına bağlı olarak yaygın ekoturizm ve çevreci ekoturizm şeklinde de sınıflandırma yapılmaktadır. Çevreci ekoturizm, 10 kişiden az kişi sayısı ile gruplar halinde ve modern araçlar olmaksızın yapılan seyahatleri kapsamaktadır. Kişi sayısı 10 kişiyi geçen gruplar halinde ve modern araçlarla yapılan seyahatler ise yaygın ekoturizm olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2003, s.120).

1.3.1. Ekoturizmin Önemi

Nüfus yoğunluğu, kentleşme, sanayileşmedeki artışla birlikte çevre, hava ve gürültü kirliliği ve ayrıca insanların stres seviyesinde artış görülmektedir. Bu sebeple insanların kentlerden uzaklaşma isteği, dinlenme, boş zaman değerlendirme gibi psikolojik ihtiyaçlarını karşılayan turizm faaliyetleri önem kazanmaktadır (Akbulak, 2016, s.2). Dünyanın en gelişmiş endüstrilerinden olan turizm, insanlar üstünde etkili bir yere sahiptir. Turizm son yıllarda kitle turizmine hâkim deniz, kum, güneş üçlüsünün dışına çıkmakta, alternatif turizm çeşitlerine talep artış göstermektedir (Akpınar ve Bulut, 2010, s.1575). Alternatif turizm bağlamında doğanın ve kültürel varlıkların korunduğu, çevreye ve doğaya duyarlı, yerel halkın kültürünün korunduğu ve bölge insanının ekonomisine katkı sağlayan turizm faaliyetleri ön plana çıkmaktadır (Apalı, 2015, s.113). Kitle turizminin doğayı tahrip edici etkisine bir

tepki olarak ortaya çıkan ekoturizm, doğal çevrenin korunmasının öneminin artması, insanlarda farkındalık yaratmasıyla birlikte gelişim göstermiştir (Demir ve Çevirgen, 2006, s.50).

Turistler açısından bir bölgenin tercih edilebilir olmasında etkili olan unsurlar arasında bölgede turizme elverişli doğal kaynakların bulunması yer almaktadır. Bu doğal kaynakların gelecek kuşakların da kullanımını sağlayacak şekilde aktarılması amacıyla kullanma-koruma dengesini sağlayarak, kaynak tüketiminin en aza indirilmesi, flora ve fauna yapısının korunması, yenilenebilir kaynak kullanımı yardımıyla dönüşümün sağlanması, ekolojik dengenin korunmasını sağlamak en önemli faaliyetler arasında gösterilmektedir. Bundan dolayı yerel halk, turistler ve turizm işletmelerinin bilinçlendirilmesi, çevreye karşı sorumluluklarının, farkındalıklarının arttırılması gerekmektedir. Ekoturizm faaliyetleri hem çevreye hem de yerel ekonomiye yaptığı katkı bakımından önem arz etmektedir (Arabatzis ve Grigoroudis, 2010, s.164).

Ekoturizm ile bölgede sosyo-ekonomik gelişim sağlanmakta ve buna bağlı olarak istihdam olanağı sunularak, ekonomik gelir yaratılmaktadır. Ekoturizm ile gelir yine bölgede kalmaktadır. Bu bakımdan ekoturizm, ekonomik gelişimde, vahşi yaşam ve doğal kaynakları uzlaştırmada, özellikle gelişmekte olan ülkeler için önem arz etmektedir (Jones, 2005, s.303). Ekoturizmin önemini ortaya koyan bileşenler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

- Turizm ve turistler ile ilgili konularda sorumlu eylemleri içerir
- Ekolojik çeşitliliğin korunmasına katkı sağlar
- Yerel halkın refahının yükseltilmesine katkı sağlar
- Yenilenemez kaynakların mümkün olan en düşük düzeylerde kullanılmasına özen gösterir
- Kırsal yörede yaşayan halk için yerel katılım, iş olanakları ve mülkiyet sunar

- Bireysel gezilere katılan turistler ile küçük ölçekli turizm işletmelerine öncelik verir

- Eğitim ve yorumlama içerir (Wood, 2002, s.10).

Ekoturizm aynı zamanda gelişmekte olan ülkeler başta olmak üzere istihdam yaratmakta, sorumlu turizm ve seyahat anlayışı ile sürdürülebilirlik ilkelerinin uygulanmasını teşvik etmektedir (Richard, 2017, s.5).

Ekoturizm, turizm kaynaklı olumsuz etkilerin azaltılmasını sağlayarak, sektöre olumlu imaj kazandırmakta ve turizmin temel kaynağı olan doğal çevreyi korumakta, doğal kaynakların sürdürülebilirliği açısından önlemler almaktadır. Aynı zamanda yılın her ayında ekoturizm yapılabilir. Bundan dolayı turizmin önemli sorunları arasında kabul edilen mevsimsellik sorunu için de çözüm niteliğine sahiptir (Wood, 2002, s.14).

1.3.2. Ekoturizmin Amacı

Ekoturizmin amaçları irdelendiğinde ilk sırada yer alan amaçlar; doğal kaynakların korunması, yerel kültürün hareketliliği, yerel halkın ekonomisine katkı sağlamak ve farklılaştırma aracı ile sürdürülebilir kaynakların kullanımını desteklemek ve özendirmek olduğu söylenebilir (Haberal, 2015 s.141).

Ekoturizm faaliyetleri doğanın korunmasını esas almakta ve çevre tahribatını önleme, kaynakların gelecek kuşaklara bozulmadan aktarılmasını amaçlamaktadır. Kitle turizmin neden olduğu çevresel bozulmalara karşı turistleri bireysel veya küçük gruplar halinde seyahat etmeye teşvik ederek, çevre tahribatını ve baskıyı önlemeyi hedeflemektedir. Ekoturizmin amaçları arasında yöre kültürünün korunması ve gelecek nesillere aktarılması da bulunmaktadır. Ekoturizm faaliyetleri, turistlerin seyahat ettikleri yörenin gelenek ve göreneklerine, kültürüne uyum sağlamalarını, saygı duymalarını gerektirir. Ayrıca ekoturizm faaliyetleri yöre ekonomisine katkı sağlar. Yerel halkın ekoturizm faaliyetlerine katılımının sağlanması, buna bağlı istihdam olanağı sunması ve ekonominin kalkınması ekoturizm amaçları arasında

gösterilebilir. Dünya Turizm Örgütü (WTO) ekoturizmin amaçlarını aşağıdaki gibi sıralamaktadır (Kuter ve Ünal, 2009, s.150; Akyurt, 2019, s.356):

- Yerel halk ve turistlere geleneksel sosyo-kültürel çevre ve doğanın korunması amacıyla eğitim verilmesi,
- Turizmin geleneksel çevre ve doğaya verdiği tahribatın en az düzeye indirilmesi,
- Turizmin, yöre halkının ihtiyaçlarına yanıt veren, halk ve yönetimle iş birliği içerisinde gelişen sorumlu ticaret olarak özendirilmesi,
- Koruma kapsamında olan sosyokültürel ve doğal alanların yönetimine kaynak ayrılması,
- Yerel halkın geçiminde katkısı olabilecek şekilde turizmin geliştirilmesi,
- Turizmin olumsuz etkisinin azaltılması amacıyla doğal ve sosyokültürel çevreye yönelik takip ve değerlendirme programlarının desteklenmesi,
- Turizmin yörenin çevresel ve sosyal kapasitesini yükseltecek şekilde gelişiminin sağlanması,
- Çevreyle uyumlu, geleneksel sosyokültürel ve doğal yaşamla iç içe olan, yörede yaban hayatı ve bitkileri koruyan turizm türüne uygun şekilde altyapı yatırımlarının hayata geçirilmesidir (Kuter ve Ünal, 2009, s.150).

1.3.3. Ekoturizmin Özellikleri

Ekoturizm genel olarak seyahat etmeyi ve eğitimi içermektedir. Bu turizm türünde katılımcılar doğal ortamlara seyahat ederek, yerel kültürü deneyimler. Ekoturizmin bir beklentisi de çevre dostu ulaşımıdır. Katılımcıların doğal unsurlara ve kültüre saygılı olarak, çevre etkilerini en aza indirmeleri beklentisi bulunmaktadır. Günümüzde ekoturizm içeriği her geçen gün zenginleşmektedir. Fakat ekoturizm tanımlarındaki ortak noktalar göz önüne alındığında, ekoturizmin sahip olduğu özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir.

- Ulaşılabilir, benzersiz doğal çevre gerektirir
- Katılımcıların çevre ahlakını güçlendirir, istenen davranışlarını geliştirir
- Tüketici doğal çevrenin aşınmasına neden olmaz, kaynakları bozmaz ve yörenin uzun süreli güvenliğini sağlar
- İnsanlar çevresi yerine sorunun çevresine yönlendirilirler
- Dışsal değerlerden ziyade öz değerlere odaklanır
- Çevreye ve yaban hayatına faydalı etkilere sahiptir
- Yerel toplulukları turizme aktif olarak katar
- Yöredeki çevre ve kültürel değerlere öncelikli etki yapar
- Memnuniyet düzeyi eğitim ve kıymet bilirlilik ile ölçülür
- Faaliyetlerinde yerel rehberlerin, tur operatörlerinin ve işletmelerin eğitimi olmalarına gerek duyulur
- Faaliyetleri ciddi hazırlık gerektirir, liderler ve katılımcıların bilgili olmalarına ihtiyaç duyulur
- Yerel halka girişimcilik ve istihdam olanakları sağlar (Rahemtulla ve Wellstead, 2001, s.1-2).

1.3.4. Ekoturizm İlkeleri

Ekoturizm faaliyetlerini uygulayanlar, hizmet veren ve alan paydaşların tümü ekoturizm ilkelerini benimsemelidir. Özellikle faaliyetlerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla ortaya konulan mekanların kültürel ve doğal peyzaj değerlerinin tasarımı, etkisi düşük ekolojik ve meslek disiplinleri tarafından yapılmalıdır. Tasarımlarda öncelik çevreci yapıya ulaşılması ve sürdürülebilirlik ilkesinin benimsenmesi, yenilenebilir enerji kaynaklarının tercih edilmesi ve yerli yapı malzemelerinin tedarik edilmesi olmalıdır (Akın ve Gül, 2020, s.224).

Ekoturizm kapsamındaki seyahatlerin çevreyi koruma gücünü sağlayabilmesi bakımından ekoturizmin sahip olduğu önemli ilkeler bulunmaktadır. Kanada’da 2002 yılında düzenlenmiş olan “Dünya Ekoturizm Zirvesi” kapsamında WTO tarafından belirlenen ilkeler şu şekildedir.

- Ekoturizmin doğal çevreye verdiği zararın en az düzeye düşürülmesi bilincinin oluşturulması
- Yerel halka ve turistlere doğal çevrenin muhafazasına ilişkin eğitimlerin verilmesi
- Yöreye zarar verebilecek olan kültürel ve sosyal etkilerin mümkün olduğu kadar azaltılması
- Yerel halk ve yönetimlerin bir arada ihtiyaçların karşılanması, doğal çevrenin korunması amacıyla iş birliği içerisinde çalışmalarını gerçekleştirecek sorumlu işletmeciliğin öneminin ortaya konması
- Koruma altında olan ve doğal turizm alanlarının yönetiminde kaynak yaratılması
- Ekoturizm bölgeleri ve ekoturizm potansiyeli bulunan yerlerin turistlere açılmasından önce kapasitelerinin belirlenerek, ziyaretçi yönetim planının hazırlanması
- Ekoturizm faaliyetlerinin yapıldığı ülkelerin, yöre halkının ve işletmelerin en iyi faydayı sağlanması için çabalanması
- Çevre ve sosyal tabanlı çalışmaların teşvik edilmesi ve olumsuzlukların en az düzeye düşürülmesi amacıyla gereken kontrollerin yapılması
- Araştırmacıların belirlediği dönemde kalkınma amaçlı yöre halkı ile iş birliği içerisinde, çevresel ve sosyal sınırlar dahilinde turizmde gelişimin sağlanması

- Bitki çeşitliliği ve yaban hayatını koruyacak, fosil yakıt tüketimini azaltacak, kültürel ve doğal çevreyle uyumlu altyapı olanaklarının sağlanması şeklindedir (Wood, 2002, s.14; Kahraman ve Türkay, 2017, s.48).

Ekoturizmin ilkeleri değerlendirildiğinde, ilkelerin ortak amacı olarak turizmin negatif etkilerinin en aza indirilmesi, pozitif etkilerinin ise en üst düzeye çıkarılması gösterilebilir (Fennell ve Dowling, 2003, s.5).

1.3.5. Ekoturizm ve Korunan Alanlar

Ekoturizmin sürdürülebilirliği ve başarıyla yönetilmesi için ekoturizm unsurlarının iş birliği içerisinde olması gerekmektedir. Günümüzde pek çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede olumlu etkilerinden dolayı ekoturizmin önemi giderek artmaktadır (Dilek ve Şahin, 2002, s.110). Ekoturizm faaliyetleri diğer ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de korunan alanlarda gelişme eğilimindedir. Korunan alanlara yönelik açıklayıcı niteliğe sahip ilk tanımlama Uluslararası Doğayı Koruma Birliği (IUCN) tarafından 1969 yılında yapılmıştır. Tanıma göre korunan alanlar; “biyolojik çeşitliliğin, doğal ve kültürel kaynakların sürekliliğini ve korunmasını sağlamak amacıyla kurulan, yasalarla ve diğer etkili araçlarla yönetilen kara ve deniz parçalarıdır” olarak ifade edilmiştir.

Tablo 1. 1. IUCN Korunan Alanların Sınıflandırılması

Koruma Kategorisi	Koruma Amacı
Kategori I.a Mutlak Doğa Koruma Alanları	Bilimsel çalışma veya Yabani hayatın korunması
Kategori I.b Yaban Hayatı Alanları	
Kategori II Milli Park	Ekosistemi koruma ve rekreasyon
Kategori III Tabiat Anıtı	Belirli doğal özelliklerin korunması
Kategori IV Habitat/Tür Koruma Alanları	Yönetim müdahaleleri ile koruma
Kategori V Korunan Kara/Deniz Peyzajı	Kara/deniz arazilerini koruma ve rekreasyon
Kategori VI Kaynak Koruma Yönetim Alanları	Doğal ekosistemlerin sürdürülebilir kullanımı

Kaynak: (IUCN, 1994)

IUCN 1994 yılında korunan alanları sınıflandırması ve amaçları Tablo 1. 1’de yer almaktadır.

Türkiye’de ise Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü’nün mevcut durumda statüsü tanımlanan koruma alanları IUCD kategorilerine eşdeğer şekilde; milli parklar, tabiat parkları, tabiatı koruma alanları, yaban hayatı geliştirme sahaları ve tabiat anıtları olarak sınıflandırılmıştır (Dünya, 2012, s.37). Farklı şekillerde sınıflandırılan korunan alanlardaki turizm faaliyetlerinde gereken yönetim sistemlerinin sağlanamaması, korunan alanlar ve biyolojik çeşitliliğin tahribatını arttırmıştır. Bu bağlamda korunan alanlarda etkin şekilde sürdürülebilir ekoturizm yönetiminin sağlanabilmesi için arayışlar söz konusu olmuştur. Korunan alanlarda sürdürülebilir ekoturizm faaliyetlerinin yönetimini sağlamak amacıyla öncelikle turizm organizasyonları, turistler ve yerel halkın yönetime etkin katılımının sağlanması gerekmektedir (Strickland-Munro vd., 2010, s.502).

Korunan alanlarda sürdürülebilir ekoturizm faaliyetlerinin doğal kaynaklara zarar verilmeden sürdürülmesi, yerel halkın korunan alanlardaki yaşam koşullarının iyileştirilmesi amacıyla yerel ve ulusal düzeyde faaliyetlerin sürdürülebilirliğinin izlenmesi, betimlenmesi ve değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bunların değerlendirilmesinde ölçüt ve göstergeler en önemli araçlardır. Ölçütler, korunan alanlardaki ekoturizm faaliyetlerinin farklı açılardan sürdürülebilirliğini açıklayan soyut araçlar olarak nitelendirilebilir. Her ölçüt için ayrı tanımlanan göstergeler de korunan alanlarda ölçütlere somutluk kazandırıcı, betimleme işlevi ileri düzey olan, ölçütlerdeki değişimleri nicel değerlerle tespit etmeye yardımcı araçlar olarak ifade edilebilir (Akyol ve Tolunay, 2014, s 22).

1.3.6. Ekoturizm Faaliyet Türleri

Ekoturizm, doğaya dayalı gerçekleştirilen bir turizm türüdür. Ekoturizm faaliyetlerine katılan turistler, aktif kaynak kullanıcısından ziyade tüketici olmayan pasif gözlemci niteliğine sahiptirler (Luzar vd., 1995, s.546). Literatür incelendiğinde çok sayıda ekoturizm faaliyetinin olduğundan söz edildiği görülmektedir (Kiper ve Arslan, 2007, s.167). Ekoturizm aktiviteleri yapılan bir sınıflandırmada dinlenmeye dayalı faaliyetler, eğlenmeye dayalı faaliyetler ve öğrenmeye dayalı faaliyetler olarak ayırım yapılmaktadır (Tekin, 2017, s.380):

- Eğlenmeye dayalı Ekoturizm Faaliyetleri: Dağcılık, yamaç paraşütü, akarsu turizmi, safariler, balon turizmi gibi maceraya dayalı faaliyetler, su altı dalış, bisiklet turizmi, sportif olta balıkçılığı, atlı doğa yürüyüşü, av turizmi, trekking/hiking gibi sportif faaliyetler
- Öğrenmeye Dayalı Ekoturizm Faaliyetleri: Kuş gözlemciliği, çiftlik turizmi, yaban hayatı gözleme, mağara turizmi, doğa fotoğrafçılığı, botanik turizmi
- Dinlenmeye dayalı Ekoturizmi Faaliyetleri: Yayla turizmi, karavan ve kamp turizmi

Türkiye’de ise hem doğal hem de kültürel bakımdan gerçekleştirilen ekoturizm faaliyetleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Ankaya vd., 2018, s.70):

Bisiklet Turları: Toplumda ekolojik bilincin artmasına paralel bisiklet turları da popüler hale gelen rekreasyon etkinliğidir (Yaylı ve Sürücü, 2016, s.110).

Yayla Turizmi: Turistlerin bol oksijen olan, temiz hava ve kaynak suyu bulunan doğal ortamlarda tatil yapmak istemeleri yayla turizmini popüler hale getirmiştir (Tekin, 2016, s.1096).

Foto Safari: Farklı bir tatil geçirmek isteyen ve fotoğraf çekimi yapmaktan keyif alan turistler için heyecanlı deneyimler suna foto safari, talep gören bir ekoturizm faaliyetidir (Yaylı ve Sürücü, 2016, s.111).

Kuş Gözleme Turizmi (Ornitoloji): Kuşları gözlemlemek, tanımak, yaşam alanlarını görmek ve korumayı amaçlamayan turizm etkinliğidir. Türkiye’de sulak alanların fazla olması ve kuşların göç yollarının bulunmasından dolayı zengin kuş çeşidine rastlanmaktadır. Buna bağlı olarak ornitoloji turizmi Türkiye’de her geçen zaman gelişimini sürdürmektedir (Akpınar ve Bulut, 2010, s.1580).

Akarsu Sporları: Turizm amaçlı olarak akarsularda akarsu kayağı, kano, rafting gibi sportif faaliyetlerinin yapılmasına ilişkin ekoturizm faaliyetidir (Koroğlu, 2015, s.157).

Agro Turizm: Kırsal bölgelerdeki yerel halkın refah düzeyini yükseltmek amacıyla yapılan Agro Turizm diğer adıyla çiftlik turizmi, konaklanarak veya günübirlik gerçekleştirilebilen bir ekoturizm faaliyetidir (Yaylı ve Sürücü, 2016, s.111).

Botanik Turizmi: Yerel özelliği bulunan nadir görülen bitkilerin yaşam alanlarında gözlemlenmesi, yeşilin içerisinde alınacak numune bitkinin yaşam alanına katılması faaliyetlerini içeren bir ekoturizm etkinliğidir (Yaylı ve Sürücü, 2016, s.94).

Atlı Doğa Yürüyüşü: Bu ekoturizm faaliyeti patika yollarda, kıyı bölgelerde belirli bir güzergâh boyunca, atın dizginlerini kendine özgü biçimde tutarak gerçekleştirilmektedir (Newsome vd., 2002, s.52).

Kamp ve Karavan Turizmi: Doğada rekreatif veya sportif etkinlikler gerçekleştirmek amacıyla gerçekleştirilen kamp, kısa süre konaklamak, dinlenmek gibi amaçlar doğrultusunda çadır, bungalov, baraka, karavan gibi konaklama araçları ile yapılan bir ekoturizm faaliyetidir (Usta, 2008, s.46).

Dağ Turizmi: Bir tırmanma sporu olan dağ turizmi, kaya tırmanışı, yürüyüş, kayaklı dağcılık, buz tırmanışı etkinliklerini içermektedir (Somuncu, 2004, s.1).

Mağara Turizmi: Bu ekoturizm faaliyeti mağaraların araştırılması, incelenmesi, haritalanması amacıyla gerçekleştirilmektedir (Arpacı vd., 2012, s.62).

Balon Turizmi: Doğal koşulları uygun olan, uçuş şartlarının sağlandığı bölgelerde balon ile yapılan kısa süreli seyahatler, turistler için ilginç ve keyifli ekoturizm faaliyetleri arasındadır (Şengül ve Genç, 2016, s.883).

Doğa Yürüyüşü: Doğal güzelliklere sahip olan ekoturizm yörelerinde gerçekleştirilen yürüyüşler bu kapsamdadır (Tekin, 2017, s.381).

Eko-Gastrononmi: Eko-gastronomi, yerel ürünlerin ön planda olduğu, yemek kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlandığı, yerel halkın yemek kültürünün her halini yansıtan, genç nesle aktarılmasında yöre gastronomisinin devamlılığının sağlanmasında önemli role sahiptir (Akdağ ve Üzülmöz, 2017, s.301-309).

1.3.7. Kitle Turizmi ile Ekoturizmin Karşılaştırılması

Turizm sektöründe 20. yüzyıl ile başlayan ve başlangıç olarak görülen kitle turizmi, 1960'lı yıllarla birlikte orta gelir grubu ve işçi sınıfı kişilerin öncülüğünü yaptığı bir turizm türü olmuştur. Toplumda Sanayi Devrimi'nin etkisiyle gelir düzeyi ve boş zamanların artması, özellikle hava taşımacılığının kullanıma girmesi ile kitlelerin seyahatine, maliyetlerin azalmasına neden olmuş ve bu durum kitle turizmine ilişkin bir pazar ve organizasyon oluşturmuştur (Ovalı, 2007, s.66).

Kitle turizmi, aynı sezonda yoğun turist nüfusunun genelde kıyı bölgelerde yapılan otel, tatil köyü ya da temalı otellerde konaklatma, gezdirme, yedirme içirme, para harcatmaya dayalı pazar politikası bulunmaktadır. Bundan dolayı bölgelerin taşıma kapasitelerini zorlayıcı, bazı durumlarda kapasitenin üzerinde kullanımlar ortaya çıkmıştır (Ovalı, 2007, s.66). Kitle turizminin tüketim ağırlıklı süreci kirliliğe bağlı olarak ekolojik dengenin bozulmasına, yapılaşmadan dolayı görsel kirliliğe, kaynak kullanımı, yoğunluk, ekolojik çevreye dağılım bakımından çevresel kirliliğe neden olmuştur (Ovalı, 2007, s.67).

Ekoturizm, kitle turizmine tepki olarak gelişmiş olup, sosyal, ekonomik ve çevresel ilişkiler bütünü şeklinde değerlendirilmektedir. Ekoturizm temelinde ekolojik dengeleri korumaya yönelik, turizm faaliyetleri ile doğa-insan-çevre arasındaki etkileşimleri faydalı kılmayı hedefleyen, sosyo-kültürel yapıya duyarlı olan, devinimsel etkiyi azaltmaya çabalayan ve uzun vadede gerçekleştirilebilecek olan küçük ölçekli turizm türü olarak ifade edilebilir (Ovalı, 2006, s.257).

Tablo 1.2. Kitle Turizmi ile Ekoturizmin Karşılaştırılması

	Kitle Turizmi	Ekoturizm
Amaçları	Fiyat odaklıdır Kar elde etme amaçlıdır Çevresel unsurlardan kazanç elde etmek Keyfi faaliyetler düzenlenir	Değer odaklıdır Tatmin edici düzeyde kar ve çevresel kaynakların bakımını sağlamak Çevresel unsurları korumak Doğaya yönelik faaliyetler
Faydaları	Turistler Girişimciler	Turistler Girişimciler Yerel halk Yerel yönetimler

Olumlu Yönleri	Ekonomik olarak kısa vadeli yerel teşvik Kısa vadeli istihdam Altyapı, ulaştırma ve turistik tesisleri iyileştirme ve geliştirme teşviki Kısa süreli para kazanmak	Ekonomik olarak uzun vadeli yerel teşvik Uzun vadeli istihdam Altyapı, ulaştırma ve turistik tesisleri iyileştirme ve geliştirme teşviki Uzun vadeli para kazanmak Sosyal, ekonomik ve çevresel fayda
Olumsuz yönleri	Arazi kullanımından ve altyapıdaki yoğunluktan dolayı sorunlar Ulaşım ve otoparka yönelik sorunlar Su ve elektrik gibi temel altyapı sorunlarının yaşanması Deniz kenarındaki gelişmelerden kaynaklı kanalizasyon kirliliği Çöp ve katı atıklardaki artış Turizm faaliyetlerinin doğal çevreye etkileri	Gelen turist sayısında azalma olması Yürüyüş, bisiklet gibi bazı ulaşım imkânlarına izin verilmesi Su geri dönüşümünün ve tasarrufunun, elektrik tasarrufunun ve güneş enerjisi gibi yatırımların geri planda kalması Çöp ve katı atık işlemlerinin gerçekleştirilmemesi nedeniyle doğal dengeye zarar verilmesi

Kaynak: (Yonglong, 1996, s. 300)

Turizm işletmecilerinin kitle turizmindeki esas amacı kar elde etmektir. Turistler ise yalnızca eğlence ve zevk amaçlı faaliyetler gerçekleştirmektedir. Kitle turizminde çevreye verilen zarara karşılık yeterli düzeyde fon ayrılmamaktadır. Ekoturizm, kültürel ve doğal kaynakların bütünlüğü yanında yaban hayatını, biyoçeşitliliğin devamlılığını da korumakta ve ekolojik sisteme katkı sağlamaktadır. Bunun yanı sıra çevresel değerlerin korunması, yerel halkın refahının artırılması amacıyla fon sağlamaktadır. Tablo 1.2.'de kitle turizmi ile ekoturizmin amaçları,

faydaları, olumlu ve olumsuz yönleri bakımından karşılaştırılması gösterilmektedir (Yonglong, 1996, s.289-301).

1.4. Ekoturizmin Etkileri

Günümüzde ekoturizm her geçen zaman popülaritesini arttırmaktadır. Fakat koruma-kullanma dengesine uygun şekilde planlanmamış ekoturizm faaliyetleri, çok sayıda turistin doğal alanları yoğun kullanmasından dolayı doğal çevredeki bitki ve hayvanların yaşam ömürlerinin azalmasında etkili olmaktadır (Erdoğan, 2003, s.154). Bu bağlamda ekoturizm faaliyetlerinin çevre ile uyumlu şekilde planlanması ve uygulanması gerekliliğinin otaya çıktığı söylenebilir.

Ekoturizmin doğal kaynakların alanlarında korunmasını ve tanınmasını, aynı zamanda devamlılığını sağlayabilmesi bakımından yerel halk ve turistlerin doğayı korumaya yönelik bilinçlendirilmesi, eğitilmesi sonucunda doğal çevrenin potansiyeline faydalı etkiler yapabilecektir. Fakat aksi durumda turistlerin bilinçsiz hareketleri, altyapı yetersizliği ve kaynakların tüketilmesi gibi bazı olumsuz etkileri de olabilmektedir. Bunların yanı sıra yaban hayatı ve bitkilerin yok olması, erozyon, toprak kaybı, jeolojik rejimlerde değişim, toprak dengesinde bozulma, biyolojik çeşitlilikte azalma, besin zincirinde bozulma gibi olumsuzluklar da meydana gelmektedir. Ekoturizm faaliyetlerinin bu etkilerinin yanında insan sayısının ve taşıtların artmasının sonucunda çöp, gürültü ve hava kirliliği gibi zararlı olabilecek faktörler de doğaya olumsuz etkide bulunmaktadır (Chin vd., 2000, s.24).

Çevresel değerlerin korunmasına yeterince önem verilmeden kalkınma amaçlı yapılan planlamalar ile planlamalarda yer alan turizm, doğa ekosistemlerinde bozulmalara sebep olmaktadır. Aşırı şekilde doğanın tüketilmesi önemli oranda tahribata yol açmaktadır. Tahribatın sonucunda biyolojik çeşitliliğin azalması, diğer canlılardaki kayıplar ve doğanın korunması anlayışı ile birlikte ekoturizmin değeri artmaya başlamıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ekoturizm, sağladığı ekonomik kazanımlarla yerel halkın gelir elde etmesi ve doğal değerlerin korunması amacıyla gereken harcamaların teminine önemli bir katkı sağlamaktadır (Maharana vd.,2000, s.269-277).

Ekoturizmin doğal çevreye etkisi oldukça düşüktür. Ekoturizm faaliyetlerinin gerçekleştirildiği bölgelerden sağlanan gelirlerin yerel halk için istihdam yaratarak ekonomik kazanç sağlaması yanında, doğal çevrenin korunmasında da etkisi vardır. Fakat koruma-kullanma dengesinin dışında doğanın tahrip edilmesi, biyoçeşitlilik ve yaban hayatının geri dönülmez zarar görmesine neden olabilecektir. Ekoturizm biyolojik ve kültürel çeşitlilik kayıplarını azaltmak, sürdürülebilirliğe ilişkin bu hususlara odaklanır. Bu durumlarda ekoturizmin olumsuz etkileri yaratma potansiyeli kadar çözüm üretme potansiyelinin de olduğu belirtilmektedir (Demir ve Çevirgen, 2006, s.69).

Ekoturizm, bir bölgede gelişmesi ile sosyo-kültürel, ekonomik ve çevresel unsurlarla etkileşime girmektedir. Ekoturizm faaliyetlerinde bu unsurlara yönelik doğru planlama yapılmadığında, yerel halk ve doğal çevrenin değerleri üzerinde olumsuzluğa neden olması kaçınılmaz olacaktır. Tam aksi durumda ise ekoturizm fiziksel, sosyo-kültürel ve ekonomik çevre üzerinde düşük düzeyde olumsuz etkiler yanında olumlu etkilere neden olabilecek potansiyele sahip olmaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006, s.68).

Ekoturizm hem çevre hassasiyeti bulunan hem de yerel kültürün yaşatılmasına yönelik olan sosyokültürel hassasiyeti olan turizm türüdür. Bu bağlamda ekoturizmin sosyokültürel olarak bölgeye olan etkileri, gelenek ve göreneklerin hatırlanması, yeniden değerlendirme başlanması, değerlerin ve sosyal yapının korunmasının sağlanması olarak ifade edilmektedir (Haznedar, 2016, s.11). Fakat yerel halkın yöredeki ekoturizm etkinliklerinden olumsuz etkilenmesi veya ekoturizmi içselleştirememesi durumunda ekoturizmin sosyokültürel etkileri şu şekilde sıralanabilmektedir.

- Ekoturizmden beklenen faydalı etkilerin yerel halkın geneline yayılmaması, yerel halkı dışlaması, beklentileri karşılamaması, yerel halkı tahammülsüz ve sinirli bir psikolojinin etkisinde bırakmış olabilir.
- Yerel halkın bazı gelenek ve görenekleri, ekoturizm faaliyetleri sonucunda olumsuz olarak etkilenebilir ve değişim gösterebilir (Özkök ve Çoban, 2009, s.599).

Ekoturizmin sosyokültürel anlamda sayılan genel etkileri yanında ekoturizmin neden olduğu olumlu ve olumsuz etkiler ise şu şekilde sıralanabilir;

Olumlu Etkiler: Genel ve yerel kurum ve kuruluşların çevre bilincinde olmaları suretiyle çevre bilincinin geliştirilmesi, müze standartlarının arttırılması ve geliştirilmesi, yöre halkının geleneksel din ve dil değerlerinin muhafaza edilmesi ve değerlere daha fazla saygı gösterilmesi, yöre halkının geleneksel el sanatları, yemek gibi yöreye has değerleri ve becerilerinin muhafaza edilmesidir. Bu sayede yeni işletme alanlarının oluşturularak, farklı hayat tarzları ve kültürlere olan ilginin artması sağlanmaktadır. Göç alan bölgelere göçün azalması, ekoturizm faaliyetlerini bilinçli olarak gerçekleştiren turistlerden yaban hayatın, doğal alanların, çevrenin korunması gibi değerlerin alınması ekoturizmin diğer olumlu etkileri olarak sıralanabilir.

Olumsuz Etkiler: Kötü niyetli ziyaretçiler tarafından yaban hayvanı, eser, bitki kaçakçılığının yapılması sonucunda doğal habitatın zarar görmesi veya yok edilmesi, bölge mimarisine uygun olmayan yapıların yapılması bölgede dil ve konuşma bozukluklarının meydana gelmesi, bölgedeki manevi ve dini değerlerde değişim olması veya değerlerin yok olması ekoturizmin olumsuz etkilerindendir. Yöre halkının yaptığı el sanatlarına verilen emek karşılığının alınamaması ve pazarlarda hazır ürünlerin satılmaya başlanması, geleneksel sanat yapılarında meydana gelen bozulmalar, yöre halkının ekonomik açıdan turizm ve turistlere bağımlı hale gelmesi, turistlere yöresel yemekler sunmak yerine uygun, kolay ve hazır yemeklerin sunulması diğer olumsuz etkiler olarak sıralanabilir. Dolandırıcılık, hırsızlık ve gasp gibi suçlarda artış yaşanması, gösteriler, şenlikler, festivaller gibi kültürel etkinliklerin ekonomik fayda güderek turistlere sergilenmesi ve bundan dolayı yöresel yapının ve kültürün bozulmaya başlaması diğer olumsuz yönleridir (Erdoğan, 2003, s. 159; Kuter ve Ünal, 2009, s. 153-154).

1.5. Ekoturistler

Ekoturizm pazarının talep kısmında ekoturistler yer almaktadır. Ekoturist, genel olarak ekoturizm ilkeleri doğrultusunda seyahat eden, eğitim düzeyi ve yaş ortalaması genelde yüksek olan, yerel kültürlere saygılı, çevre bilinci bulunan,

ortalama harcama geliri diğerlerine göre yüksek olan, genelde maceraperest ve risk almayı seven kişilerdir (Sharpley, 2006, s.16).

Ekoturistler genelde iyi eğitilmiş, nispeten varlıklı, sık seyahat eden ve mesleklerinde profesyonel kişilerdir. Uluslararası turizm alanında daha çok doğa seyahatlerini tercih edenler Kanada, Japonya ve Kuzey Amerika gibi ülkelerden katılımcılardır. Diğer turistler ile ekoturistlerin seyahat motivasyonlarının farklı olduğu ekoturizm planlamasında dikkate alınmalıdır (Ayala, 1995, s.356). Ekoturistlerin çoğunluğu seyahat ettikleri bölgede kültürel ve tarihi özellikler hakkında bilgi almak, sosyal aktivitelerin ağır bastığı bir tatil yapmak istemektedirler. Bu doğrultuda ekoturistler, gittikleri bölge hakkında bir şeyler öğrenmek, yeni egzotik şeyleri görmek, doğada egzersiz yapmak, doğada bulunmak istemektedirler (Barker, 1996, s.261). Aynı zamanda ekoturistler bölgenin geneli ve doğa hakkında yeni deneyimlere sahip olmaya odaklanan seyahat motivasyonları ile karakterizedir (Richard, 2017, s.12).

Bir başka tanımlamada ekoturist, ekoturizm ilkelerine uygun turizm faaliyetlerine katılan, çevre bilinci bulunan, çevreyi koruyan aynı zamanda geliştirmeye çabalayan kişilerdir. Fakat ekoturistlerin sayılarının tespit edilmesi doğa turları, ekoturlar gibi farklı isimlerle aynı pazarda sunulduğundan güç olmaktadır (Demir ve Çevirgen, 2006, s.115). Eko turistlerin tespit edilmesi amacıyla katıldıkları faaliyetlere ilişkin kriterler ele alınabilir. Ekoturizm faaliyetleri ise aşağıda sıralanan özellikleri taşımalıdır.

- Doğal kaynaklara zarar verici olmamalı
- Çevre korumaya ilişkin etik kurallar geliştirmeli
- Doğal çevre ve yaban hayatına faydalı olmalı
- Özgünlüğünü yitirmemiş olan değerlere odaklanmalı
- Doğal çevre ile doğrudan katılımlı deneyim sağlamalı
- Doğa merkezli olmalı

- Yüksek duygusal ve bilişsel boyutlar içermeli
- Eğitim odaklı ve doğal çevreye sorumlu olmalıdır (Ballantin ve Eagles, 1994, s.210).

Ekoturizm faaliyetlerinin sayılan bu özellikleri yanında faaliyetlere katılacak kişilerin sayısı da önem arz etmektedir. Kitle turizminin aksine ekoturizm küçük gruplar halinde ve bireysel gerçekleşmektedir. Ekoturizm alanlarının genelde hassas ekosistemlere sahip olması, koruma altındaki alanlar olması bakımından sürdürülebilirliğin sağlanmasında ekoturizm faaliyetlerinin taşıma kapasitelerinin üzerine çıkmaması gerekir. Bu sağlanamadığında doğaya geri dönüşümsüz zararlar verilebilmesi mümkündür (Demir ve Çevirgen, 2006, s.117).

1.6. Türkiye’de Ekoturizm

Dünyadaki turizm hareketliliğine bakıldığında keşfetmeye dayalı yapılan ekoturizm, Türkiye’de sürekli gündeme gelmekte olup, genele bakıldığı zaman yayla turizmi ve tabiat turizmi olarak anılmakta olduğu söylenebilir (Kaypak, 2010, s.107).

Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın ekoturizmi başlık olarak nasıl değerlendirdiğine bakıldığında, yayla turizmi, kuş gözlemciliği, foto safari, çiftlik turizmi, agro-turizm, atlı doğa yürüyüşü, kamp-karavan turizmi, bitki inceleme turizmi ve dağ turizmi olarak ele aldığı görülmektedir. Bütüne bakıldığında sosyal kültürel etkinlikleri içinde barındıran, yapılan alanda birçok aktivite ve faaliyeti kapsamına alan etkinliktir. Etrafının denizle çevrili olması, yılın her mevsimi farklı faaliyetlerin yapılabildiği ve farklı inanç ve kültürel yapıların yıllardır süre gelen yaşanmışlığının, Türkiye’yi ekoturizm bağlamında potansiyeli yüksek bir ülke yaptığı söylenebilir. Ekoturizmin ülke açısından ilgi çekici hale gelmesinin sebeplerinden bazıları ilginç yapıları, mağara ve kanyonları, bitki ve hayvan çeşitliliği göl ve akarsuları, dağları ve kültürel zenginliği ile başka ülkeler ile kıyaslanması mümkün olmayan yapılara sahip olduğu neticesini ortaya çıkarmaktadır (Haberal 2015, s.41-42).

Türkiye turizm potansiyeli bakımından oldukça zengin bir ülke özelliğini taşımaktadır. Kültürel ve doğal kaynakları açısından zengin olmasının yanında, ülkede dört mevsim yaşam mümkün olabilmektedir. Aynı zamanda üç tarafı denizlerle çevrili olup, yaklaşık 8000 km kıyı uzunluğu bulunmaktadır (Kahraman ve Türkay, 2017, s.50). Bu bağlamda Türkiye, turizm alanında uzun yıllar deniz-kum ve güneş turizminde ön planda olmuştur. Fakat dünyada yaygınlaşan sürdürülebilir turizm anlayışı doğrultusunda gelişen alternatif turizm türlerine olan talebin artması, turizmin Türkiye geneline ve dört mevsime yayacak turizm türlerine yönelim de hızlanmıştır (Eskin vd., 2017, s.17). Ülkede bulunan mağaralar, dağlar, göller, akarsular, termal kaynaklar, denizler ele alındığında, Türkiye'nin ekoturizm potansiyelinin oldukça yüksek olduğu ifade edilebilir (Kahraman ve Türkay, 2017, s.50).

Gelişmiş ülkelerde endüstrileşmeden kaynaklanan ekoturizm kaynaklarının olumsuz etkilenmesi, tahrip olması, Türkiye'nin ise geliştirmekte olan ülke olmasından dolayı değerlerinin durması ve korunması önemli bir avantaj olarak görülmektedir (Yücel, 2002, s.5). Türkiye'nin ekoturizm bakımından sahip olduğu avantajlar arasında; zengin bitki türlerine ve iklim çeşitliliğine sahip olması, göç yolları üzerinde olmasından dolayı çeşitli kuş türlerine ev sahipliği yapması yer almaktadır. Ağrı Dağı başta olmak üzere yüksek dağlarının olması, üç tarafının denizle çevrili olması, tarihte pek çok medeniyete ev sahipliği yapması nedeniyle farklı inançlara ve kültürlerle sahip olması diğer özellikleri olarak gösterilebilir. Ülkede doğa yürüyüşü, botanik turizmi, yayla turizmi, mağara turizmi, inanç turizmi, akarsu turizmi, bitki inceleme, yaban hayatı ve kuş gözlemciliği, agro turizmi, kış turizmi, sualtı turizmi eko-gastronomi turizmi gibi rağbet gören ekoturizm türleri gerçekleştirilebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇILDİR İLÇESİ VE ÇEVRESİ EKOTURİZM POTANSİYELİ

Çalışmanın ikinci bölümünde elde edilen dokümanlar ve kişilerden alınan bilgiler doğrultusunda Çıldır ilçesinin ve yakın çevresinin tarihi, coğrafi konumu, ilçe nüfusu, doğal peyzaj değerleri, iklimi, bitki örtüsü, ilçedeki turistik altyapı incelenmiştir. Ekoturizme konu olabilecek faaliyet türleri alt başlıklar altında incelenmiş, gözlemler ve edinilen bilgiler doğrultusunda faaliyet türleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.1. Ardahan İli Coğrafi Konumu

Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin kuzey kesiminde bulunan Ardahan ilinin, kuzeydoğusunda Gürcistan, güneydoğusunda Kars, güneybatısında Erzurum ve batısında Artvin illeri bulunmaktadır. Ardahan ili 5.035,51 km² yüz ölçümüne sahip, coğrafi koordinat sistemine göre 41°36'13''kuzey, 40°45'24''güney enlemleri ile 43°29'17'' doğu, 42°5'43'' batı boylamları arasında yer almaktadır. 1800 m rakımı bulunan ilde kuzeyinde Yalnızçam Dağları, güneybatı 'da Allahuekber Dağları uzantıları, kuzeydoğusunda Keldağ, doğusunda Akbaba Dağı ve güneyinde Kısır Dağı yer almaktadır. Kura Irmağı, il içerisinden geçmektedir. Ardahan; Merkez, Damal, Çıldır, Göle, Hanak ve Posof ilçelerinden oluşmaktadır (Harita 2.1.) (Özhatay, Minağaoğlu & Esen, 2010, s.12) (T.C. Ardahan Valiliği, 2022).

Harita 2.1. Ardahan Lokasyon Haritası

Kaynak: Türkiye Rehberleri, 2022

2.2. Çıldır İlçesi ve Çevresi Coğrafi Özellikleri

Çıldır ilçesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nde Erzurum-Kars alanında Ardahan ili sınırlarında yer almaktadır. Ardahan il merkezinin doğusunda yer alan Çıldır ilçesinin Ardahan'a uzaklığı 42 km'dir. İlçenin doğusunda Ermenistan, güneyinde Arpaçay, batısında Ardahan, kuzey ve kuzeydoğusunda Gürcistan, kuzeybatısında ise Hanak bulunmaktadır. İlçenin tarihi eski olup, gelişme gücüğü yaşamaktadır. Kış şartlarının oldukça ağır geçtiği ilçeden büyük şehirlere yoğun göç olmaktadır (Güneş, 2014, s.17).

Çıldır ilçesi; Cala (Doğruyol) nahiyesi, Çıldır kaza merkezi, Günebakan nahiyesi, Pehreşen (Gülyüzü) nahiyesi ile Karsak ve Çıldır göllerinin çevresini kapsamaktadır. İlçenin merkezi Kısırdağları ve Kargapazarı Dağları'nın yamaçlarında yer almaktadır. Bölgedeki geçim kaynaklarının en önemlileri kaz ve büyükbaş hayvancılığı yetiştiriciliğidir. İlçede yer alan Çıldır Gölü alabalık, sazan, gümüşbalığı, karabalık gibi balıkları barındırmaktadır (Uyanık, 2006, s.90).

Çıldır ilçesinin Ermenistan hattında olan sınır uzunluğu 15 km, Gürcistan'a ise 66 km'dir. İlçeye bağlı 36 köy bulunmaktadır. İlçede Çıldır ve Aktaş Gölü yer almakta, Karasu ve Kura Nehirleri geçmektedir ve 1162 km² yüzölçümüne sahiptir. İlçenin nüfusunun büyük bölümünü Terekemeler oluşturmaktadır. Çıldır ilçesinde Türk İslam Dönemi'nden kalma Çıldır Kışlağı, ilçe merkezinde yer alan cami gibi pek çok mimari yapı bulunmaktadır. Fakat tarihi süreçte bu mimari yapıların pek çoğu tahrip olmuş durumdadır (Oral Patacı, 2018, s.776).

Çıldır ilçesi, Anadolu'yu Kafkaslara bağlayan bir kavşak noktasında yer almaktadır. Ardahan ilini Anadolu'ya bağlayan yol ise Ardahan-Erzurum güzergâhı üzerinden geçmektedir. Güzergâha ulaşmak için Ardahan-Göle-Oltu ve Tortum yolu kullanılmaktadır. Çıldır ilçesini Kars'a bağlayan yol ise Çıldır Gölü doğusundan geçmekte ve Susuz'dan Kars'a ulaşmaktadır. İlçeyi Karadeniz'e bağlayan yol Ardahan ilinden geçerek, Yalnızçam Dağları'ndan Hopa'ya ulaşmaktadır (Ceylan, 2015, s.8).

Akbulak C. (2016) çalışmasında Ardahan ilinin kırsal turizm potansiyelini ortaya çıkarmayı hedeflemiş, bu potansiyelin değerlendirilmesine yönelik stratejiler ortaya koymayı amaçlamıştır.

Yılmaz, Mutlu, Mutlu, Demir ve Irmak (2018) “Çıldır Gölü’nün Rekreatif Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi” adlı çalışmayı ele almışlardır. Çalışmada Çıldır Gölü’nün Doğal Peyzaj ve Kültürel Değerleri ve Rekreatif Turizm potansiyeli incelenmiştir.

Daşkan M. (2021) yüksek lisans tezinde “Ardahan İlinin Kültürel Coğrafyasını ele almış, kültürel peyzaj bölümünde Çıldır ilçesi yapılarını da çalışma kapsamına almıştır.

Değ A. (2003) yüksek lisans tezinde “Çıldır İlçe Merkezinin Beşerî ve İktisadi Coğrafyasını ele almış, Çıldır ilçesinin tabi ve beşerî potansiyelini ortaya koymayı amaçlamış, Çıldır ilçe turizmine de değinmiştir.

Topaloğlu Y. (2006) yüksek lisans tezinde “Ardahan-Çıldır Bölgesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmalarını ele almıştır. Topaloğlu çalışmasında şimdiye kadar olan tarihi ve arkeolojik araştırmaların sonucunu değerlendirmiştir.

Önceki yapılan çalışmalar incelendiğinde genel itibari ile Ardahan ili ve Çıldır ilçesi hakkında çeşitli tez ve makale çalışmalarının yapıldığı görülmektedir. Çalışmaların bir kısmında Ardahan ili ve Çıldır ilçesini tarihi ve arkeolojik açıdan incelenirken, diğer kısımda Çıldır ve Aktaş Gölleri coğrafi yapısı bakımından incelenmiştir. Bu çalışmada ise amaç Çıldır ilçesini bir bütün olarak ele alıp ekoturizm alanlarını belirlemek ve yapılabilecek ekoturizm faaliyet türlerini ortaya çıkarmak, aynı zamanda bölgeyi ekoturizm potansiyeli bakımından değerlendirmektir. Ayrıca belirlenen bölgede ekoturizm kavramı farklı başlıklar altında incelenmiştir.

2.2.2. Çıldır İlçesi Tarihi

Çıldır, Türklerin en eski yerleşimlerinden. Herodot tarihinden de ulaşılabileceği gibi M.Ö 600’lü yılların ortalarından 700’lü yılların başlarına kadar

Saka Türkleri'ne ev sahipliği yapmıştır. Bu durum, bölgenin Türkleşmesinde büyük öneme sahiptir. İlçenin ismini de buradan aldığı bilinmektedir. Çıldır ismi Oğuzların Çuvaldur boyundan gelmektedir. Çuvaldur ismi değişikliğe uğrayıp “Çıldır” halini almıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2022).

Çıldır, Anadolu ve Kafkasya coğrafyalarında ortak geçiş alanı konumuna sahip olduğundan Anadolu'daki en eski yerleşim yerleri arasındadır. Eski çağlarda bölgede farklı kavimler hakimiyet kurmuşlardır. Bölgedeki ilk yerleşimin ise Yontma Taş Devri'nde başladığı bilinmektedir (Ababay, 1987, s.7). Hurriler, yöreye yerleşen ilk topluluktur. Doğu Anadolu'da çivi yazısı ile tarih çağını ilk açan kavim olmuşlardır. Ancak Hurriler, sürekli olarak Urartular ve Hititler'in baskısı altında kalmışlardır. Bunun etkisiyle Çıldır bölgesi M.Ö. 9. yüzyılda Urartuların egemenliğine girmiştir. Bingöl'den itibaren Çıldır ve Gökçe Gölü'ne kadar uzanan bölgede pek çok krallık kuran Urartular, sürekli isyan ettiklerinden dolayı cezalandırılmışlardır. Bunun ardından M.Ö. 713'te Kimmerler, Urartular'ın üzerine akınlar gerçekleştirmişlerdir. Bu sayede Urartuların egemenliğinden kurtulan Çıldır bölgesine İskitler hakimiyet kurmuştur. İskitlerin hakimiyeti ise M.Ö. 145 yılına kadar sürmüştür. Arsaklılar, İskitler'in egemenliğine son vererek, bölgede M.Ö. 2. Yüzyıldan M.S. 5. yüzyıla kadar hakimiyet kurmuşlardır (Doğantekin, 2016, s.26).

Çıldır bölgesine M.S. 430 yılında önce Sasani İmparatorluğu egemen olmuş, ardından bölge Müslümanlar ile Bizans arasında sürekli çatışma alanı konumuna gelmiştir. Bundan dolayı bölge, söz konusu devletlerarasında zaman zaman el değiştirmiştir. Alparslan'ın 1064 yılındaki fethinden sonra Anadolu ve Çıldır bölgesinin Türkleşmesi adına önemli bir başlangıç olmuştur. Bölge, 1153 yılında Gürcüler ve Kıpçaklar tarafından işgal edilse de Gürcü yönetiminde fazla kalmamıştır. Moğolların Maverâünnehir ve İran'ı almasından sonra Çıldır bölgesini de 1239 yılında ele geçirmişlerdir. Moğollar, 1243 yılındaki Köse Dağ Savaşı ile birlikte Anadolu Selçuklu Devleti'ni kendilerine bağlamışlardır. Çıldır bölgesi 1239-1355 yılları arasında 116 yıl Moğolların egemenliğinde kalmıştır. Bölge 1356'da Canı Bey'in, 1380'de ise Karakoyunlular'ın egemenliğine girmiştir. Timur, 1387 yılında Çıldır bölgesini ele geçirirse de Timur'un 1405 yılında ölümü ile bölge

yeniden Karakoyunlular'ın hakimiyetine girmiştir. 1406-1468 döneminde Karakoyunlular'ın egemenliğinde kalmıştır. Karakoyunlular ve Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırmak isteyen Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan, Karakoyunlular'a saldırmış ve 1468 yılında bölgeyi ele geçirmiştir. Akkoyunluların 1473 yılında Otlukbeli Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne yenilmesi ile Safevi Devleti kurulmuştur. Bu devletin kurucusu olan Şah İsmail, Gürcistan'ı Safevi Devleti'ne bağlamıştır (Ababay, 2000, s.264). Gürcistan Devleti'ne bağlı Çıldır Eyaleti de Safevi Devleti'ne bağlanmıştır. Osmanlı Devleti'nin 1514'te Safevi Devleti ile Çaldıran Ovası'nda savaşından Osmanlı Devleti galip ayrılmıştır. Savaşın ardından Osmanlı Devleti'nin gerçekleştirdiği saldırılar sonucunda Safevi Devleti, Kuzeydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'daki topraklarını kaybetmiştir (Ababay, 2000, s.265). Safevi ordusu ile Osmanlı ordusu 1578 yılında Çıldır Ovası'nda savaşmışlardır (Kırzioğlu, 1999, s.524). Osmanlı ordusunun Çıldır Gölü civarında Safevi Devleti ile yaptığı ve zaferle sonuçlanan savaş ise Osmanlı ordusuna Gürcistan kapılarını açmıştır (Doğantekin, 2016, s.39).

Çıldır eyaleti, 15 sancak ile 17. yüzyıl başlarında en geniş sınırlara sahip olmuştur. Sancakların dördünün statüsü yurtluk ve ocaklık olmuştur. Cercer, Kutayis ve Tavusger'in dahil olduğu 18. yüzyılın sonlarında ise eyalette 13 sancak bulunmaktaydı (Emecen, 2002, s.301). Çıldır eyaleti, 93 Harbinden sonra 1877'de Rusların eline geçmiştir. 1878 Berlin Anlaşması ile Ruslara 3 sancak olarak Batum, Çıldır ve Kars verilmiştir. Gürcüler 1917'de Rusya'da başlayan Bolşevik İhtilali ile birlikte bağımsızlıklarını ilan etmiş ve Çıldır'ı işgal etmişlerdir. Gürcüler ile Ermeniler'in çekişme bölgesi durumuna gelen Çıldır'da işgale direnen Kotanlı ve Meryem köylerindeki katliamda bu yerleşim birimleri yok edilmiştir. 19 Mayıs 1919 tarihinde Samsun'da başlayan hareketlilik ile birlikte Çıldır'da da Kuvayı Milliye direnişi hâkim olmuştur (Uçarol, 2015, s.406). Çıldır, 25 Şubat 1921 tarihinde düşman işgalinden kurtulmuş ve Türk topraklarına katılmıştır (Ababay, 2000, s. 159).

Yakın tarihe baktığımızda Çıldır, Osmanlı savaş borcu olarak Berlin Anlaşması ile Ruslara verilmiştir. 15. Kolordu komutanı Kazım KARABEKİR

komutanlığındaki birlikler ile 25 Şubat 1921 günü düşman işgalinden kurtulmuştur (Çıldır Belediyesi, 2022). Son olarak Kars iline bağlı Ardahan ilçesinin 27 Mayıs 1992 tarihinde il olması ile birlikte Çıldır ilçesi Ardahan iline bağlanmıştır (T.C. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, 2022).

2.2.3. Çıldır Nüfusu

Ardahan ili Türkiye'nin Kafkaslara açılan kapısı niteliğindedir. Ardahan ili nüfusu yıllara göre incelendiğinde geçmişten günümüze kadar nüfusunda azalmalar olduğu görülmektedir.

Tablo 2. 1. Yıllara Göre Çıldır İlçe Nüfusu

Yıl	Çıldır Nüfusu	Erkek Nüfusu	Kadın Nüfusu
2021	8.983	4.708	4.275
2020	9.247	4.860	4.387
2019	9.343	4.921	4.422
2018	9.833	5.174	4.659
2017	9.361	4.922	4.439
2016	9.539	4.996	4.543
2015	9.759	5.133	4.626
2014	10.134	5.300	4.834
2013	10.476	5.477	4.999
2012	10.753	5.613	5.140
2011	10.675	5.587	5.088

2010	10.546	5.370	5.176
2009	10.833	5.447	5.386
2008	11.800	6.070	5.730
2007	11.901	6.049	5.852

Kaynak: www.nufusu.com, 2022.

Tablo 2.1.'de verilen veriler incelendiğinde Çıldır ilçesinin, günümüzde yapılan son nüfus sayımına (2021) göre; nüfusunun 4.708'i erkek, 4.275'i kadın olmak üzere toplam nüfusunun 8,983 kişi olduğu görülmektedir.

2.2.4. Çıldır Doğal Peyzaj Değerleri

2.2.4.1. Yer Şekilleri

Çıldır ilçesi yaklaşık 1950 m yüksekliktedir. Genel olarak düz bir alana yerleşmektedir. İlçeye bağlı merkez köyler yer yer düz veya engebeli bir arazi üzerine kurulmaktadır. İlçede bulunan en önemli dağlar Keldağ ve Gökdağ'dır. Dağların ortalama yüksekliği 3000 m'dir (T.C. Çıldır Kaymakamlığı, 2022).

2.2.4.2.Çıldır İlçesi İklim Özellikleri

Ardahan ili Çıldır ilçesi Doğu Anadolu Bölgesi sınırları içerisinde yer almaktadır. Doğu Anadolu iklim özelliklerine bakıldığında deniz seviyesinden yükseklik ve yer şekillerine bağlı olarak karasal iklim şartları hakimdir. Çıldır ilçesi deniz seviyesinden 1925 m yükseklikte, 41,1097 enlem ve 43,1383 boylam arasında bulunmaktadır. Deniz seviyesinden yüksekte olması sebebiyle yoğun karasal özellikler ve yağışlı karlı günler hakimdir. Yazın güneşli gün sayısı azdır (Değ, 2003, s.15).

Tablo 2. 2. 1958-2021 Yılları Ortalama Yağış ve Sıcaklık Miktarları

	Ortalama Sıcaklık °C	Ortalama En Yüksek Sıcaklık °C	Ortalama En Düşük Sıcaklık °C	Ortalama Güneşlenme Süresi (Saat)	Ortalama Yağışlı Gün Sayısı	Aylık Toplam Yağış Miktarı Ortalaması (mm)
Ocak	-11.2	-4.9	-16.6	2.7	7.23	20.0
Şubat	-10.0	-3.1	-15.7	3.7	7.15	20.8
Mart	-3.5	2.8	-8.8	5.0	11.15	31.5
Nisan	4.4	10.9	-1.1	5.1	12.46	51.2
Mayıs	9.4	16.3	3.3	6.4	15.77	81.9
Haziran	12.8	20.3	5.9	7.8	14.23	92.7
Temmuz	16.0	24.0	8.9	8.2	13.15	71.2
Ağustos	15.9	24.6	8.6	8.1	12.00	63.0
Eylül	12.0	20.8	4.4	7.0	9.23	36.1
Ekim	6.4	14.4	-0.1	5.3	10.46	37.3
Kasım	-0.3	6.4	-5.5	3.8	6.38	28.4
Aralık	-7.8	-1.9	-12.6	2.5	7.15	22.4
Yıllık	3.7	10.9	-2.4	5.5	126.4	556.5

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2022.

Tablo 2.2.'de Ardahan il genelinin ortalama sıcaklık değerleri geçmiş yıllara göre incelendiğinde en yüksek sıcaklığın Temmuz-Ağustos aylarında olduğu, en düşük sıcaklıkların ise Ocak ve şubat aylarında olduğu görülmektedir. Çıldır ilçesi Ardahan iline bağlı olduğundan genel değerlendirme il bazında yapılmıştır.

2.2.4.3. Çıldır İlçesi Su Kaynakları

Çıldır ilçesi su kaynakları bakımından zengin bir yapıya sahiptir. Aktaş Gölü ve ıldır Gölü sahip olduğu önemli iki sulak alandır. Ayrıca Başköy Deresi, Karaçay ve Büyük Dere önemli su kaynaklarındandır (Topaloğlu, 2006, s.15).

Ardahan ilinde bulunan kaplıca ve imeler ıldır ilçesi ve Gle ilçe sınırları içinde yer almaktadır. Çıldır ilçesinde bulunan öncül köyü kaplıcası ve Deveboynu kaplıcası önemli su kaynakları içerisinde olup ayrıca şifalı su kaynağı olarak bilinmektedir (Ardahan İli evre Durum Raporu, 2019). Ayrıca Kura nehri ve Karasu akarsuyu ıldır ilçesinden geçmektedir.

2.2.4.3.1. Aktaş Gölü ve evresi Mevcut Ekolojik Durumu

Harita 2.3. Aktaş Gölü Haritası

Kaynak: Kırpık, Altunoğlu, Tanrıku, 2019, s.90

Aktaş gölünün konum olarak bir kısmı Gürcistan bir kısmı Türkiye sınırları içerisinde olduğu Harita 2.3'te görülmektedir.

Ardahan iline 55 km mesafede Çıldır ilçesinin Kenarbey köyü içinde bulunan konumu ile Aktaş Gölü (Hazapın Gölü), 5847 ha yüzölçümü ile ilçenin 2. büyük gölüdür ve 08.04.2015 tarihinde tescillenmiş Ulusal Öneme Haiz Sulak Alanı'dır (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2022).

Konum itibariyle Gürcistan ve Türkiye sınırı içinde bulunan göl, 14 km'si Türkiye Ardahan ili Çıldır ilçesinde bulunmasıyla birlikte sınır aşırı, tektonik oluşumlu bir göldür ve Aktaş Gölü'nün Gürcistan'da kalan bölümü Javakheti Milli Parkı içerisinde bulunmaktadır (Orman ve Su İşleri Bakanlığı, 2014). Aktaş Gölü'nün kuzey kısmında Gürcistan-Türkiye Aktaş sınır kapısı bulunmaktadır.

Göl, toplamda 14 adayı içinde bulundurmakta, adalar Türkiye tarafında yer almaktadır ve bu adalar kayalık şeklinde görülmekte olup kayalıklar kuşlar tarafından üreme ve beslenme yeri olarak kullanılmaktadır. Seyrek bitki örtüsüne sahip olan adalar, ak pelikanlar başta olmak üzere pek çok kuş türünün tercih ettiği nemli üreme habitatı özelliğine sahiptir (Onmuş, 2019, s.48). Adaların Türkiye sınırında bulunması kuş türlerinin burada ürediği anlamına gelmektedir. Kayalık taşların renkleri beyazdır. Kuşların dışkılarıyla beyaz renge boyadığı kayalıkların Aktaş Gölü'ne de ismini verdiği bilinmektedir (Kırpık, 2019, s.41-45).

Fotoğraf 2.1. Aktaş Gölü Adacıklarının Görüntüsü

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Aktaş Gölü'nün ve göl üstünde bulunan adacıkların ana yoldan görüntüsü Fotoğraf 2.1.'de görülmektedir.

Aktaş Gölü'nün önemli özelliklerinden biride kuşların göç ettiği yol üzerinde bulunması ve göç ederken uzun yol alan göçmen kuşlara bir durak, bir barınak bir yerde de ev sahipliği yapması yanında çeşitli canlılara beslenme ve yuvalama yeri sağlamasıdır (Yerli ve Zengin, 2019, s.19-27).

Aktaş Gölü'nün biyoçeşitlilik ile ilgili özelliklerine bakıldığında göl çevresinde üreme imkânı bulan Tepeli Pelikan, Ak Pelikan, Kadife Ördek, Van Gölü Martısı, Karabatak, Çayır Delicesi, Angıt, Boz Kaz başlıca türler arasındadır (Onmuş, 2019, s.50). Aktaş Gölü bu türlerin nadir üreme alanı içerisinde olduğundan turizm açısından önemli bir yere sahiptir. Bu durumun bir sonucu olarak göl çevresinde yaban hayatı gözlemlene ve kuş gözlemciliği yapılabilmektedir.

Aktaş Gölü ve çevresi flora bakımından incelendiğinde 22 familyaya ait 50 bitki taksonuna ev sahipliği yapmaktadır. Bölgede yer alan bitki türlerinden Asteraceae (11 takson), Fabaceae (8 takson), Lamiaceae (5 takson) ve Poaceae (2 takson) familyalarının yoğun olduğu tespit edilmiştir (Orman Ve Su İşleri, 2014, s.62-63).

Elde edilen taksonların literatür analizleri sonucunda, *Cirsium melasiacum* KIT TAN (Asteraceae), *Carduus lanuginosus* WILLD (Asteraceae) ve *Lotus armeniacus* KIT TAN ET SORGER (Fabaceae)'un endemik bitkiler oldukları tespit edilmiştir (Orman Ve Su İşleri, 2014 s.62-63).

Ekoturizm faaliyetleri kapsamında değerlendirildiğinde Tepeli ve Ak pelikanın birlikte ürediği ve kadife ördek popülasyonunun kuluçkaya yattığı nadir alanlardan biri olan gölün kuş gözlemi için uygun olduğu görülmektedir. Yapılan gözlemler ve görüşmelerden elde edilen bilgiler doğrultusunda gölün Kenarbel köyüne yakın olmasının köyde yapılan hayvancılık faaliyetlerinin göl ekosistemini etkilediği bilinmektedir. Gölün iki ülkeye bağlı olması karar alma konusunda sıkıntıları ortaya çıkarmaktadır.

2.2.4.4. Çıldır Bitki Örtüsü

Bitki örtüsü seyrek. Çıldır Gölü'nde *Cirsium Ellasianium* isimli bitki türü sadece göl çevresinde yetişmektedir. Bu durum *Cirsium Ellasianium* bitkisinin endemik tür olduğu anlamına gelmektedir. Ayrıca göl ve çevresinde bölgesel ölçekte tehdit altında olan 3 bitki türü bulunmaktadır. Çevredeki yamaçlarda ise seyrek bodur çalılıklar ile titrek kavak toplulukları bulunmaktadır (T.C. Ardahan Valiliği, 2021, s.28).

2.2.4.5. Çıldır Ekonomik Yapısı

Çıldır ekonomisinin genel olarak tarım ve hayvancılığa dayalı olduğu bilinmektedir. İlçede büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık ile arı yetiştiriciliği yapılmakta, et ve et ürünleri, süt ve süt ürünleri ve bal üretiminin önemli gelir kaynağı olduğu sonucunu ortaya çıkarmaktadır (Demirci, 2021, s.73). “Çıldır Gölü'ne sahip ilçede yılın dört mevsimi balıkçılık faaliyetleri yürütülmekte ve balıkçılık ilçe halkının ekonomik gelir kaynaklarından birisi durumundadır”(K15).

2.2.4.6. Çıldır'daki Turistik Altyapı

Ardahan genelinde bakanlık işletme belgeli tesislerin toplamda 634 yatak kapasitesi bulunmakta, belediye işletme belgeli tesislerin toplamda 628 yatak kapasitesi bulunmaktadır. Ardahan ili toplam yatak kapasitesi 1.262'dir (TÜRSAB, 2022).

Çıldır ilçesinde belediye iş yeri açma ve çalıştırma ruhsatlı 2 adet otel bulunmaktadır. Yılmazoğlu Apart 34 oda 68 yataklıdır, Kuzey Yıldızı Bungalov Otel İl Özel İdare ruhsatlı işletmeciyeye kiralanmıştır ve 14 adet bungalov bulunmaktadır. Kültür ve Turizm Bakanlığı Turizm İşletme Belgeli Çıldır Gölü Taş Konağı 33 odalı 2 blok 75 yatak kapasitelidir. 74 kişilik kapalı restorandı ve toplantı salonu bulunmaktadır. Çıldır'da belediyenin 4 yataklı tesisi bulunmakta fakat işletilememektedir. Kamu kurumlarına ait konuk evi, misafirhane, öğretmen evi bulunmamaktadır (Ardahan İl Kültür Turizm Müdürlüğü, 2022).

Tablo 2. 3. Turizm İşletme Belgeli Konaklama Tesislerinde Tesislere Geliş, Geceleme ve Doluluk Oranlarının Ardahan İli ve İlçelerinin Dağılım Tablosu

YIL	İLÇELE R	TESİSE SAYISI			GELİŞ GECELEME			DOLULUK ORANI(%)	
		YABAN CI	YABAN CI	YABAN CI	YABAN CI	YERL İ	TOPLA M	YERL İ	TOPLA M
2017	Damal			0,00		1 940	1 940	41,45	41,45
	Merkez	1 144	3 517	3,07	3 517	48 987	52 504	35,53	38,08
	Posof	542	864	1,59	864	23 638	24 502	52,95	54,89
	Toplam	1 686	4 381	2,60	4 381	74 565	78 946	39,83	42,17
2018	Damal			0,00		2 059	2 059	44,00	44,00
	Merkez	1 103	1 985	1,80	1 985	45 606	47 591	33,08	34,52
	Posof	537	1 085	2,02	1 085	18 790	19 875	42,09	44,52
	Toplam	1 640	3 070	1,87	3 070	66 455	69 525	35,50	37,14
2019	Damal			0,00		1 827	1 827	39,04	39,04
	Merkez	1 008	1 628	1,62	1 628	52 837	54 465	38,12	39,30
	Posof	920	2 150	2,34	2 150	13 070	15 220	29,28	34,09
	Toplam	1 928	3 778	1,96	3 778	67 734	71 512	36,04	38,05
2020	Çıldır	1	1	1,00	1	878	879	30,49	30,52
	Damal			0,00		2 121	2 121	45,32	45,32
	Merkez	239	826	3,46	826	54 680	55 506	35,41	35,94
	Posof	471	823	1,75	823	15 647	16 470	28,59	30,10
	Toplam	711	1 650	2,32	1 650	73 326	74 976	33,83	34,60
2021	Çıldır	8	10	1,25	10	975	985	16,93	17,10
	Damal			0,00		1 514	1 514	32,35	32,35
	Merkez	252	409	1,62	409	55 170	55 579	37,89	38,17
	Posof	301	570	1,89	570	24 944	25 514	45,58	46,63

	Toplam	561	989	1,76	989	82 603	83 592	39,19	39,66
--	---------------	------------	------------	-------------	------------	---------------	---------------	--------------	--------------

Kaynak: <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201126/yillik-bultenler.html> 19.03.2022 tarihinde erişim sağlandı.

Son 5 yılın verileri incelendiğinde ilçeler bazında Çıldır ilçesine ait 2021 ve 2020 verileri bulunmaktadır. 2019-2018-2017 yılı verilerine bakıldığında Damal, Merkez ve Posof ilçe verileri bulunmaktadır. 2021 ve 2020 yılları veriler doğrultusunda incelendiğinde 2020 yılı geceleme toplam sayısı 878, 2021 yılı 975 kişi olduğu görülmektedir. Doluluk oranlarına bakıldığında 2020 yılının 2021 yılına oranla daha dolu olduğu görülmektedir. 2020 yılının az olmasının sebeplerinden birinin de pandemi kaynaklı olduğu tahmin edilmektedir. Gelen turistler turlarla Çıldır Gölü'ne gelip günübirlik gezilere ve aktivitelere katılıp döndüğü kurum ve kuruluşlar tarafından belirtilmektedir.

Tablo 2. 4. Ardahan İlinde Bulunan Seyahat Acenteleri ve Faaliyetleri

Acente Adı	Merkez/Şube Bilgisi	Faaliyet	Bölge Temsil Kurulu
Çobanoğlu Turizm	Ardahan Şube	Biletleme	Kuzeydoğu Anadolu BTK
Sınır Turizm	Ardahan Şube	Biletleme	Kuzeydoğu Anadolu BTK
75 Turizm	Ardahan Merkezi	Biletleme	Kuzeydoğu Anadolu BTK
Daghdash Turizm	Ardahan Şube	Biletleme	Kuzeydoğu Anadolu BTK
Lazonna Travel	Ardahan Şube	Tur Satışı	Doğu Karadeniz BTK

Kaynak: Kuzeydoğu Anadolu BTK'dan Şubat 2022 yılı alınan bilgiler doğrultusunda araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

Ardahan ilinde bulunan seyahat acente bilgileri ve bölge temsil kurulları Tablo 2.4'te verilmiştir. Elde edilen veriler incelendiğinde Ardahan ilinde 5 adet acente bulunmaktadır. Bu acenteler şube olarak açılmış olup merkezleri Ardahan'da değildir. Şubelerden Çobanoğlu Turizm şubesini Ardahan ilinde kapatmıştır. TÜRSAB Kuzeydoğu Anadolu Bölge Temsil Kurulu'ndan alınan bilgiler doğrultusunda Kuzeydoğu Anadolu BTK'ya bağlı acentaların Ardahan şubelerinde sadece bilet satışı yapılmaktadır. Ardahan ilinde bulunan Lazona Travel Acentesi ise

Merkezi Artvin Arhavi de olup Doğu Karadeniz BTK'ya bağlı bulunmaktadır. Ardahan şubesi merkeze bağlı olarak tur satışı yapmaktadır. Yapılan tur satış yoğunluğunun genellikle Gürcistan ve Karadeniz bölgelerinde olduğu belirtilmiştir (K20).

2.3. Çıldır'da Turizm Özellikleri

Çıldır ilçesi turizm bakımından yüksek potansiyele sahip bir ilçedir. Kışın donan Çıldır Gölü de dahil olmak üzere 2 adet gölü ile kuşların göç yolu üzerinde bulunması, düzenlenen festivalleri ve şenlikleriyle turizm bakımından ön plana çıkan bir ilçedir. Donan göl üzerinde yapılan atlı kızak, Eskimo usulü balık avı, buz pateni, buzda yürüyüş, buz hokeyi ve buzda drift, gelen turistlerin ilgisini çeken aktivitelerdir. Ayrıca Kısır Dağı etrafında kışın yapılan off-road önemli aktiviteler arasında yerini almaya başlamıştır. Doğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan Çıldır, kış aylarında karın yerde kalma süresinin uzun olması ve donan gölün don süresinin uzun olması ile kış turizmine olanak sağlamaktadır. Konum itibarıyla kış turizmine elverişli yapısıyla önemli bir potansiyele sahip olan Çıldır, aynı zamanda keşfedilmemiş doğal güzellikleriyle ön plana çıkmaktadır. Aktaş Gölü, Şeytan Kalesi, Karaçay Kanyonu, Akçakale Adası en önemli turizm merkezleri olabilecek niteliktedir. Farklı lezzetleri bünyesinde barındıran ilçe özellikle peynirleri, peynir yapım süreçleri, kaz ciğeri, yöresel eriği olan cancuru, pelverdesi, dağlarda yetişen karaorman meyveleri, coğrafi işaretli ürünlerinden olan kaşarı, balı, kaz eti ile turistlerin dikkatini çekebilecek özelliktedir.

2.4. Çıldır İlçe ve Çevresinde Yapılabilecek Ekoturizm Faaliyet Türleri

Çıldır, içinde bulunduğu bölgede pek çok ilkleri olan ve uluslararası yapılan festivalleri ile kış turizminde ön plana çıkmayı başarmış bir ilçedir. Aynı zamanda sahip olduğu doğal güzellikler ve kültürel değerler ile ekoturizm aktivitelerinin yapılmasına olanak sağlayabilecek bir potansiyeli mevcuttur. Ekoturizm faaliyetleri olarak bakıldığında ön plana çıkan kış turizmi, gastronomi turizmi, kültür turizmi olduğu söylenebilir. Yapılan bu çalışmanın amacı Ardahan ili Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm potansiyelini ortaya çıkarmak ve değerlendirmektir. Bu

bölümde ise Çıldır ilçesinin ekoturizm bakımından dikkat çeken, çekici bulunan destinasyonların potansiyeli incelenmiştir.

2.4.1. Dağ Turizmi

İlçe dağ turizmine elverişli bir yapıya sahiptir. İlçenin sahip olduğu Akbaba Dağı 3026 m uzunluğunda, Kısır Dağı (3197 m), Kel Dağı (3033 m) ve Gökdağ en yüksek dağlarındandır. Amatör ve profesyonel dağcılar için dağ turizmine elverişli yapısıyla Karaçay kanyonu gelen ekoturistlerin ilgisini çekebilecek zenginliktedir.

2.4.2. Kamp ve Karavan Turizmi

SERKA, 2022 yılı çalışma raporunda yer alan karavan kamp alanlarının oluşturulmasına yönelik fizibilite raporu sonucunda, Ardahan ili sahasında tespit edilen Ardahan Merkez, Posof ve Çıldır ilçeleri olmak üzere 4 adet potansiyel karavan kamp alanı belirlenmiştir. Fakat alt yapı çalışmalarının yapılması, gerekli projelerin uygulanması için Serhat illerinde (Kars-Ardahan-Ağrı-Iğdır) fizibilite çalışmasının kurum yetkilileri tarafından yapılacağı belirtilmiştir (SERKA 2022, s. 20).

Çıldır Gölü etrafında günübirlik kullanım ve gelen turistlerin kendi çadır ve karavanlarıyla uygun alanlarda kamp karavan turizmine olanak sağlayacak potansiyel mevcuttur. Ayrıca Akçakale Adası, Aktaş Gölü, Kısır Dağı, Şeytan Kalesi'nde çadır kurulabilecek potansiyel mevcuttur.

2.4.3. Bisiklet Turizmi

Çıldır ilçesi bisiklet turizmine elverişli bir yapıya sahiptir. Serhat Kalkınma Ajansı'nın desteği ile hazırlanan yürüyüş parkurları kitapçığında bisiklet rotaları belirlenmiş ve belirlenen parkurlardan Parkur 2 ve Parkur 7'nin Çıldır ilçesinden geçtiği görülmektedir. Parkur 2, Ardahan-Çıldır arası 43 km mesafeli tamamı asfalt olarak belirlenmiş parkurdur. Parkur 7, Çıldır ilçe merkezinden başlayıp Çıldır Gölü'nü içine alan 71 km mesafeli parkurdur (Demirel, 2012, s.112). İlçede bisiklet turizmine müsait başka alanlar da bulunmaktadır. İlçe merkezinden başlayıp Yıldırımtepe köyü Şeytan Kalesi'ne kadar bisiklet ile gidilebilir.

2.4.4. Doğa Yürüyüşü

2016-2019 yılı Doğa Turizm Master Planı'nda, Ardahan-Çıldır-Çıldır Gölü-Şeytan Kalesi parkur olarak belirtilmiştir. SERKA'nın desteği ile hazırlanan yürüyüş parkurları kitapçığında belirlenmiş olan Parkur 10; Kuzukaya-Şeytan Kalesi-Yıldırımtepe köyünü içine alan, 9 km mesafeli parkurdur. Yıldırımtepe köyünü geçtikten sonra Şeytan Kalesi'ne ulaşmak için SERKA'nın parkur tabelaları bulunmaktadır. Kilitli taş ve demir korkuluklardan geçerek Şeytan Kalesi'ne ulaşıldığı gözlemlenmiştir. Muhteşem kale ve kanyon manzarası ile turistlerin dikkatini çekebilecek güzellikte bir rotadır. Parkur 18; Çıldır'ın Gölebakan köyünden başlayıp Kısır Dağı zirvesi ve Lehimli Yaylası'nda biten 16 km'lik zor bir parkurdur (Demirel, 2012, s.100). Aktaş ve Çıldır Gölü etrafında doğa yürüyüşü yapılabildiği gözlemlenmiştir. Fotoğraf 2.2'de gözlemler sırasında parkurların giriş ve kilitli taş ve korkuluk yol olan kısımları görülmektedir.

Fotoğraf 2.2 Şeytan Kalesi Parkur ve Kuzukaya Parkuru

Kaynak: Beste Sezer,2021

2.4.5. Jeep Safari

Ardahan ili ve ilçeleri yapısı ve arazisi, el değmemiş doğası ile jeep safari turları yapmak için uygun alanlara sahip bir bölgedir. Ardahan'dan başlayıp Eski Yol, Hanak, Ortakent, Karakurt, Aktaş Gölü, Çıldır Gölü'nü kapsayan 61 km yol kat eden parkur hem toprak hem de asfalt yolları aşarak doğal güzellikleri ve göl manzaralarını da içinde bulunduran bir parkurdur (Demirel, 2012, s. 114). Bu parkur dışında Aktaş Gölü'nden geçip Karaçay Kanyonu'na ulaşıldığında orada var olan görsel zenginlik gelen turistlerin ilgisini çekebilecek niteliktedir.

2.4.6. Atlı Sporlar

Anadolu'nun yerel at ırkları arasında bulunan Ardahan atı (Malakan atı), günümüzde de Ardahan ve Kars'ta yetiştirilen ve melezleri de bulunan atlardır. Ulusal atıcılık literatüründe de Malakan olarak yer alan, derin, geniş, güçlü kemik yapılarına sahip olan atlar Türkiye'de yetiştiriciliği yapılan atlar arasındadır (Tekin ve Güleç, 2006, s.74). Bu nedenle Ardahan ve Çıldır bölgesinde Malakan ve Rahvan atları yaygındır. Doğal olarak bölge at biniciliği, sert kış ayları döneminde atlı kızak biniciliği, atlı sporlar turizm potansiyelini yaratmaktadır. Çıldır Gölü'nün kışın donması ile geleneksel hale gelen ve her yıl şubat ayında düzenlenen "Çıldır Altın At Uluslararası Kış Şöleni" kapsamında kullanılan atlı kızaklar da turizm potansiyelini arttırmaktadır. Festivalde özellikle cirit gösterisi, güreş, rahvan ve dört nala at yarışı, buz pateni, ok atışları, halk oyunları gösterileri ilgi görmektedir.

2.4.7. Atlı Doğa Yürüyüşü

İlçe atlı doğa yürüyüşüne elverişli doğasıyla gelen turistlerin ilgisini çekebilecek niteliktedir. Çıldır Gölü Konağı, atlı doğa yürüyüşü için alt yapı oluşturmuş fakat henüz aktiviteye başlamamıştır. Çıldır Gölü Konağı etrafından başlayıp Çıldır Gölü çevresinde atlı doğa yürüyüşü yapılabilecek imkanlar bulunmaktadır.

Fotoğraf 2. 3. Rahvan Atlarla Yapılan Atlı Geziler

Kaynak: Köksoy, 2015

Fotoğraf 2.3’ de özellikle kış aylarında tercih edilen rahvan atlarla atlı gezilerden bir görüntü yer almaktadır.

2.4.8. Av ve Yaban Hayatı Gözlemleme

Çıldır, av yaban hayatı çeşitliliği açısından önemli zenginlikleri bünyesinde barındırmaktadır. Bu zenginliği ilçe içerisindeki ekosistemler ve havzadaki çeşitlilik beslemekte ve uygun konum sağlamaktadır. Av turizmi açısından kolay ulaşılabilecek aday avlamlara sahiptir. Ayrıca yaban hayatı foto safari turları açısından da kolaylık sunmaktadır. En önemli av hayvanı olarak yaban domuzu, tavşan, bıldırcın, çil keklik, bazı ördek türleri yeterli sayıdadır (K4). İlçede özellikle yaz aylarında doğal alanlarda gözlem sırasında düz arazide birçok kez tilkiye rastlanmıştır. Karaçay Kanyonu içinde yaşam süren hayvanların envanterlerinin yapım aşamasında olduğu ilgili kurum yetkilileri tarafından belirtilmiştir. Karaçay Kanyonu ve ilçedeki sulak alanlarda yaban hayatı gözlemleme olanağı mümkündür. Aktaş Gölü’nde Tepeli pelikan ve Ak pelikan, Çıldır Gölü’nde Van Gölü martısı gözlemlenebilir. Kanyon içerisinde yırtıcı kuş türlerinin yaşam alanı olduğu bilinmektedir.

Fotoğraf 2. 4. Yaban Hayat Gözlemleme

Kaynak: Köksoy, 2008

Fotoğraf 2.4. incelendiğinde yörede yer alan kıvrıl tilki ve sincaptan bir görüntü yer almaktadır. Yaban hayatı gözlemleme sırasında sıkça karşılaşılan hayvanlardır.

2.4.9. Arıcılık

Dört önemli arı ırkından biri olan Kafkas ırkı arısının gen merkezi Ardahan ili ve ilçeleri ile Artvin ili ve ilçeleridir. Ayrıca Ardahan ilinin Posof ilçesi ile Artvin'in Borçka bölgesi tamamı kapılı izole bölgedir. Kafkas arısı (*Apis Mellifera Caucasica*) sert iklim koşullarına uyum sağlamış, diğer arı ırklarının içinde en uzun dile sahip (7,2 mm) çiçeklerden nektarı daha derinden almasıyla ön plan çıkmaktadır (Gül, Cengiz, Yazıcı ve Aslan, 2020, s.557-573). Bu durumun alınan bal kalitesini arttırdığı bilinmektedir.

“Ardahan bölgesi Kafkas ırkı arısı için doğal bir bölgedir. Kimyasal gübrelemenin az olduğu ilde arıdan alınan verim ve bal kalitesini de arttırmakta olduğu düşünülmekte, balın en doğal hali ortaya çıkmaktadır. Arıcılık faaliyetleri coğrafi işaretin alınmasıyla ilçe ekonomisine önemli oranda katma değer sağlamıştır” (K5).

Endemik bitki çeşitliliği ve çiçek yapısıyla dikkat çeken bölgede arıcılık faaliyetleri önemini korumaktadır. Kafkas ırkı arının özelliklerinden biri de soğuk iklim tipine alışmış olması, bunun sonucu olarak bu bölgelerde verimli çalışmasıdır.

Fotoğraf 2. 5. Kafkas Irkı ve Arıcılık Faaliyetleri

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Yöreye özgü arıcılık faaliyetleri yöre halkının başlıca geçim kaynaklarındandır. Aynı zamanda Fotoğraf 2.5.'te görüldüğü üzere gelen turistlerin makro fotoğrafçılık açısından Kafkas ırkı arı önemli bir yere sahiptir.

2.2.10. Botanik Turizmi

Çıldır ve çevresi sahip olduğu yüksek değerdeki coğrafya ve yer şekilleri bakımından, kışları sert ve soğuk, yaz dönemi ise serin ve kısa sürmektedir. Çıldır bölgesinin bir kesiminde Karadeniz iklimi hâkimdir. Bölgedeki iklim farklılıkları bitki örtüsünde de etkisini göstermektedir (Karatepe, 2011, s.94). Bu bakımdan Çıldır ve çevresinde ekoturizm kapsamında botanik turizmi faaliyetleri gerçekleştirilebilmektedir. Botanik turizm faaliyetleri bölgede her mevsim yapılabilmektedir.

Fotoğraf 2. 6. İlçede Yetişen Kara Orman Meyveleri

Kaynak: Köksoy, 2015

Fotoğraf 2.6.'da görüldüğü gibi yörede kendiliğinden yetişen kara orman meyveleri (Ahududu, dağ çileği, Frenk üzümü, yaban mersini) gözlemlenmiştir.

Yöresel isimleri değişmekte olup ahududuya moruk, dağ çileğine çiğ elem, çiğ elek, Frenk üzümüne horozgözü denilmektedir.

2.4.11. Kuş Gözlemciliği (Ornitoloji)

Çıldır ve çevresindeki bitki ve su çeşitliliği neticesinde pek çok kuş türü barınabilmektedir. Çıldır ve Aktaş Göllerinde çeşitli kuşların yaşam alanı olması ve kuşların göç yolu üzerinde bulunması kuş gözlemciliği açısından göllerin önemini arttırmaktadır. Çıldır Gölü içinde yer alan Akçakale Adası, doğal güzelliği yanında birinci derecede arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir. Sit alanı ilan edilen bu alanda kuş türleri yaşam sürmekte ve yavru çıkarmaktadır. Yapılan gözlemler sonucu, 2.7.'de görüldüğü üzere Çıldır Gölü'nde kuş gözlem kulesi bulunurken, Aktaş Gölü çevresinde bulunmamaktadır. Yapılan geziler neticesinde kuşların bulunduğu sazlık alanda ve kuş gözlem kulesi çevresinde hayvan baskısının olduğu gözlemlenmiştir. Bu durumu engellemek için Doğa Koruma ve Milli Parklar Ardahan Şube Müdürlüğü gerekli çalışmaları yapıyor olsa da yöre halkı bu konuda bilinçli olmadığından sıkıntılar yaşanmakta olduğu belirtilmektedir.

Fotoğraf 2. 7. Çıldır Gölü Kuş Gözlem Kulesi

Kaynak: Beste Sezer, 2021

2.4.12. Mağara Turizmi

Çıldır ilçesi alternatif turizm çeşitliliği bakımından potansiyeli yüksek ilçe konumundadır. Bu bağlamda Övündü köyü mağaraları, mağara turizmi açısından ilçede var olan turizm çeşitliliği içerisinde yer almaktadır. Övündü mağaraları adını Kurtkale köyünün 1 km doğusu konumundaki Övündü köyünden alan, köye yaklaşık 200-300 m mesafede bulunan, kalker kaya kütlelerine oyulmak suretiyle yapılmış iki grup mağara yerleşimi olarak bilinen Çıldır ilçesine bağlı bir yapıdır. (Ardahan İli Tabiat Turizmi Master Planı, 2020-2023, s.109). Çıldır ilçesi ve yakın çevresinde var olan mağaralar Övündü Mağaraları, Akçıl Mağaraları, Kenardere Mağaraları, Kırkayaklı Mağaralarıdır (Daşkan, 2021 s.71).

2.4.13. Tarih ve Kültür Turizmi

Çıldır ilçesi ve çevresinde kültür turizm bakımından çekiciliği bulunan tarihi ve kültürel değerler bulunmaktadır. Başta tarihi Akçakale Adası ve Karaçay Kanyonu içerisinde yer alan Şeytan Kalesi bu değerler arasında gösterilebilir. Ayrıca Terekemeler'in uzun yıllardır yaşam sürdüğü bilinen Çıldır ilçesinde Terekeme kültürü de ekoturistlerin ilgisini çekebilecek görülmeye değer kültür çeşididir.

Karaçay Kanyonu içinde yer alan Şeytan Kalesi, bölgenin tarihi ve kültürel zenginliğini arttırmaktadır. Kale Yıldırımtepe Köyü'nün yaklaşık olarak 2 km kuzeyinde bulunmaktadır. Güney, kuzey ve doğu yönlerden Karaçay Kanyonu'nu çevreleyen kale, kayalık ve sarp bir yarımada üzerinde yükselmektedir. Gözetleme ve savunmaya elverişli yapısı ile kalenin Orta Çağ Dönemi'nde Urartular tarafından inşa edildiği düşünülmektedir. Orta Çağ kaleleri incelendiğinde arazi koşullarının bu derece zorlayıcı olduğu bir başka kale yapısı bulunmadığı ifade edilmektedir (Patacı, 2016, s.44).

Fotoğraf 2. 8. Şeytan Kalesi

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Fotoğraf 2.8.'de Yıldırımtepe köyü trekking rotasının olduğu taraftan ekim aylarında çekilmiş Şeytan Kalesi'nden bir görünüm bulunmaktadır.

Çıldır Gölü içerisindeki Akçakale Adası yörenin doğal güzellikleri arasında yer almaktadır. Akçakale Adası doğal güzelliğinin yanında bir ada şehri kalıntılarını barındırmaktadır. Akçakale Ada Şehri Kalıntıları birinci derece arkeolojik sit alanı olarak tescillenmiştir. Bir ada şehrine ait olan bu kalıntılar Çıldır ilçesinin yaklaşık 17 km kadar güneydoğusunda bulunan Akçakale Köyü'nün batısında yer almaktadır (www.ardahankulturturizm.gov.tr, 2022).

Fotoğraf 2. 9. Akçakale Adasından Karşı Adacıklar

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Fotoğraf 2.9.'da görüldüğü gibi Akçakale Adası'ndan diğer adacıkların gözlemi yapılabilmektedir. Bu adacıklar göçmen kuşların yuvalama, üreme ve barınma alanıdır.

Fotoğraf 2.10. Kurgan Mezarları

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Fotoğraf 2.10 da yer alan kurgan mezarlarının içinde atıklar gözlemler neticesinde fotoğraflanmıştır. İnsanların tarihi yapılara zarar vermesi, bilinç eksikliğinden kaynaklandığı düşünülmektedir (K4).

Çıldır ilçesi ve çevresinde tarih öncesi ve yakın dönemlere ait olan ve önemli derecede tahrip olmuş olan tarihi değerler de yer almaktadır. Bunlardan biri Çıldır ilçesinin Kurtkale nahiyesinde, Gürcistan sınırında bulunan Kurtkale'dir. Damlıca köyünün 1,7 km doğusunda, Başköy'ün 1,1 km batısında, Başköy deresi kuzeyinde yer alan kaya resimleri, eski Türk kültürünün özelliğini yansıtmakta ve Çıldır Gölü'nün de 5 km kuzeyinde bulunmaktadır (Ceylan, 2015, s.10). Bu değerler tarihi turizme olanak sağlayabilecek önemli kaynaklardır. Kale ve kuleler kenti olarak anılan Ardahan'ın Çıldır ilçesinde bulunan tarihi kale ve kuleleri ekoturizm potansiyeli yüksek tarihi güzellikler arasında yer almaktadır.

Tablo 2. 5. Çıldır İlçesinde Var Olan Kale ve Kuleler

KALE ve KULELER	İLÇEDEKİ KONUMU
Sınırtası Kalesi	Gölbelen Köyünün 1-1,5 km Güney Doğusu yer alır.
Beşiktepe Kalesi	Yıldırım Tepe Köyünün 1km kadar Güney Batısı yer alır
Senger Kalesi	Akçakale yerleşiminin 2 km kadar Kuzeyinde yer alır.
Akçakale Ören Yeri	Akçakale Köyünün Hemen batısında yer alır.
Karakale	Karakale Köyünün 300-350 m Doğusunda yer alır.
Kayabeyi Kalesi	Kayabeyi Köyünün yaklaşık 1 km kadar batısında yer alır.
Başköy Kalesi	Damlıca Köyünün Doğusunda yer alır.
Taşköprü Kalesi	Taşköprü Köyü ile Çıldır Gölü arasında yer alır.
Şeytan Kalesi	Yıldırımtepe Köyünün 2 km Kuzeyinde yer alır.
Kurtkale	İlçe Merkezinin 35 km Kuzeyinde yer alır.
Betres Kulesi	Horozöttü yerleşimi yakınlarında yer almaktadır.
Uğur (Kalecik) Kulesi	Betrek Kulesinin 2 km yakınlarında yer almaktadır.
Akçakale Adası Kulesi	Akçakale adasının Güney ucunda yer almaktadır.

Kaynak: Patacı, 2016, s.32-56)

İlçede 10 adet kale ve 3 adet kule olduğu görülmektedir. Tablo 2.5. kale ve kulelerin isimleri ile birlikte konumları verilmiştir.

Aynı zamanda Çıldır ilçesi Terekeme kültürünün yaşandığı bir ilçedir. Terekeme sözcüğünün kaynağına bakıldığında terek kelimesini; raf, dolap gözü anlamında kullanıldığı, zamanla terekeme halini aldığı aynı zamanda Türkmen sözcüğünden türediği bilinmektedir. Terekemeler, dil, diyalekt, gastronomi kültürü bakımından Azerbaycan Türklerini çok andırmaktadır (Kemaloğlu, 2012, s.55-81).

Terekemeler, Rusya, Gürcistan, Azerbaycan, Kars, Ardahan ve Çıldır ve daha birçok şehirde bulunmaktadır. Çıldır ilçesinde terekeme kültürü gelenek ve görenekleri ile varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Terekeme düğünlerinde Şah Bezeme ve Şah Kaldırma geleneği yapılmaktadır. Yaptığımız görüşmeler sonucunda yöre halkından Terekeme olan 85 yaşındaki K6.'dan elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda terekeme düğünlerinde şah kaldırma geleneği şu şekilde ifade edilebilir: *“Şah Kaldırma geleneğinde, gelin kız gelin olacağı zaman bir arkadaşını şah kaldırması için sağdıç seçerdi. Şah demek gelininiz geldi, şahınız geldi demektir. Atlı gelir o akşam sağdıç evinde 4 çubuktan tahta şah'ı yaparlar, bereket olması için meyvelerle süslerlerdi. Hem erkek evi hem de kız evinde şah bezenirdi. Her iki tarafın yengeleri sağdıçlara hediyeler verirlerdi. Kız ve erkek tarafının yengeleri, bedeli karşılığında şahı sağdıçtan alırlardı. Şah ağacının üst kısımlarına dört adet elma bazı yörelerde armut ve nar da eklenirdi. Ortadan çıkan ağaca da temsili bezenmiş bir horoz takılırdı. Aynı zamanda gelin tarafının yengesinin hazırlamış olduğu büyük tepside pişirilmiş köy tavuğu, Terekeme helvası, çerezler hazırlanır, erkek sağdıç tarafından erkek evine götürülürdü. Erkek evine gidildikten sonra şah emanete alınır, tepside toplanan yiyecekler düğün alayına ve misafirlere ikramlar edilirdi. Düğünümüz tatlı olsun diye baldan yapılmış şerbet dağıtılırdı. Gelen davetliler ikramlardan aldıktan sonra gönüllerinden kopan parayı tepsiye bırakırlardı. Bu para gelinin yengesine emeği karşılığı teslim edilirdi. Şahı damadın odasına götürürler, gelinin sağdıç damada şahı satardı. Gelin ve damada şah üstündeki yiyecekler ve gelinin getirdiği tepside yiyecekler de yemeleri için bırakılırdı. Döş aşıklı, erkek tarafının gelin tarafına verdiği maddi gücüne göre küçük veya büyük baş hayvan kesilmesiyle etin döş ve aşıklı kısımlarının kavrulup gelen misafirlere ikram edildiği yemektir. Erkek tarafı sağdıçları bunu yer ve parasını kızın yengesine öderdi. Eskiden bu zamana gelen terekeme kültürümüz zamanla değişime uğradı” (K6).*

Fotoğraf 2.11. Terekeme Kültüründe Bezenmiş Şah Görüntüsü

Kaynak: Beste Sezer, 2018

Terekeme kültüründe yapılan Şah ezeme Fotoğraf 2.11’de geleneksel haliyle verilmiştir. Şahın orta üst kısmında bezenmiş horoz olduğu görülmektedir. Kuruyemiş ve bisküvilerle bezenmiş Şah’ın, 4 tarafındaki bereketi temsil eden meyveleri geleneksel yapısıyla terekeme kültürünü yansıtmaktadır.

Çıldır Gölü Konağı ise ilçe gelenek görenekleri yansıtan, ilçeye özgü boz kilimlerin sergilendiği iç yapısı ile dikkat çekmektedir. Yapımı 6 yıl süren, yöreden toplanan taşların taş kesim tekniği ile örülmesi sonucu yöre mimarisinin önemli eserlerinden olabilecek yapıya sahip bir konaktır. Ekoturizm amaçlı kurulan konak, butik otel konsepti şeklinde hizmet vermektedir. Konağın yapılma amacı Çıldır Gölü çevresinde doğanın korunması ve bölgenin geliştirilmesidir. Ayrıca bölgenin konaklama tesisi ihtiyacını karşıladığı görülmektedir. Bölge turizmine önemli katkı sağlayabilecek bir değerdir. İlçe ekonomisi ve istihdamına önemli katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir (K3).

Fotoğraf 2.12.Çıldır Gölü Konağı ve Yöresel Kilimler

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Fotoğraf 2.12. incelendiğinde ekoturizm amaçlı yapılan, Çıldır Sazlısu köyünde bulunan Çıldır Gölü Konağı'nın yöreye özgü taş kesim tekniği ile yapılmış dış yapısı ve lobide sergilenen yöresel kilimlerin görüntüsü görülmektedir.

2.4.14. Sportif Olta Balıkçılığı

Çıldır Gölü'nün buz tutan yüzeyinin herhangi bir noktasında balık avlanabilmektedir. Kışın kalın bir tabaka buz tutan yüzeyin bir kısmının kırılması ile olta balıkçılığının yapılabilmesi, bölgenin turizm potansiyelini de arttırmaktadır. Özellikle Çıldır Gölü'nün balık popülasyonu açısından zengin olduğu söylenebilir. Gölde, yörenin en bilindik balık türü olan Sarıbalık (*Coprinuscarpio*) isimli sazan

balığı sportif olta balıkçılığı açısından oldukça talep görmektedir. Ayrıca gölde tatlı su kefali, tatlı su levreği, kızkıkanat ve alabalık olduğu bilinmektedir (Ardahan İli Tabiat Turizmi Master Planı, 2020-2023, s.70). Çıldır'da bir ekoturizm faaliyet türü olan sportif olta balıkçılığı önemli bir potansiyeli de beraberinde getirmektedir. Yöre balıkçılığına bakıldığında ise bir kısım yöre insanına geçim kaynağı sağladığı gözlemlenmiştir. Çıldır Gölü, ekoturizm faaliyetleri kapsamında değerlendirildiğinde, sadece yazın değil kışın da yapılabilen balıkçılık faaliyetleri ile gölü gezmeye gelen turistler için önemli turizm aktivitesi haline gelmiştir. Eskimo usulü balık avı olarak bilinen ve donan göl üzerinde kazma küreklerle delik açılması sonucu göle bırakılan ağların çekilmesiyle tutulan balıklar buz yüzeyine çıkartılmaktadır. Kışın gelen turistlerin Eskimo usulü balık avını tercih ettikleri bu etkinliğin, önemli aktiviteler arasında yer aldığı bilinmektedir.

Fotoğraf 2.13. Eskimo Usulü Balık Avından Bir Görünüm

Kaynak: Köksoy, 2006

Fotoğraf 2.13.'te donan göl yüzeyinin kırılması sonucunda, ağların göle bırakılmasıyla yapılan eskimo usulü balık avının görüntüsü görülmektedir.

2.4.15. Eko-gastronomi Turizmi

Eko-gastronomi, yerel ürünlerin ön planda olduğu, yemek kültürünün sürdürülebilirliğinin sağlandığı, yerel halkın yemek kültürünün her halini yansıtan bir turizm türüdür. Kültürlerin genç nesle aktarılmasında ve yöre gastronomisinin

devamlılığının sağlanmasında önemli role sahiptir (Akdağ ve Üzülmüş, 2017, s. 301-309). Ardahan ve Çıldır'ın, mutfak kültürüne ait yemek ve yiyeceklerin eko-gastronomi alanında değerlendirilmesi olağandır. Yapılan gözlemler neticesinde “Çıldır Un Helvası” farklı imalat tekniği ile dikkat çeken ürünler arasında yerini almıştır. Çıldır Gölü'nde yetişen sarı balığın, çeşitli şekillerde pişirilip servis edilmesi ile, gelen turistler tarafından bölgenin talep gördüğü yöre halkı tarafından belirtilmiştir. Yine ilçeye ait özel bir peynir çeşidi olan Motal peyniri, tandır ekmeği ve özellikle Çıldır'da yetişen yöreye özgü meyvelerden cancur eriğinin ayrı bir önemini olduğu söylenebilir. Cancur eriğinden yapılan Pelverde, modern teknikler ile geliştirilerek bu akademik araştırmanın yürütücüsü Beste SEZER tarafından 18. Uluslararası İstanbul Gastronomi Festivali'nde tekrar yorumlanmıştır. Bu kapsamda yapılan tatlı, Şefler Düzeyi Restoran Tatlı Tabağı Kategorisi'nde yabancı ve yerli şeflerin dikkatini çekmiş ve Pelverde Rüyası isimli tatlı derece almıştır. Pelverde Rüyası tatlısında kullanılan sos 2017 yılında coğrafi işaret almış ürün olan Ardahan Balı ve Pelverde'nin birleştirilmesiyle yapılmıştır. Tatlı yapılırken bu sos ile yine yöreye ait un kullanılarak bir bisküvi yapılmış ve Çıldır'ın yüksek kesimlerinde yetiştiği bilinen yaban mersini, Frenk üzümü olarak bilinen yöreye ait ismi ile horozgözü eklenmiştir. Bu durumdan hareketle yerele vurgu yapılmış, yerel ve modern tarzın birleşmesi sonucu tatlı dereceye girmiştir. Fotoğraf 2.13.'te sol tarafta araştırmacının kendisine ait olan ve yine araştırmacı tarafından çekilen Pelverde Rüyası'nın resmi görülmektedir.

Ardahan genelinde ve ilçelerde özel bir yere sahip olan kaz etiyle yapılan yemekler de gelen turistler tarafından ilgi görmektedir. Ardahan ili ve ilçelerinde yetiştirilen kaz, Fransa'dan ithal edilen Toulouse kazının melezlenmesi, bölgeye adaptasyonu sonucu ortaya çıkan bir kaz çeşididir (Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası, 2022). Ardahan kaz etinin önemli özelliklerinden biri de soğuk iklim şartlarına uyum sağlaması ve fazla yağ tutmasıdır. Güz aylarında kesime alınan kazların, tüyleri yolunarak iç organları alınır. Dışının pürmüz yardımıyla yakılması ve tüylerinden arındırılması sonucunda tuzlanma ve kurutma aşamasına gelinir. “*Kasım ayı içerisinde kazların kesilmesinden sonra tuzlanarak yaklaşık 1 hafta kadar kapalı ağaç teknelerde veya odalarda bekletilmesi ile kazın tuzu içine alması sağlanır.*

Tuzunu aldıktan sonra kazın kış güneşi ve ayazını yemesi için dışarıya asılıp 2-4 gün kurutma süresini tamamladıktan sonra derin dondurucularda 1 yıla kadar saklanması sağlanabilir” (K6).

Geleneksel yöntemlerle hazırlanan kaz etinin 2022 yılı itibariyle coğrafi işaret tescili tamamlanmıştır. Ardahan kazı yöre gastronomisine önemli katkıları olmuş bir üründür. Kesimi yapıldıktan sonra tüylerinin tekstilde, yağının yemeklik olarak, sakatatlarının “Gacguç” yemeği olarak, baş ayak kısımları ve ciğerinin de yemeklik olarak tüketildiği yöre halkı tarafından belirtilmiştir. Fransız mutfak kültüründe apayrı bir yeri olan kaz ciğerinin Ardahan mutfak kültüründe de hak ettiği değeri görmesi beklenmektedir (K15).

Bu durumun bir neticesi olarak TAŞFED tarafından düzenlenen 18. İstanbul Uluslararası Gastronomi Festivali’nde Şefler Düzeyi Modern Türk Mutfağı Yemek Yarışması’nda bu akademik araştırmayı yürüten Beste SEZER’in yorumuyla yöre mutfağına kazandırılan Çıtır Kaşarlı Kaz Ciğeri yemeğinin altın madalya alması, yöre yemeklerinin uluslararası yarışmalarda karşılık gördüğünün önemli göstergelerindendir. Fotoğraf 2.14.’te araştırmacı tarafından yarışmada yapılan Çıtır Kaşarlı Kaz Ciğer’inin ve Pelverde Rüyası’nın ve yarışma anından, ödül töreninden kendisinin arşivinde bulunan fotoğrafları bulunmaktadır.

Fotoğraf 2.14. Ödüllü Pelverde Rüyası Tatlısı ve Çıtır Kaşarlı Kaz Ciğeri Yemeğinden ve Yarışma Ödül Töreni

Kaynak: Beste Sezer, 2021

Ayrıca Ardahan mutfak kültüründe yer alan diğer yemekler ve yiyeceklere ait düzenlenmiş bir tablo aşağıda verilmiştir.

Tablo 2.6. Ardahan İli Çıldır İlçesi ve Yakın Çevresinde Yemek Kültürü

Çorbalar Kesme aş Evelik Aşı Çorbası Ayranlı Evelik Aşı Helle Aşı Süt Aşı Cincar Çorbası (Isırgan otu) Yarpuz Çorbası Aş Otlı Çorba Kımı Çorbası Püşrük Çorbası Cincar Çorbası	Ana Yemekler Fırında Kaz Kaz Pilavı Aş otlı Sulu köfte Kek Otlı Sulu Köfte Piti Karnı Cırık Evelik Sarması Tamaslı Lahana Sarması Etli Mantı (Etli Hangel) Yaprak Hangel (Kıyıtma) Kaz mantısı Menemen İftar Çekme Pilav Bozbaş Kuzu Etli Bulgur Pilavı Kuzu Etli Pirinç Pilavı Kuru Köfte Kazan Kebabı Etli Patates Gacguç Tavuk ciğerli Pilav Kek Otlı Patatesli Köy Tavuğu Mercimekli Erişte Kesme Aşı Patatesli Erişte Sarı Balık
---	--

Hamur İşleri ve Ekmekler Kete Cadı Gevreği Lokum Katmer Bişi (Pişi) Mafış Nezih Feselli Su Böreği Sinor Pelverdeli Sinor Lalanga Lelecoş Pelverdeli Kelecoş Harşo (Ekmek Aşı) Ekşili Ekmek Aşı Eğirdek Velibağ Kuymak Gagala Çürük Kuymağı Ovmaç Pağaç İşkil Yufka Gorgola	Alabalık Haşıl Kavılca Bulgur Pilavı Közleme Girik Sinialtı Tepsi mantısı Cırıhta Dövmeç Harşo
Turşular Kocabaş Turşusu Kımı Turşusu Kazayağı Otu Turşusu	
Peynir çeşitleri ve Sütten Üretilen Ürünler Çeçil Peyniri Tel Çeçil Peyniri Küflü Çeçil Peyniri Köy Peyniri Çıldır Motal Peyniri Çürük Peyniri (Eritme) Tuluk Peyniri	Tatlılar Şekerleme Zülbiyet Umaç (Terekeme) Helvası Ardahan Tel Helvası Çıldır Un Helvası Hasuta Pelverde Marmeladı Kuru Meyve Tatlısı Gavut

Gravyer Peyniri Lor Peyniri Kaşar Peyniri Kaymak Sarı Tereyağı	Köy Pastası Aşure Aşı Reçeller Cancur Reçeli Bulamaç Tatlısı Pestil
--	---

Kaynak: Abacı ve Vural, 2015; Çimen, 2016, K6

Tablo 2.6. incelendiğinde çorba, ana yemek, hamur işleri, ekmekler, turşu, peynir çeşitleri, süttten üretilen ürünler ve tatlılar başlıkları altında gruplandırılmıştır. Tablo il geneli ve ilçelerde yapılan yemekler ve yiyecekler olarak verilmiştir. Yerel yönetimlerden ve kişilerden alınan bilgiler doğrultusunda bu yemeklerin Çıldır ilçesinde de yapıldığı belirtilmiştir.

Fotoğraf 2.15.Yöresel Çorba Kaz Yemeği ve Kavılca Buydağından Pilav İle Yöresel Kıyma Turşusu, Kazın Kurutma Aşamasında Fotoğraflar

Kaynak: Beste Sezer, 2021; Köksoy,2003

Fotoğraf 2.15.'te sırasıyla il ve ilçeye özgü yöresel çorba, kaz yemeği ve kavlıca buğdayından yapılmış pilav bulunmaktadır. İkinci fotoğrafta yöreye özgü kımı otundan yapılmış turşu görülmektedir. Son fotoğrafta Kasım ayında kazın kesilip tuzlandıktan sonra yüksek tahtalara asılması kurutulması görülmektedir.

2.4.16. İnanç Turizmi

Çıldır ilçesi inanç turizmi açısından önemi olan bir ilçedir. Çıldır, Anadolu ve Kafkasya coğrafyalarında ortak geçiş alanı konumuna sahip olduğundan Anadolu'daki en eski yerleşim yerleri arasındadır. Bu sebeple birçok dine ev sahipliği yapmış inanç turizmi açısından önemli kabul edilen cami, kilise ve şapellere sahiptir.

Tablo 2.7. Çıldır İlçesi Yakın Çevresinde Var Olan Cami, Kilise ve Şapeller

Kurtkale Köpsüsü Doğusunda Kaya Kilisesi	Sensop Kilisesi
Kotanlı (Sikheref) Köyü Kilisesi	Betres Kilisesi
Gölbelen (Urta) Köyü Kilise-Camii	Eski Beyrehatun Köyün'nde kilise kalıntısı
Doğruiyol (Cala) Kilisesi	Zeğ Manastır Kilisesi
Doğruiyol (Cala) Nahiyesi Camii	Kenardere (Anpur) Köyünde Kilise Kalıntısı
Kayabeyi(Yerli Cayıs) Köyü Kilise-camii	Sabaholdu (Godas) Köyü Doğusunda Kilise Kalıntısı
Övündü (Vaşlop) Manastır Kilisesi	Baltalı (Tatalet) Köyü Kilisesi
Gülyüzü (Pekreşen) Köyünde Kilise Kalıntısı	Gunduzhev Kilisesi
Kurtkale Nahiyesi Güneyinde Kilise Kalıntısı	Öncül (Karosdav) Köyü Kilisesi
Şeytan Kalesi Şapeli	Suhara Köyü Camii
Kurtkale Şapeli	

Kaynak: Gündoğdu, 2001.

Tablo 2.7. incelendiğinde ilçede 10 tane kilise, 5 tane kilise kalıntısı, 3 tane kilise-cami ve 1 tane cami, 2 tane şapel olduğu görülmektedir. Çıldır ilçesinin inanç turizmi açısından kaynak teşkil edebilecek yapılarının isimleri tabloda belirtilmiştir.

2.4.17. Su Sporları Turizmi

Çıldır ölü, Van Gölü'nden sonra Doğu Anadolu Bölgesi'nin ikinci büyük gölü olma özelliği ile ön plana çıkmaktadır. Çıldır Gölü su sporlarına olanak sağlayacak büyüklükte ve yapıdadır. Özellikle yazın aldığı rüzgâr ile rüzgâr sörfüne olanak sağlamaktadır. Gölde kano sporu ve kürek sporu da uygulanabilir.

Çıldır Gölü üzerinde yapılabilecek başlıca su aktiviteleri pedal bot, kano sporu, ayakta kürek, kayaking, tekne turu, water skiing, surfing, su altı dalış, jet ski, su bisikleti, muz yüzmeye, yelken, rüzgâr sörfü olarak çeşitlendirilebilir (SERKA, 2021, s.26).

Fotoğraf 2.16. Çıldır Gölü Kano Aktivitesi

Kaynak: Köksoy, 2006

Çıldır Gölü çeşitli su aktivitelerine de olarak sağlamaktadır. Fotoğraf 2.16.'da kano aktivitesine katılan turistlerin görüntüleri görülmektedir.

2.4.18. Kış Turizmi

Çıldır Gölü'nün yüzeyinde sıcaklık (-10) derecenin altında olduğu yaklaşık 4-5 ayda göl yüzeyinde masif buz katmanı oluşmaktadır. Böylece göl yüzeyinin buz

pisti olarak kullanılması, çeşitli turizm etkinliklerinin gerçekleştirilmesini sağlayabilmektedir. Özellikle turizm motivasyonları arasında eğlenme, yenilik ve merak isteği, fantezi güduları göz önüne alındığında, göl yüzeyinde macera seven turistler için buz turizmi motivasyon kaynağı oluşturabilir (Rızaoğlu, 2003, s.60).

Donan göl üzerinde büyük bir buz pisti oluşmaktadır. Çıldır ilçesi için önemli bir değer olan donan göl, kış aylarında Eskimo usulü balık avı da dahil birçok aktivite ve etkinliğin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Buzdan heykel yapma faaliyeti çeşitli kesimleri bir araya getiren ekoturizm etkinliğidir. Çıldır Gölü'nde düzenlenen festivalde hem bu işi profesyonel olarak yapanların bir araya gelmeleri ve eserlerini ortaya koymaları hem de amatör olanların etkinliğe katılımı sağlanırken, aynı zamanda yapılan eserleri izlemek isteyenler de bir araya gelebilmektedir. Bölgedeki hava koşullarının uygun olması, buz heykel faaliyeti ile yapılan eserlerin uzun süre kalıcı olmasını sağlamaktadır. Ayrıca BOM Akademi, Borusan Otomotiv'in katkılarıyla 2018 yılından itibaren donan Çıldır Gölü üzerinde buz sürüş aktivitesi (drift) yapılmaktadır. Gelen katılımcılar 3 gece 4 gün konaklama yapmakta, etkinlik yaklaşık 1 ay boyunca sürmektedir. 2018-2021 yılları arasında Sarıkamış kayak merkezinde konaklama sağlanmış, 2022 yılı Çıldır Gölü Konağı'nın tamamlanmasıyla burada konaklamaları sağlanmıştır. BMW otomobillerle göl üzerinde özel olarak hazırlanan parkurlar üzerinde katılımcılara buz üzerinde sürüş becerilerini geliştirmek ve eğlenceli vakit geçirmelerini sağlamak amacıyla sürüş aktivitesi yapılmaktadır. Etkinlikten yaklaşık 4 ay önce Çıldır'a gidilerek keşif yapılmış, yol olmayan zorlu bir bölge seçilmiştir. Etkinlik öncesinde iş makinesiyle parkurların açılması sağlanmış ve fosforlu kazıklarla yollar belirlenmiştir. Etkinlik boyunca da tüm araçlarla bu rota takip edilmiştir. 2020 ve 2022 yıllarında ise bunlara ek olarak Land Rover araçlarla off-road parkurlarını da ekleyerek etkinlik her geçen yıl geliştirilerek devam etmektedir. Bu durumun ilçe ekoturizmine büyük katkı sağladığı düşünülmektedir. Ayrıca Ardahan ili Çıldır ilçesi turizm tanıtımlarına da katkıda bulundukları görülmektedir (K2), (BOM Akademi, 2022).

Fotoğraf 2.17. BOM Akademi Off-Road ve Buz Sürüş Aktivitelerinden Bir Görünüm

Kaynak: Bom Akademi, 2022)

Fotoğraf 2.17.'de donan göl yüzeyinde BOM Akademi'nin gerçekleştirdiği kar ve buz sürüş etkinliklerinden BMW marka aracın buz üstündeki drift yaptığı görülmektedir. Land Rover marka aracın off-road etkinliği için orada bulunduğu andaki görüntüsü görülmektedir. Çıldır Gölü yüzeyinin buz kalınlığı ve düzlüğünün güvenliği açısından kaza oranının düşük olması ve hıza dayalı Atv rallilerinin, buz sürüş etkinliklerinin yapılmasına olanak sağlamaktadır. Ayrıca göl yüzeyinde gezinti amaçlı düşük hızda turlar düzenlenebilir, Atv ile kayak, kızak ve buna benzer araçların kar üzerinde çekildiği eğlenceli spor faaliyetleri düzenlenebilmektedir. Buz üzerinde yapılabilecek buz aktiviteler; buz pateni, buz hokeyi, şişman kar bisikleti, kar motoruyla gezi, buz yelkenlisi, curling oyunu, şişme kar botuyla gezi, atlı kızak ezintisi, köpekli kızak gezintisi yapılabilmektedir. Eskimo usulü balık avcılığı, kayak koşusu, buz üstünde folklor gösterisi, buzda güreş, buzda yürüyüş, buzdan heykel yapımı, Atv turları, atlı geziler, otomobil ile buzda drift olarak da etkinlikler çeşitlendirilebilir (SERKA, 2021, s.26).

Fotoğtaf 2.18. Buz Üzerinde Yapılan Sporlar

Kaynak: Köksoy, 2008

Fotoğraf 2.19.Buz Üstünde Yapılan Aktiviteler

Kaynak: Seferoğlu, 2018)

Fotoğraf 2.18.'de donan Çıldır Gölü yüzeyinde yapılan buz hokeyi, buz patenin ve karda güreş etkinliklerinden görüntülerin olduğu görülmektedir. Fotoğraf 2. 19' da foto safari için ilçeye gelen fotoğrafçılar için görsel zenginlik sunan, donan göl yüzeyinde yöre insanlarının gerçekleştirdiği folklorik hareketler görülmektedir.

2.4.19. Atlı Sporlar

Anadolu'nun yerel at ırkları arasında bulunan Ardahan atı (Malakan atı), günümüzde de Ardahan ve Kars'ta yetiştirilen ve melezleri de bulunan atlardır. Ulusal atıcılık literatüründe de Malakan olarak yer alan, derin, geniş, güçlü kemik yapılarına sahip olan atlar Türkiye'de yetiştiriciliği yapılan atlar arasındadır (Tekin ve Güleç, 2006, s.74). Bu nedenle Ardahan ve Çıldır bölgesinde Malakan ve Rahvan atları yaygındır. Doğal olarak bölge at biniciliği, sert kış ayları döneminde atlı kızak biniciliği, atlı sporlar turizm potansiyelini yaratmaktadır. Çıldır Gölü'nün kışın donması ile geleneksel hale gelen ve her yıl şubat ayında düzenlenen “Çıldır Altın At Uluslararası Kış Şöleni” kapsamında kullanılan atlı kızaklar da turizm potansiyelini arttırmaktadır. Festivalde özellikle cirit gösterisi, güreş, rahvan ve dörtmala at yarışı, buz pateni, ok atışları, halk oyunları gösterileri ilgi görmektedir.

Fotoğraf 2.20. Donan Göl Yüzeyinde Yapılan Atlı Kızak Etkinliği

Kaynak: Seferoğlu, 2018

Fotoğraf 2.20.'de donan göl yüzeyinde her sene faaliyet olarak gerçekleştirilen atlı kızak etkinliğine ait görsel bulunmaktadır. Fotoğraf çekmek için ilçeye gelen turistler hem fotoğraf çekimi yapıp hem de atlı kızak etkinliğine katılabildikleri görülmüştür.

2.4.20.Kanyon Turizmi

Karaçay Kanyonu, Ardahan ili Çıldır ilçe sınırları içinde bulunan, ismini içinden akan Karaçay deresinden alan kanyondur. Kanyonun il merkezine uzaklığı 42,5 km, ilçe merkezine uzaklığı 2 km, Çıldır Gölü'ne uzaklığı 10 km, Aktaş Gölü'ne uzaklığı 8,31 km, Akçakale Adası'na uzaklığı 23 km'dir (Kılıç ve Bağcı, 2020, s.389-410). Kanyon, ilçenin önemli turizm değerlerine yakın mesafedeki konumu ile ilçedeki önemli turizm alanların arasında yerini alacağı tahmin edilmektedir. Karaçay Kanyonu özellikleri ve konumu itibarıyla Anadolu'da az bilinen yöreler arasındadır Karaçay Kanyonu içinde bulunan tarihi Şeytan Kalesi, yürüyüş parkuru, bitki ve hayvan çeşitliliği, doğal güzellikleri, dört mevsim su bulunduran derin vadisi ile turistik çekiciliğe sahip görsel anlamda zenginlikleri barındırmaktadır. Yıldırımtepe köyüne 2 km mesafede bulunması kanyona gelen ziyaretçilerin de ilçede yaşayan yerel halk kültürünü ve yemek kültürünü öğrenme isteği uyandırabileceği tahmin edilmektedir. SERKA'nın mali destekte bulunduğu Ardahan Valiliği, Çıldır Kaymakamlığı ve Çıldır Belediyesi'nin desteğiyle Mozeret Tepesi'ne cam seyir terası projesi yürütülmektedir. Cam seyir terası, sosyal donatılı alanlar ve bölge mimarisine uyumlu kafeterya yapılması planlanmakta il turizmine alternatif bir destinasyon oluşturulması amaçlanmaktadır (SERKA, 2022). Fakat SERKA'dan alınan son bilgiler doğrultusunda projenin iptal edildiği bilgisine ulaşılmıştır.

Karaçay Kanyonu içerisinde Şeytan Kalesi'ne ulaşım amacıyla kenarları korkuluklu olan taş döşeli yaklaşık 1,5 km uzunluğuna sahip yürüyüş parkuru bulunmakta, diğer kısımlarında ise güvenli bir yol düzenlemesi yapılmamıştır.

Fotoğraf 2.21.Karacay Kanyonunun Temmuz Ayı Mozalet Tepesinden Ve Ekim Ayında görüntüler

Kaynak: Beste SEZER, 2021

Fotoğraf 2.21.'de Temmuz ve Ekim ayında gözlem sırasında çekilmiş 2 farklı mevsime ait görseller bulunmaktadır. Karacay Kanyonu ve Şeytan Kalesi'ne ait görülen fotoğrafların farklı açılardan ve farklı mevsimlerde çekilmesi renk anlamında görsel zenginlik sunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÇILDIR İLÇESİ VE ÇEVRESİNİN EKOTURİZM POTANSİYELİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

3.1. Araştırmanın Yöntemi

Çıldır ilçesinin ekoturizm potansiyelinin belirlenmesi ve bölgede gerçekleştirilen faaliyet türlerinin değerlendirilmesi amacıyla veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemlerinden yarı yapılandırılmış mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Bu yöntemin tercih edilmesinin sebebi araştırma amacına uygunluk ve konuya yönelik derinlemesine bilgi toplamaya olanak sağlamasıdır. Yapılan araştırmada olasılıklı olmayan örnekleme yönteminden amaca göre örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Araştırma yöntemi ile sorunların belirlenmesi ve ilgili paydaşların görüşlerinin alınması sağlanmıştır. Bu durum sonucunda paydaşların bilgi, birikim, tecrübeleri ile aktardıkları bilgiler ve değerlendirmelerin bulgulara katkısı olacağı düşünülmektedir. Aynı zamanda yeni fikirlerin bu çalışma ile ortaya çıkacağı kanısına varılmıştır. Çalışmada döküman analizinden yararlanılmıştır. Araştırma alanına ait ilgili kurum ve kuruluşlardan, yerel yöneticilerden yazılı ve görsel kaynaklar temin edilmiştir. Araştırma kapsamında Çıldır ilçesi ve çevresinde, Akçakale Adası, Şeytan Kalesi, Karaçay Kanyonu, ilçe merkezi, Çıldır Gölü ve Aktaş Gölü'nde gözlem yapılmıştır. Ayrıca araştırma sırasında elde edilen bilgiler, yapılan gözlemler ve elde edilen kaynaklar doğrultusunda çalışmanın önemini ortaya koymak için Çıldır ilçesinin güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditlerin belirlenmesine yönelik SWOT analizi tekniği kullanılmıştır. Araştırma neticesinde elde edilen sonuçlar kişisel düşüncelerinde eklenmesiyle bir bütün haline getirilmeye çalışılmıştır.

3.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Bu araştırmanın evrenini Ardahan ili Çıldır ilçesinde yapılan ekoturizm faaliyetleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örnekleme, amaca göre örnekleme yöntemiyle belirlenmiş Ardahan ili Çıldır ilçesinin ekoturizme konu olabilecek kişi ve kurumlarından oluşmaktadır. Araştırmada örneklem belirlenirken olasılıklı olmayan örnekleme yönteminden amaca göre örnekleme yönteminin uygulanması

tercih edilmiştir. Bu yöntemin seçilmesindeki amaç, örneklem içerisine dahil edileceklerin kararının araştırmayı yapan kişi veya uzman tarafından alınmasına olanak sağlamasıdır. Araştırmacı bireyin ilgisi neticesinde seçilen örneğin evreni temsil edeceği tahmin edilerek evrenden küçük bir kitle tercihi yapılmaktadır (Sezgin, Keleş & Karagöz, 2021, s.80). Amaca göre örneklem yöntemin seçilmesinin sebebi küçük bir örneklem grubu oluşturarak buradaki çeşitliliği en üst seviyede tutmaktır. Bu şekilde, araştırmadan elde edilen verilerin çeşitlendirilmesi sağlanmış olup, farklı bakış açılarının değerlendirilmesi ve araştırmaya maksimum katkı sağlanması hedeflenmiştir. Araştırma kapsamında örnekleme oluşturacak katılımcı listesi Tablo 3.1.'te belirtilmiştir.

3.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sadece bir ilçeye yapılması araştırma sonucunda elde edilen bulguların genel değerlendirilmesi açısından sınırlılığdır. Ayrıca görüşme talebinde bulunan kişilerin bir kısmı görüşmeye sıcak bakmamış görüşmek istememişlerdir ve yine görüşülmek istenen bazı kurum yetkililerinden görüşme süreleri içerisinde geri dönüt alınamamıştır. Telefonla ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu gibi durumlar araştırmanın diğer sınırlılıklarını oluşturmaktadırlar.

3.4. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın veri toplama aracı olarak nitel araştırma yöntemlerinden mülakat (görüşme) tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış mülakat sorularının hazırlanması tarama neticesinde ulaşılan bilgiler doğrultusunda ve konunun amacına yönelik ifadelerin yer aldığı formdan oluşmaktadır. Görüşme formu konusunda uzman kişiler tarafından incelenip anlam karmaşasına yol açmamak adına bütünlük oluşturacak şekilde değerlendirilmiştir. Görüşmelerde yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin kullanılmasının sebebi katılımcılardan derinlemesine bilgi almak ve gerçek düşünce ve görüşlerini ifade etmelerine olanak sağlayabilmektir. Bu amaçla ve kapsamla araştırma evrenini oluşturan katılımcı listesi ve tanımlayıcı bilgiler Tablo 3.1.'de verilmiştir.

Tablo 3.1. Mülakat Katılımcı Listesi

Sıra No	Kod	Kurum Adı	Tanımlayıcı Bilgi
1.	K1	SS. Çıldır Gölü Çıldır Turizmini Geliştirme Kooperatifi	Kooperatif kurucusu
2.	K2	BOM Akademi	Sosyal Medya hesabı
3.	K3	Konaklama İşletmesi	Müdürlük
4.	K4	Sivil Katılımcı	Eski Orman Mühendisi
5.	K5	Sivil Katılımcı	Bölgede Arıcılık Faaliyeti Yapan Kişi
6.	K6	Sivil Katılımcı	Yöre insanı
7.	K7	Çıldır Belediyesi	Belediye Başkanlığı
8.	K8	İl Kültür Turizm Müdürlüğü	Müdürlük
9.	K9	Seyahat Acentası	Acenta Yetkilisi
10.	K10	Doğa Koruma Milli Parklar Ardahan Şube	Uzman
11.	K11	Seyahat Acentası	Acenta Yetkilisi

12.	K12	Seyahat Acentası	Acenta Yetkilisi
13.	K13	İl Kültür Turizm Müdürlüğü	Müdürlük
14.	K14	SAMFAD Samsun Fotoğraf Sanatı Derneği	Kurucu Üye
15.	K15	Ardahan Ticaret ve Sanayi Odası	Başkanlık
16.	K16	Ardahan Orman Genel Müdürlüğü	Mühendis
17.	K17	SERKA Serhat Kalkınma Ajansı	Ardahan Yatırım Destek Ofisi Koordinatör
18.	K18	Ardahan Belediyesi	Proje Ekibi
19.	K19	Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü	Müdürlük
20.	K20	Türsab Kuzey Doğu Anadolu BTK	
21.	K21	SERKA Serhat Kalkınam Ajansı	Ardahan Yatırım Destek Ofisi

Tablo 3.1. incelendiğinde ekoturizm açısından önemli bir potansiyeli olduğu düşünülen ilçe için ekoturizme konu olabilecek kurumlardan ilgili kişilerin örneklem içerisine dahil edildiği görülmektedir. Kurum ve kuruluşlar dışında sivil katılımcıların dahil edilmesi Ardahan ili dışında bulunan fakat Çıldır'a sürekli turistik amaçlı ziyarette bulunan katılımcı ve kuruluşların olması çalışmanın önemini arttırmaktadır.

Araştırma için görüşme talebinde bulunulan kişilerden müsait oldukları tarihlerde görüşmeler yapılmıştır. 2021 yılının temmuz ve ekim ayları arasında yüz yüze yapılan görüşmeler, ortalama olarak 30-60 dakikalık sürelerde tamamlanmıştır. Katılımcılara sorulan soruların açık uçlu olduğu belirtilmiş, katılımcıların görüş, düşünce ve önerilerinin çalışma açısından önemli olduğu vurgusu yapılmıştır. Katılımcıların istekleri doğrultusunda katkı sağlamak adına mülakat soruları dışında kendi düşünce ve görüşlerini ifade edebilecekleri belirtilmiştir. Gerekli görülmesi halinde sorular detaylandırılmıştır. Yüz yüze görüşmek istenen kişi ve kurum yetkililerine ulaşamadığı durumlarda farklı tarihlerde telefon aracılığı ile ulaşılmış, görüşmeler telefonla gerçekleştirilmiştir. Şehir dışında görev yapan kişilerle yine telefon aracılığı ile yaklaşık 30 dk'lık görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Tarım ve Orman Bakanlığı Ardahan Şube Müdürlüğü'nce hazırlanan Ardahan İli Tabiat Turizmi Master Planı'ndan (2013-2023) yararlanılarak ekoturizme konu olacak şekilde derlenmiş 8 soru yöneltilmiştir. Görüşme sırasında katılımcıların cevapları neticesinde sorular çeşitlendirilmiştir;

1. Çıldır ilçesine ekoturizm bağlamında bakıldığında ne gibi çalışmalar yapılmaktadır?
2. İlçede ekoturizme konu olabilecek faaliyet alanları nerelerdir?
3. Gelen ziyaretçiler hangi tür amaçlarla ilçeyi ziyaret etmektedirler?
4. İlçede ekoturizm bağlamında ne tür eksiklikler bulunmaktadır?
5. Yapılan çalışmalarda karşılaşılan problemler nelerdir?
6. Yöre halkının ekoturizm faaliyetlerindeki rolü ve bakış açısı nedir?
7. Doğu Ekspresi' nin Çıldır turizmine katkısı nedir?
8. Yöre halkının ekoturizm etkinliklerine katılımı nasıl sağlanabilir?

Mülakata katılan kişilerden elde edilen bilgiler not tutularak başlıklandırma yapılmıştır. İlgili kurum ve kuruluşlardan gerekli dokümanlar talep edilmiş görüşme esnasında katılımcı tarafından belirtilen dokümanlar da temin edilmiştir.

Yaz ayları içinde Çıldır ilçesi ve çevresinde bölgeyi tanıyan yöre halkından kişilerle ve ekim ayında Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma Milli Parklar Genel Müdürlüğü Ardahan Şube Müdürlüğü'nün ilgili uzman kişisi ile ön inceleme yapılmıştır. Tarım ve Orman Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Ardahan Şube Müdürlüğü ziyaret edilerek, uluslararası öneme sahip sulak alan olan Çıldır ve Aktaş Gölü'ne ait bilgiler temin edilmiştir. Ayrıca Ardahan Belediyesi, Çıldır Belediyesi ve Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA), İl Kültür Turizm Müdürlüğü ile görüşülerek, çalışma ile ilgili veriler temin edilmiştir. 2021 yılı temmuz ve ekim ayları içerisinde ilçe ve çevresi gezilerek görsel amaçlı fotoğrafları çekilmiştir.

Araştırma sırasında elde edilen bilgiler, dökümanlar, yapılan gözlemler ve elde edilen kaynaklar doğrultusunda çalışmanın önemini ortaya koymak için Çıldır ilçesinin güçlü ve zayıf yönleri, fırsat ve tehditlerin belirlenmesine yönelik SWOT analizi tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler kapsamında Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm alanında sahip olduğu zayıf ve güçlü yönleri ile fırsat ve tehditlere yönelik olarak SWOT analizi tekniği kullanılmıştır. SWOT analizi, sahaya dayalı olan kalitatif verilerin değerlendirilmesi amacıyla sıklıkla kullanılmaktadır. Güçlü ve zayıf yönler, fırsat ve tehditleri içeren SWOT analizi, sistematik yaklaşımın sağlanması ve bir karar için desteğin sağlanması amacıyla iç faktörler ve dış faktörlerin analizinde sıklıkla kullanılan bir araçtır. SWOT analizinde tehditler ve zayıf yönlerin etkisini azaltmak, iç faktörler ve dış faktörleri hesaba katmak, fırsatların ve güçlü yönlerin faydalı etkilerini arttırmak amacıyla strateji ve planlar geliştirilmesi amaçlanır (Robert, 2002, s.635). Bu çalışmada Ardahan ili Çıldır ilçesi ve çevresi kültürel ve doğal kaynak değerleri belirlenmiş ve ekoturizm potansiyeli bakımından kaynakların kullanımının sürdürülebilmesini göstermek amacıyla SWOT analizi yapılmıştır. Elde edilen veriler SWOT analizi uygulanarak bölgenin ekoturizm potansiyeli, zayıf ve güçlü yönleri yanında fırsat ve tehditler bakımından değerlendirilmiştir.

3.5. Araştırma Bulguları

Ekoturizm faaliyetleri açısından kaynak varlıkları doğal kaynaklar ve kültürel kaynaklar şeklinde ele alınmaktadır. Doğal kaynakların alt grupları;

- Konumu: Merkez ve uzaklaşma
- Jeoloji: Kanyonlar, dağlar, volkanlar, mağaralar, kumsallar, fosil alanlar
- İklim koşulları: Yağış, sıcaklık, güneş ışığı
- Yaban hayatı: Kuşlar, memeliler, hayvanlar, böcekler
- Hidroloji: Şelaleler, nehirler, göller, sıcak su kaynakları
- Bitki örtüsü: Yaylalar, meralar, ormanlar

Kültürel kaynakların alt grupları ise;

- Bölgenin tarihsel geçmişi: Tarihi yerler, tarih öncesi kalıntılar
- Olaylar: Fuarlar, festivaller, sergiler, halk törenleri

• Gastronomi, el sanatları: Yiyecek- içecek, dantel, nakış, mücevher (Okan vd., 2016, s.14).

Ekoturizm potansiyeli bakımından bu doğal ve kültürel kaynakların tümünün bölgede bulunması beklenmese de kaynakların sürdürülebilirliği açısından bölgedeki mevcut kaynakların belirlenmesi önemlidir.

Tablo 3. 2. Çıldır İlçesi ve Çevresi Doğal Kaynak Değerleri

Doğal Kaynak Değerleri	Açıklamalar
Konumu	İlçenin Ardahan iline uzaklığı 42 km olup, doğusunda yer almaktadır.
Jeoloji	Çıldır ilçesi sınırlarında yer alan Karaçay Kanyonu Ardahan ili merkezine 42 km, Çıldır ilçe merkezine ise 2 km uzaklıkta yer almaktadır.
Hidroloji	Bölgede yer alan Çıldır Gölü ve Aktaş Gölü en önemli doğal kaynak değerleri arasında gösterilmektedir.
İklim Koşulları	Kışları sert ve soğuk, yaz dönemi ise serin ve kısa sürmektedir. Çıldır bölgesinin bir kesiminde Karadeniz iklimi hâkimdir.
Bitki Örtüsü	Bitki örtüsü seyrek. Çıldır Gölü'nde Cirsiumeliasianum adı verilen endemik bitki türü dünya üzerinde sadece göl ve çevresinde bulunmaktadır. Ayrıca göl ve çevresinde bölgesel ölçekte tehdit altında olan üç bitki türü bulunmaktadır. Çevredeki yamaçlarda ise seyrek bodur çalılıklar ile titrek kavak toplulukları bulunmaktadır.
Yaban Hayatı	Bölgede çeşitli kuşların yaşam alanı olan pek çok alan bulunmaktadır. Özellikle Çıldır Gölü içinde yer alan Akçakale Adası, doğal güzelliği yanında birinci derecede arkeolojik sit alanı olarak tescil edilmiştir. Sit alanı ilan edilen bu alanda kuş türleri yaşam sürmekte ve yavru çıkarmaktadır. Çıldır Gölü'nde balıkçılık yaygındır. Ayrıca kuş göçlerinde uğrak yeridir. Aktaş Gölü ise, Türkiye'de Ak Pelikan (Pelecanus onocrotalus) ve Tepeli Pelikanın (Pelecanus crispus) birlikte ürediği tek sulak üreme alanıdır. Kadife Ördeğin kuluçkaya yattığı nadir göllerden biridir. Türkiye'nin en büyük kadife ördek popülasyonu Aktaş gölünde bulunmaktadır.

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.5.1. Kültürel Kaynakların Analizi

Çıldır ilçesi ve çevresi ekoturizm potansiyeli bakımından önemli kültürel kaynak değerleri bakımından zengindir. Tablo 3.2.'de Çıldır ilçesi ve çevresinin kültürel kaynak değerleri alt boyutlarına ilişkin analiz yer almaktadır.

Tablo 3. 3. Çıldır İlçesi ve evresi Kültürel Kaynak Değerleri

Kültürel Değerleri	Kaynak	Açıklamalar	
Bölgenin Geçmişi	Tarihsel	Çıldır, Anadolu ve Kafkasya coğrafyalarında ortak geçiş alanı konumuna sahip olduğundan Anadolu'daki en eski yerleşim yerleri arasındadır. Eski çağlarda bölgede farklı kavimler hakimiyet kurmuşlardır. Bölgede Karaçay Kanyonu, Şeytan Kalesi, Taşköprü Kitabeleri, Akçakale Ada Şehri kalıntıları, Kurtkale gibi Ekoturizm bakımından çekici tarihi yerler ve kalıntılar bulunmaktadır.	
Olaylar		Çıldır Gölü'nün kışın donması ile geleneksel hale gelen ve her yıl şubat ayında düzenlenen "Çıldır Uluslararası Altın At Kristal Buz Şöleni" kapsamında kullanılan atlı kızaklar, kışın kalın bir tabaka buz tutan yüzeyin bir kısmının kırılması ile Eskimo usulü balık avının yapılabilmesidir. Çıldır Gölü'nde geleneksel olarak her yıl düzenlenen ve buzdan heykel yapma faaliyetinin gerçekleştirildiği festival, atv turları, botanik turizmi, kuş gözlem turizmi bölgede öne çıkan etkinlikler arasındadır. Ayrıca Gölde araçlarla drift yapma, Kısır dağında off-road yapılabilmesi dikkat çeken etkinliklerin içinde incelenebilir.	
Gastronomi/El Sanatları/Terekeme Kültürü		Bölgede el sanatları bakımından kilim dokumacılığı oldukça yaygındır. Yörede organik yemekler özellikle yöreye has körmən gibi bitkilerin kullanıldığı çorbalar eko turistlerin ilgi alanının olabilecek potansiyeldedir. Gastronomi potansiyeli yüksek olan yörede coğrafi işarete sahip kaz eti, yöre halkı tarafından üretilen peynir çeşitleri özellikle motal peyniri, kaymaklı ekmek, tereyağı, pağaç, kette, ısırgan çorbası (Cincar), katmer, purşuk aşısı, kesme aşısı, mafiş, kımı turşusu, haşıl, Çıldır un helvası, pelverde marmeladı bölgede bulunabilecek yöresel lezzetlerden bazılarıdır. Terekeme Kültürünün yaşandığı İlçede kına gecelerinde Şah Bezeme, Şah Kaldırma kültürünün devam ettirmektedirler.	

Kaynak: Araştırmacı tarafından oluşturulmuştur.

3.5.2. Çıldır'ın Ekoturizm Potansiyeli Bakımından Güçlü ve Zayıf Yönleri Fırsatları ve Tehditleri

Çalışmada Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm potansiyeli bakımından güçlü ve zayıf yönleri, fırsatlar ve tehditlerin belirlenmesi amacıyla SWOT analizi uygulanmıştır. Gerek saha çalışmaları gerek literatür çalışmaları, görüşülen kişilerden elde edilen bilgiler doğrultusunda SWOT analizindeki verilere ulaşılmıştır. Analiz sonucunda elde edilen bulgular şu şekildedir:

Güçlü Yönler

- İlçede iki adet ulusal öneme sahip sulak alan olması

- Çıldır Gölü ve Aktaş Gölü'nün bölgenin en fazla ilgi çeken doğal kaynak değerleri arasında olması

- Çıldır Gölü ve çevresinde dünyada sadece bu yörede bulunan *Cirsiumeliasianum* adı verilen endemik bitki türünün bulunması. Bunun yanı sıra bölgesel ölçekte tehdit altındaki üç bitki türünün de yer alması.

- Akçakale adasının I. Derece Tarihi sit alanı olması

- İlçede bulunan göller kuşların göç yolu üstünde bulunması ve kuşlara yuvalama alanı oluşturması

- İlçede karlı ve buzlu gün sayısının fazla olmasıyla, Çıldır Gölü'nün kış aylarında buz tutması ve buz aktivitelerinin yapılabilir olması

- Yöresel yemek varlığı ve geliştirilebilir olması

- Yerel ürün varlığı (motal peyniri, pelverde)

- İlçede Çıldır-Aktaş Sınır kapısının bulunması

- Tarihi kalelere, arkeolojik sit alanlarına ve kültürel değerlere sahip olması

- İlçede Karaçay Kanyonu'nun varlığı

- Çıldır gölünde her yıl şubat ayında gerçekleştirilen “Uluslararası Altın At Kristal Buz” festivalinin geleneksel hale gelmesi

- Çıldır Gölü kıyısında kuş gözlem kulesinin varlığı

- Doğal yapısı, flora ve faunası ile fotoğrafçılara ve yaban hayatı gözlemleme için gelen turistlere görsel zenginlik sunması

- Aktaş Gölü Türkiye’de Ak pelikan (*Pelecanus onocrotalus*) ve Tepeli pelikanın (*Pelecanus crispus*) birlikte ürediği tek sulak üreme alanıdır. Ayrıca Aktaş Gölü, ülkemizdeki en büyük kadife ördek popülasyonunu barındırmaktadır. Bu bakımdan göl kadife ördek, ak pelikan ve angıt türleri bakımından özel koruma alanı

statüsüne sahiptir. Gölde bu türlerin yanı sıra uzunbacak, angıt, Van Gölü martısı, karabatak türleri bir arada gözlemlenebilir. Göldeki üç adacıkta bulunan çalılıklar ise yırtıcılara üreme alanı oluşturmaktadır.

- Kısır Dağ ve Akbaba Dağı ile dağcılık faaliyetlerine olanak sağlaması
- Kısır Dağı'nın off-road etkinliklerine olanak sağlaması

Zayıf Yönler

- Reklam tanıtım faaliyetlerinin yapılması fakat istenilen düzeye ulaşamamış olması
- İlde havaalanının ve tren garının olmayışından kaynaklı zorlu kış aylarında ulaşım sıkıntısının yaşanıyor olması
- Doğu Ekspresi kaynaklı turizm faaliyetlerinden İlçenin konaklama konusunda yeterince faydalanmaması
- Doğu Ekspresi'nin son durağının Kars olması
- Turistlerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri mekanların yetersiz olması (restoran, kafe, lavabo vs.)
- Seyahat acentesi yetersizliği, var olan acentelerin veya şubelerin sadece bilet satışı yapıyor olması
- İlçede konaklama konusunda kapasite yetersizliği
- Konaklama tesislerinde nitelikli eleman ve eleman bulma sıkıntılarının yaşanması
- İlçenin göç veren bir ilçe olması
- Dört mevsim yapılabilecek ekoturizm faaliyet türlerinin bulunmasına karşı kış aylarında kış turizminin yapılmasıyla mevsimsel kullanımın olması

- Göllere yakın konumda yerel ürünlerin satışının yapıldığı herhangi bir stant veya işletmenin olmaması
- İlçenin Kars'ın gölgesinde kalması, Çıldır Gölü'nün Kars'a bağlı olduğu algısı
- Kurumlar arası koordinasyon olması fakat kararların uygulanması aşamasında faaliyet alanlarının farklı kurumlara bağlı olmasından kaynaklı sıkıntıların yaşanması
- Kamp karavan için alt yapı eksikliği
- Halkın ekoturizm konusunda bilgi sahibi olmaması, bu tür etkinliklere dahil olmak istememesi, ekoturizmden elde edebilecekleri getirinin farkında olmamaları
- Aktaş Gölü'nün Gürcistan ve Türkiye'ye bağlı olması neticesinde yapılacak faaliyetlerde kısıtlılık söz konusu olması
- Ekoturizm konusunda deneyimin yetersiz olması

Fırsatlar

- Ekonomik çeşitliliği sağlayacak yerel ürünlerin pazarlanabilir olması (cancur marmeladı, pelverde, motal peyniri, bal, kavılca buğdayı)
- Doğu Ekspresi'nin sosyal medyada önem kazanmasıyla Kars'a gelen turistlerin gününbirlikte olsa Çıldır Gölü'ne gelmeleri burada Eskimo usulü balık avı, atlı kızak sarıbalık tadımı gibi etkinliklere katılmaları
- İlçe olmasına karşın zengin sulak alan varlığı, zengin biyoçeşitlilik
- Bom Akademi'nin kar ve buz sürüş aktivitelerinin Çıldır Gölü'nde yapılıyor olması
- Coğrafi işaretli ürünlere sahip olması (Ardahan balı, Ardahan kaz eti)

Tehditler

- İlçenin ekoturizme teşkil olabilecek kaynaklarının bilinmemesi
- İlçedeki balıkçılık faaliyetlerinde bilinçsizlik, göllere farklı türde bilinçsiz balık bırakılması
- 2019 Aralık ayından itibaren ülkemizde ve dünya genelinde Covid-19 etkilerinin sürmesi
- Festivaller sonrasında atık sorunun çevredeki ekosisteme zarar vermesi ihtimalinin bulunması
- Nesli tehlike altındaki türlerin kaçırılma tehlikesi olması
- Ekoturizm etkinliklerinin gerçekleşmesinde gönüllü insan sayısının azlığı
- Küresel ısınma sebebiyle Çıldır Gölü'nün donma sürelerinde değişiklik olabilmesi
- Aktaş Gölü'nün Kenarbel köyüne çok yakın konumda olmasıyla gölün ve gölde yaşayan biyoçeşitliliğin hayvancılık faaliyetlerinden etkilenmesi
- Turizmin yoğun etkisi ile ekosisteme zarar verilmesi (kışın yapılan festivaller)
- İnsanların kültürel varlıklara zarar vermeleri (Şeytan kalesi, Akçakale adası)

3.5.3. Görüşmelerden Elde Edilen Verilerin Analizi

Çalışma kapsamında yerel yöneticiler, ilgili müdürlükler, yerel halk, yerel işletmeler ve acente yetkilileri sivil toplum kuruluşlarından ilgili kişilerle görüşme yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden alınan bilgiler yazılı metne aktarılmıştır. Görüşmelerde katılımcıların isimleri gizli tutulmuş ve kişilerin her birine kod verilmiş, bu kodlar (K1, K2, K3) olarak nitelendirilmiştir. Yazılı metin ile alınan ilgili dokümanlar birleştirilerek bir rapor haline getirilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bilgilere betimsel ve içerik analizi uygulanmıştır. Betimsel analiz tanımına bakıldığında toplanan verilerin önceden saptanmış çeşitli temalar

çerçevesinde özetinin yapılması ve yorumlanmasını kapsayan nitel veri analiz çeşididir (Özdemir, 2010, s.336). Yapılan analizde bulgulara katkı sağlayacağı düşünülen, katılımcıların vermiş olduğu yanıtlar ayrıntılı bir biçimde analize dahil edilmiştir. Çalışmanın sonucunda ulaşılan belge ve dokümanlardan elde edilen veriler çalışmanın ikinci ve üçüncü bölümünde irdelenmiştir.

Ardahan ve Çıldır bölgesinden yetkililer ile yapılan görüşmelere göre; yetkililerin bölgenin ekoturizm potansiyelinin bilincinde oldukları görülmektedir. Görüşmelerden elde edilen bilgiler aşağıda belirtilmiş ve değerlendirilmiştir. Katılımcıların mülakat sorularına verdikleri yanıtlar irdelenerek, Çıldır ilçesindeki ekoturizm potansiyeli, paydaşların yaşadıkları problemler ve aynı zamanda ekoturizm faaliyet türleri ortaya konulmuştur.

Mülakat sorusu 1: Çıldır ilçesine ekoturizm bağlamında bakıldığında ne gibi çalışmalar yapılmaktadır?

Gerçekleştirilen mülakatlar neticesinde Çıldır belediyesi kışın donan çıldır gölü yüzeyinde her sene festivaller ve etkinlikler gerçekleştirmektedir. Daha önceden ilk 3'ü ulusal diğer 7'si uluslararası olmak üzere toplamda 10 kez Uluslararası Altın At Kristal Buz Festivali düzenlenmiştir. Tarım ve Orman Bakanlığı 13. Bölge Müdürlüğü, Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü Ardahan Şube Müdürlüğü tarafından "Aktaş ve Çıldır Gölü Sulak Alan Alt Havzaları Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Alt Projesi" ve "Ardahan İli Tabiat Turizmi Master Planı" hazırlanmıştır. Çıldır ve Aktaş Göllerinde koruma çalışmaları yapılmaktadır. Ayrıca "Ardahan İli Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı " hazırlanmıştır.

Serhat Kalkınma Ajansı Çıldır Belediyesi Çıldır Kaymakamlığı ortak projesi olan Karaçay Kanyonu Cam Seyir Terası projesi yapımına başlanmış fakat pandemi kaynaklı ödeme sıkıntıları yaşandığı için proje iptal edilmiştir. Serhat Kalkınma Ajansı'nın Çıldır Gölü çevresinde kamp karavan alanı için ön fizibilite çalışması devam etmektedir. Ardahan Belediyesi'nin projeleri olduğu fakat mücavir alan sınırları içinde olduğundan yapılamadığı kurum çalışanları tarafından belirtilmiştir. Serhat Kalkınma Ajansı'nın desteği ile göl ve çevresini korunma çalışmaları

başlatılmış olup bunun amacı flora ve faunanın korunması ve yapılan çalışmanın bir plan dahilinde gerçekleşmesidir.

“Sanayinin gelişmemiş olması ekoturizme açık bir alan olması doğal hayatın korunuyor olması flora ve faunanın canlı olması bu alanda ekoturizmin geliştirilmesine olanak sağlayacağını savunuyoruz. Ayrıca ekoturizm gelişirken çevreyi tahrip etmeyecek şekilde gelişmesini istiyoruz, Uzungöl örneği gibi çevreyi tahrip eden faaliyetlerin olmasını istemiyoruz açıkçası. Şu anda çalışmaları süren bütün Ardahan’ı kapsayacak Jeopark projesi var. Ardahan Üniversitesi ve SERKA’nın üstlendiği ve SERKA’nın fizibilite çalışmasını yürüteceği gastronomi dahil alternatif turizmi geliştirmek amacıyla yapılacak proje. Onunla birlikte turizmde iyi bir noktaya geleceğini düşünüyoruz” (K15).

Mülakat sorusu 2: İlçede ekoturizme konu olabilecek faaliyet alanları nerelerdir?

Tablo 3. 4. İlçede Ekoturizme Konu Olabilecek Faaliyet Türleri ve

Alanları

Ekoturizme Konu olabilecek Faaliyet Türleri	Ekoturizm Yapılabilecek Faaliyet Alanı
Kuş Gözlemciliği	Çıldır Gölü, Aktaş Gölü
Yaban Hayat Gözlemciliği	Çıldır Gölü, Aktaş Gölü, Karaçay Kanyonu
Kanyon Görme	Karaçay Kanyonu
Sportif Olta Balıkçılığı	Çıldır Gölü, Aktaş Gölü
Mağaracılık	Övündü Mağaraları, Akçıl Mağaraları, Kenardere Mağaraları, Kırkayaklı Mağaraları
Tarihi ve Arkeolojik Alanları ziyaret etme	Akçakale Adası, Şeytan kalesi, Diğer Kale ve Kuleler
Su Sporları (kano, su bisikleti,	Çıldır Gölü

teke turu vs)	
Buz Sporları(buz pateni, buz hokeyi,jetskii, buz yelkenlisi,drift vb.)	Çıldır Gölü
Off-Road	Kısır Dağı çevresi
Kamp Karavan	Çıldır Gölü çevresi
Foto Safari	İlçedeki Sulak Alanlar, İlginç Yapılar, Endemik türler
Gastronomi Turizmi	İlçe Merkez ve Köyleri
Trekking	Şeytan Kalesi Karaçay Kanyonu
Botanik Turizmi	Sulak Alanların Çevresi, Karaçay Kanyonu
Glamping	Çıldır Gölü Çevresi

Tablo 3.4. incelendiğinde ekoturizme konu olabilecek faaliyet türlerinin ve faaliyet alanlarının belirtildiği görülmüştür. Kişilerden alınan bilgiler doğrultusunda Tablo araştırmacı tarafında oluşturulmuştur.

Mülakat sorusu 3: Gelen ziyaretçiler hangi tür amaçlarla ilçeyi ziyaret etmektedirler?

Görüşmeler elde edilen veriler neticesinde kurum ve kuruluşlar gelen ziyaretçilerin genel itibari ile İlçeye Kristal Göl Festivali'ne ve donan göl yüzeyinde yapılan aktivitelere katılmak amacı ile geldiklerini belirtmişlerdir. Genellikle ziyaretçilerin günü birlik turlarla geldiklerini belirten kişiler, Eskimo usulü balık avı, buz üzerinde yürüyüş, atlı kızak, kuş gözlemciliği, foto safari, sarı balık yemek gibi yapılan aktiviteler arasında yer aldığını belirtmişlerdir. Ayrıca BOM akademinin yaptığı kar ve buz sürüş aktivitesinin yer aldığı program ilçe ekoturizmini çeşitlendirmekte ve katkı sağladığı düşünülmektedir.

“2018 yılından beri donan Çıldır Gölü üzerinde sürüş aktivitesi yapılmaktadır. BMW otomobillerle göl üzerinde özel olarak hazırlanan parkurlar üzerinde katılımcılara buz üzerinde sürüş becerilerini geliştirmek ve eğlenceli vakit geçirmelerini sağlıyoruz. 2020 ve 2022 yıllarında ise bunlara ek olarak Land Rover araçlarla off-road parkurlarını da ekleyerek etkinliği her geçen yıl geliştirerek devam ediyoruz. Ek olarak Kars ve Ardahan illerinin tanıtımlarına da katkıda bulunuyoruz” (K2).

Mülakat sorusu 4: İlçede ekoturizm bağlamında ne tür eksiklikler bulunmaktadır?

Görüşmeler sonucunda ilçede ekoturizm potansiyeli oluşturacak kaynakların yeterince reklamının yapılmadığı görülmektedir. Yerel halkın dışa kapalı olması kaynaklı sorunların var olduğunu belirten yetkililer ekoturizm kaynaklarına zarar verildiğini belirtmişlerdir. Ekoturizm kaynaklarının etrafında gelen ziyaretçilerin zorunlu ihtiyaçlarını karşılayabilecek herhangi bir yapının olmadığı belirtilmiştir. İlçede yemek kültürünün var olduğu fakat satışının yapıldığı restoran ya da kafelerin bulunmadığı belirtilmiştir. İlçede yeteri kadar konaklama tesisinin bulunmadığı vurgulanmıştır.

“Uluslararası festivaller kapsamında neler yapabiliriz çok araştırdık. İsviçre’ye gittik donmuş göl üzerinde yarışlar yapıyorlar. Bizim gölümüz kat ve kat büyük olmasına rağmen dünya aradaydı. Orada tanıtım filmi gösterdik bizimki ilkel olduğu için çok beğenildi. CNN International’da 8-10 saniyelik reklam tanıtım filmi yayınlattık. Talep çok oldu, 5 bine yakın rezervasyon talebinde bulundular. Fakat talebi karşılayacak konaklama alanımız yok. Bir Otelimiz vardı, kardeş belediyemiz Güngören Belediyesi yaptırmıştı. Fakat yurt yoktu rektör söz verdi 2 bölüm açtı. Biz de oteli yurt yaptık. Yatırım için talep var fakat göl korumaya alındığı için sıkıntılı.” (K7)

Aynı zamanda ilçeye hava limanının ve tren garının uzak olması sebebi ile ilçeye ulaşımın zahmetli olduğu söylenmiştir. Ardahan’da seyahat acentesi eksikliği olduğunu belirten yetkililer 1 adet merkez, diğerleri şube olmak üzere acentelerin

bulunduğunu bu acentelerin sadece bilet satışı yaptıkları veriler doğrultusunda ortaya çıkmaktadır. Ekoturizme hizmet edebilecek rehberlere ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

“Rehber eksikliği var, bölgenin tamamında bu sıkıntı var. Ardahan da tur satışı yapan merkez anlamında acente yok. Çıldır gölüne turlar var. Genellikle Kars, Iğdır, Erzurum ve Ağrı’dan turlar gidiyor. Çıldır gölüne Kars’tan geliniyor gününbirlik, konaklamalı tur yok” (K20).

“Ardahan dışındaki insanların gözüyle burayı görmek gerekir. Buraya gelen insanlar dar bir pencere ile baktırılmamalı, gezilmesi görülmesi gereken yerler teşvik edilmeli. Acente sıkıntısı da var. Merkezi Ardahan’da olan 1 acente var o da sadece biletleme yapıyor. Tur satışı yapmak için rehber olması lazım. Tur programı yapması gerekir, yeme içme yerlerini belirlemesi lazım. Sonra bu turu satması gerekir ama burada o yok. 75 Turizm’in merkezi burası fakat sadece bilet satışı yapıyor. Turu organize eden acentedir. Potansiyel olmadığı için acente buraya gelmiyor fakat buranın yerli turist potansiyeli çok yüksek benim görüşürüm. Bir ilde turizmi harekete geçiren 3 şey vardır: liman, havaalanı, tren garı. Bu 3’ü de Ardahan’da yok. Örnek vermek gerekirse acente İstanbul’dan turisti aldım, Kars’a götürdüm. Havalimanına indirdim Sarıkamış’a götürdüm. Maliyetim 120 lira. Çıldır’a veya Yalnızçam’a nasıl getireceğim? Kars’a gelecek, tahmini 96 km Ardahan’a gelecek maliyeti 360 TL. Ben onunla rekabet edemem diye düşünüyorlar. Kars turizm de daha etkin tahmini 370 bin kişinin 170 bini uçakla geliyor. Trenle 100 bin kişi geliyor. Uçakla gelen turist paralı turisttir, harcar. Kişisel aracı ile gelenden hiçbir şey beklenmez. Havalimanı çok önemli, Ardahan’da sinema yok. Bu yılda insanın yüzü kızarır, bir ilde sinema yok, tiyatro yok... Turizm tesislerinde otellerde çalışan personellerde sertifika eksik. Nitelikli eleman sıkıntısı çok. Turizm lisesi veya üniversitelerin bölümlerinden mezun kişiler istihdam edilebilir. Liseler arttırılabilir ” (K13).

Atlı kızakların standartlaşma sağlanmadığını belirten STK yetkilileri, kızakların bakımsız olduklarını söylemişlerdir. Çıldır Gölü’nün bir tarafı Çıldır Belediyesi’ne diğer tarafının Kars’a kıyısı olduğu bilinmektedir. Yerel yönetimler, Çıldır Gölü’nün Çıldır Belediyesi’ne bağlı olduğunu belirtilmiş fakat dışarıdan

Kars'ın söz sahibi olduğu imajının var olduğunu vurgulamışlardır. Ardahan'ın il olmasına rağmen hala Kars'ın gölgesinde kaldığı düşünülmektedir.

“Doğu Ekspresi'nin Kars'a kadar geliyor olması Ardahan için büyük eksiklik. Doğu Ekspresi'nin kaymağını Kars yiyor. Seyahat acenteleri tur rehberleri hep Kars'tan geliyor. Gelen turistler genellikle Çıldır'ı Kars'ın ilçesi olarak biliyor. Bir Ardahanlı olarak bu bizi üzüyor. Çıldır Gölü ve doğası dışında çok yer bilinmiyor. Biz de gruplarımızla bu deneyimi yaşıyoruz. Gelen turistler genellikle Kars Çıldır ilçesi olarak biliyor. Bu sorunun çözülmesi tanıtım yapılması çok önemli. Bütün etkinliklerin büyük kısmı Ardahan'da yapılıyor ama Kars tarafı bu durumdan faydalanıyor” (K14).

Mülakat sorusu 5: Yapılan çalışmalarda karşılaşılan problemler nelerdir?

Şeytan Kalesi restorasyon çalışmalarının olduğu fakat pandemi kaynaklı ödeneklerde sıkıntıların yaşandığı belirtilmiştir. Karaçay kanyonu, Şeytan Kalesi, Çıldır Gölü, Aktaş Gölü, Akçakale Adası gibi ekoturizm faaliyet türlerinin yapılabileceği destinasyonların ayrı kurumlara bağlı olması, koruma altında olması karar alma konusunda problemlerle karşılaşılabileceği sonucunu da beraberinde getirdiği vurgulanmıştır.

“Bölgede yapılan Şeytan Kalesi seyir terası projesi gibi devam eden projelere pandemi kaynaklı ödenek sıkıntıları yaşanmaktadır. Demir fiyatlarına gelen aşırı zamlar projeyi etkilemiştir. Bunun neticesinde projeler iptal edilmiştir.” (K7, K8)

Çıldır Gölü'ne ait 2 adet tekne bulunduğunu söyleyen yetkililer, kış aylarında göl donduğu için vinç ile teknelerin kıyıya alınıp bahar aylarında tekrar vinç yardımı ile göle bırakılması gerektiğini söylemişlerdir. Bu durumun çok maliyetli olduğu, teknelerin bu sebeple çok aktif kullanılmadığı mali sıkıntılardan kaynaklı problemler yaşandığı belirtilmiştir.

Sportif olta balıkçılığı ve normal balık avının hem Aktaş Gölü hem de Çıldır Gölü'nde yapıldığı bilinmektedir. Çıldır ilçesi konum itibarı ile ortada bulunması

Çıldır Gölü'nün hem Ardahan'a hem Kars'a bağlı olması aynı zamanda Aktaş Gölü'nün de sınır aşırı bir göl olması ekoturizm bağlamında problemleri de beraberinde getirdiği sonucuna varılmaktadır.

''Aktaş tarafında Gürcistan'da 10 ay balık avlanıyor. Korkunç bir balık popülasyonu var fakat bizde avlanma yasağı olduğu için biz avlayamıyoruz. Gürcistan balık avı yapabiliyor. Askeri yasak bölge olduğu için onlar avlıyor, biz avlayamıyoruz. Biz uğraşıyoruz avlanma için izin almaya çalışıyoruz, Gürcistan'a giden Türkler orada bizim balığımızı para vererek yiyorlar. Yasaksa onlara da yasak olmalı '' (K7).

Mülakat sorusu 6: Yöre halkının ekoturizm faaliyetlerindeki rolü ve bakış açısı nedir?

Kurum yetkilileri ve turistler, halkın doğa fotoğrafçılarına bakış açısının çok sıcak olmadığını belirtmiş, halkın etkinliklere dahil olmak istemediği sonucuna varılmıştır. Halkın ekoturizm potansiyelinden elde edilecek gelirin farkında olmaması, halkın turistin gelmesini istememesi, gelmesi durumunda fayda sağlamayacağını düşündüklerini belirtmişlerdir. Halkın bilinçsizliğinden kaynaklı sahip oldukları taş yapı binaların yıkıldığı veya para karşılığı satıldığı sonucu ortaya çıkmıştır.

Halkın kapalı bir yapıya sahip olması sütünü, yumurtasını, yöresel peynirini ilçeden talep eden işletmelere vermek istememesinin işletmelerin yerel ürünlere vermek istediği destek konusunda en büyük problemlerden olduğu sonucunu çıkartmıştır.

Sütünü fazla para teklif eden işletmeci yerine az parayla ile zavot (sütü alan fabrika)ya vermek istedikleri için işletmeler yerel ürünleri Ardahan merkezden temin ettiklerini vurgulamışlardır.

İstihdam alanı oluşturduklarını belirten işletmeler nitelikli eleman sıkıntısı çekmektedir. Halk turizm faaliyeti yapan iş yerlerinde çalışmak istememektedir.

“Ekoturizmi bilen zaten yok, bu konuda halk bilinçsiz. Biz Çıldır ilçesi insanı kazansın istiyoruz fakat çok kapalılar. Burada bir otelin olmasına bile sıcak bakmıyorlar. Biz ekoturizm amaçlı kurulmuş bir konağız. Nitelikli eleman eksikliği çok çekiyoruz. Yöre insanı çocuklarını konağımızda çalıştırmak istemiyor. Yöre insanı ekonomik sıkıntı çekiyor. Bu sene kuraklık da oldu. Biz yöre halkımızı istihdam etmek istiyoruz, halkımızın ürettiği peyniri sütü yumurtayı kullanmak istiyoruz. Fakat sütü halk zavota vermek istiyor, biz daha fazla parayla almak istememize rağmen bize vermiyor. Yöre halkı bilinçsiz. Bu konuda biz de yine ilimizin ürünlerini Ardahan merkezden temin ediyoruz” (K3).

“İlçemiz göç veren bir ilçe. Gençlerimiz burada kalmak istemiyor, büyük şehre gitmek istiyor. Tutamıyoruz gençleri ” (K7).

“Sahip olunan taş binalar sorulmadan yıkılıyor veya para karşılığı satılıyor.Aslında ora tarihi bir yapı fakat halkın buradaki bakış açısı çok önemli genellikle parayı düşünerek hareket ediyorlar. Zamanında defineciler altın aramak içinde tarihi yapılara çok zarar vermişler. Ardahan uzun süre ilçe olduğu için tarihi değerlere gereken önem verilmemiş”(K8).

“Yöre halkı çok bilinçsiz foto safari yapıldığını veya kertenkele fotoğrafı çekildiğini gören yöre halkı; “Başka işin yok mu? Paranı boşa harcama.” gibi kelimeler kullanıyor. Herkes hayat telaşına düşmüş, ekoturizm etkinliklerini boş olarak görüyor. Çektiğim fotoğraftaki hayvanın türünün önemli olduğunu söylüyorum; “Benim bundan çıkarım ne olacak?” diyor. Ekoturizmin öneminden bahsediyorum; “Gelen turiste kendi yağını peynirini satacaksın, bundan gelir elde edeceksin.” diyorum. O bu durumu hayal olarak görüyor. Dolayısıyla halk ekoturizmden elde edilecek gelirin farkında değil ” (K10).

“Halk Çıldır Gölü turizmini bildiği için donan göl açısından beklenti içinde Çıldır gölünden yeterince gelir elde edememesi insanları üzüyor ve derin beklentileri de var bence, Kars’ı örneği var önlerinde oranın turizmden elde ettiği gelirleri görüyorlar bence daha kolay eğitilebilirler diye düşünüyorum ” (K15).

Mülakat sorusu 7: Doğu Ekspresi’nin Çıldır turizmine katkısı nedir?

Sosyal medyanın aktif kullanılması ile Doğu Ekspresi'nin ilgi görmesi, yöre turizmine canlılık kattığı kanısına varılmıştır. Fakat gelen turistlerin Kars'tan Çıldır'a günübirlik gelip göl üstünde atlı kızak etkinliğine ve Eskimo usulü balık avı etkinliğine katıldıkları belirtilmiş, Çıldır'a özgü sarıbalık yemek istedikleri ve sonrasında akşam Kars'a geri döndükleri söylenmiştir. Bunun sebebi olarak Çıldır'da konaklama yapacak yeterince konaklama alanı olmadığını belirtmişlerdir. Çıldır Gölü Konağı konaklama ihtiyacını karşılama konusunda iyi bir alternatif olduğu düşünülmektedir. Çıldır da yöresel yemek olarak kaz etinin olması fakat satışının yapıldığı restoran bulunmaması gelen turistlerin Kars merkezde kaz eti yedikleri sonucunu oluşturmaktadır.

“Doğu Ekspresi ile toplamda 5 günlük turlar mevcut. 2 gün trende geçiyor, 2 gün Kars'ta kalıp 3. gün Erzurum'dan uçakla geçiliyor. Toplu tur şeklinde alınıyor. Erzurum'da da günübirlik geziliyor. 2 gün Kars-Sarıkamyş Ani Harabeleri ve Çıldır Gölü geziliyor. Donan Çıldır Gölü üzerinde kızaklarla geziliyor. Sarı balığı çok tercih ediliyorlar. Çıldır Gölü çok tercih ediliyor. Yöresel yemekler Kars'ta yeniyor” (K11).

“Çıldır Gölü ve Şeytan Kalesi günübirlik geziliyor. Aralık'ın 15'inden sonra göl donunca turlar başlıyor, Çıldır Gölü eriyince bitiyor. Eğlence amaçlı atlı kızak ve balık tutma aktivitesi yapılıyor. Doğu Ekspresi ile geliniyor. Ani Harabeleri ve Çıldır Gölü geziliyor. Ziyaretçiler genellikle Çıldır'da sarıbalık yiyorlar, geri Kars'a dönüyorlar.” (K9)

Mülakat Sorusu 8: Yöre halkının ekoturizm etkinliklerine katılımı nasıl sağlanabilir?

Katılımcılar bölge halkının bilinçlendirilmesi ve bölgenin ekoturizm potansiyelinin mutlaka değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Yerel halkın ekoturizme katılımı sağlanmalı, halk bu konuda bilinçlendirilmeli bu amaçla seminerler düzenlenmelidir. Yerel halkın bilinçlenmesi ile el sanatları, gastronomi gibi ekoturizm faaliyet türlerine halk dahil edilip istihdam sağlanabileceği, göç

sorununa çözüm alternatifi olabileceği düşünülmektedir. Yöre gastronomisinin ön plana çıkmasının turizme büyük katma değer sağlayacağı sonucuna varılmıştır.

“Yerele vurgu yapmak, yöresel ürünleri ön plana çıkarmak amacıyla gastronomi festivalleri yapılabilir. Bu durumun bizim için bir eksikliklidir. Yapılacak festivallerle bizlerde kendi yöresel ürünlerimizi stant verildiği takdirde tanıtımını yapabiliriz yöre halkı olarak ekoturizme katkı sağlayabiliriz” (K5).

“İl ve ilçede var olan eski yapılara gereken değer verilmiyor. Halk tarafından sahip olunan yapıların restore edilip turizme kazandırması sağlanmalı ve halk bunu istemesede onlara bu durum anlatılmalıdır, bilinçlendirilmeliler”(K8).

SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanlar, sıcak mevsimlerde deniz-kum-güneş üçlüsünü deneyimleyerek, kitle turizminin bir parçası olmuşlardır. Ancak, zamanla kitle turizminin sebep olduğu yoğun kalabalıklardan uzaklaşmak isteyen bu insanlar, yılın farklı dönemlerinde, doğayla başbaşa kalabilecekleri ya da yeni kültürler tanıyabilecekleri alternatif etkinliklerin arayışına girmişlerdir. Ancak zamanla doğal ve kültürel kaynakların devamlılığının sağlanması gibi çeşitli nedenlerle de dünyada ekoturizm ortaya çıkmıştır. Ekoturizm türlerinden biri olan kış turizmi ise, sunduğu pek çok faaliyetle insanların tercih ettiği farklı etkinlikler içermektedir. Bu çalışmada, kış döneminde donarak çeşitli etkinliklerin yapılabileceği gölü, endemik türleri, gastronomik değeri olan ürünleri ile kış turizmi potansiyeli gösteren Ardahan ili Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm potansiyeli değerlendirilmiştir. Bir bölgenin ekoturizm potansiyelinin ortaya çıkarılması ve buna göre tespitler yapılabilmesi için öncelikle bölge hakkında bilgi sahibi olunmalıdır. Bu nedenle Çıldır ilçesi ve çevresinin ekoturizm potansiyelini belirlemek amacıyla ilçenin tarihi özellikleri araştırılmış, turizme konu olabilecek alanları belirlenmeye çalışılmıştır. Bölgede katılımcılarla görüşmeler yapılmış ve elde edilen veriler doğrultusunda ve doküman incelemesi neticesinde SWOT analizi tekniği kullanılmıştır.

Çıldır ilçesi ve çevresinin, karlı ve buzlu gün sayısının fazla olması nedeniyle kış turizminde önemli olduğu görülmektedir. Özellikle bölgede yer alan Çıldır Gölü ve Aktaş Gölü kış turizmi değerlerinin en önemlileri arasındadır. Kış döneminde kalın bir buz tabakası ile örtülen Çıldır Gölü'nün yüzeyinin, ulusal boyutta buz turizmine olanak sağlayan önemli bir faaliyet alanı olduğu görülmüştür. Çıldır Gölü'nde mevcut olarak atlı kızak, buz pateni, buzda yürüyüş, Eskimo usulü balık avı, buzda sürüş aktiviteleri gibi faaliyetler yapılmaktadır. Ek olarak, köpekli kızak gezisi, curling taş oyunu ve buz yelkenlisi gibi pek çok alternatif faaliyetler ve düzenlenebilecek kış festivalleri gibi organizasyonlar bölgenin kış turizmi potansiyelini artıracaktır.

Su sporlarına elverişli yapısıyla ön plana çıkan Çıldır Gölü'ne SERKA'nın desteği ile yürütülen su sporları projesinin sürdürülebilirlik açısından devamlılığı

olmamıştır. Ekipman varlığı ile ilgili tekrar revize çalışması yapılarak sürdürülebilirlik sağlanabilir. İlçe turizminde ön plana çıkan kış turizmine ek olarak, su sporlarının aktif hale getirilmesinin turizm faaliyetlerini mevsimlere yayma konusunda iyi bir alternatif olacağı düşünülmektedir.

Çıldır ilçesi ve çevresinde bulunan göllerde yapılan balıkçılık, kış turizm faaliyetleri çerçevesinde yapılan Eskimo usulü balık avcılığında bu alanları önemli kılmıştır. Ayrıca halkın geçim kaynakları arasında bulunan bu balıkçılık faaliyetleri bilinçsiz balık avını da beraberinde getirmiştir. SWOT analizlerinde ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda, göllere bilinçsizce balık çeşidi bırakıldığı, bunun neticesinde farklı balık türlerinin çıktığı belirtilmiştir. Bu balık türlerinin diğer türlere zarar verdiği ve biyoçeşitliliği bozduğu düşünüldüğünde, önlem amacıyla daha fazla denetimin sağlanması ve gerekli cezai işlemlerin uygulanması faydalı olacaktır.

Ayrıca, balıkçılık faaliyetlerinin yapıldığı bu göllere hayvancılık yoluyla da zarar verildiği görülmektedir. Aktaş Gölü'nün kenarında kurulan Kenarbel köyünde hayvancılık yapan halkın göl ekosistemine zarar verdiği görülmüştür. Çıldır Gölü'nde yapılan hayvancılığın oradaki ekosisteme ve göçmen kuşlara da zarar vermektedir. Göl çevresinde yaşayan halkın, gölün temizliği ve ekosisteminin korunması konusunda bilinçlendirilmesi ve halka bitki ve hayvan çeşitliliğinin önemini vurgulayacak eğitimler verilmesi gerekmektedir.

Bölgede coğrafi işarete sahip olan Ardahan balı bulunmaktadır. Arıcılık faaliyetlerinin de yaygın olarak yapıldığı bu bölgede, bal sağımı zamanı olan temmuz ayında, turistler arıcılık etkinliklerine dahil edilebilir. Bu sayede yoğunlukla kış turizminde ön plana çıkan Çıldır ilçesinde farklı mevsimlerde farklı ekoturizm faaliyetleri desteklenmiş olacaktır.

Çıldır Gölü ve çevresinin kuş göç yolları üzerinde bulunması kuş çeşitleri bakımından bölgeyi zengin kılmıştır. Bu yüzden kuş gözlemciliği için ideal bir bölge olduğu görülen Çıldır Gölü ve çevresinde, kış turizmi dışında kuş gözlemciliğinde de desteklenmesi gerekmektedir. Bölgenin bu özelliği ön plana çıkarılırken, yaban hayatı fotoğrafçılığı da yaygınlaştırılabilir. Aynı zamanda Aktaş Gölü'nün kuş göç

yolları üzerinde bulunması, bu bölgede de kuş gözlemi ve yaban hayatı gözlemi olanağı sağlamaktadır. Çıldır Gölü'nde bulunan kuş gözlem kulesinin Aktaş Gölü'nde de yapılması, gölün turizm potansiyelini artıracaktır. Ancak askeri alanlara ve sınır kapısına olan yakınlığı, gözlem kulesinin yapılmasında bir engel olarak görülmektedir.

Çalışmanın araştırma aşamasında, coğrafi işarete sahip kaz eti ve yöreye özgü cancur eriğinden yapılan pelverde marmeladının yapım aşaması incelenmiş, bu süreçte bu ürünlerin değerlendirilmesi için bir menü çalışması yapılmıştır. Yapılan çalışmadan biri ana yemek diğeri tatlı olmak üzere 2 yemek ortaya çıkarılmış ve bu akademik araştırmannın sahibi Beste SEZER tarafından 18. Uluslararası İstanbul Gastronomi Festivali'ne iki yöresel tat ile katılım sağlanmıştır. Coğrafi işarete vurgu yapılarak modern bir bakış açısıyla sunulan bu yemekler, jüri tarafından altın ve bronz madalya ile ödüllendirilmiştir. Bu etkinlik sonucunda, bölgenin gastronomik değerlerinin yüksek potansiyele sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Yöresel tatların farklı yorumlarla çeşitlendirildiğinde ve yeterli tanıtımlar yapıldığında, bölgenin ekoturizm potansiyeline katkıda bulunacağı görülmüştür.

Kış turizmi, kuş gözlemciliği ve gastronomideki değerlerinin yanısıra, Çıldır ilçesi ve çevresinin tarihi değerlerinin de olduğu görülmektedir. Bu açıdan Karaçay Kanyonu, Şeytan Kalesi ve Akçakale Adası gibi değerleri bölgeyi tarihi açıdan önemli kılmaktadır. Bu tarihi değerlerin ulaşımındaki zorluklarına ek olarak, gelen turistlerin ihtiyacını karşılayabilecek küçük ve yerel işletmelerin açılması yerel halkı turizmde aktif edecektir. Aynı zamanda Karaçay Kanyonu'nun görünürlüğünün artırılması bakımından farklı noktalara doğal çevreye uyumlu ve estetik seyir teraslarının yapılması, belirlenen yerlere seyir aparatları ve dürbünlerin yerleştirilmesi bölgenin ekoturizm potansiyelini artıracaktır. Akçakale Adası ise, sahip olduğu doğal ve kültürel değerleriyle önem taşımaktadır. Burada yapılan gözlemler sonucunda kurgan mezarlarının içinde insanların çevresel atıklarının olduğu görülmüştür. Buralarda kontrol çalışmalarının yapılması ve tarihi yerlere zararın önlenmesi gerekmektedir.

Çıldır ilçesine en yakın havaalanı ve tren ulaşımı Kars'ta bulunmaktadır. Bu durumun Kars'ın lehine olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Doğu Ekspresi'nin Kars'a kadar gelmesi neticesinde Çıldır'ın bu durumdan sadece gününbirlik ziyaret olarak faydalanabildiği sonucunu doğurmaktadır. Çıldır ilçesine ulaşımın kolaylaştırılabilmesi için, Kars havaalanı ve tren garından ilçeye transfer seferler düzenlenebilir.

İlçede konaklama tesisi olarak Kuzey Yıldızı Bungalov Otel, Çıldır Gölü Konağı, Yılmazoğlu Apart Otel bulunmaktadır. Kamu kurumlarına ait konuk evi, misafirhane, öğretmen evi gibi tesislerin olmadığı, veriler doğrultusunda ortaya konulmuştur. Kış aylarında festival kaynaklı konaklama talebine, ilçenin karşılık veremediği görülmüştür. Kışın donan göl yüzeyinde gerçekleştirilen festivalin Çıldır'daki yetersiz otel kapasitesi sebebiyle 1 gün ile sınırlandırıldığı, ziyaretçilerin Ardahan'daki otellerde kaldığı belirlenmiştir. Konaklama kapasitesindeki yetersizlik giderildiğinde festivalin süresinin uzatılabileceği ve etkinliklerin daha kapsamlı yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Ayrıca bölgede bulunan Karaçay Kanyonu ve kanyon içinde yer alan Şeytan Kalesi'ne kısa bir yürüyüş parkuru bulunmasına rağmen, bölgeye ulaşım olanaklarının yetersiz olduğu görülmüştür. Kanyona ulaşımın desteklenmesi sırasında, yerel ve kültürel değeri olan ulaşım araçlarının kullanılması, bölgeye ulaşımı kolaylaştırırken, yerel halkın da turizmde aktif olarak yer almasını sağlayabilir. Ayrıca bölgede seyahat acentası yetersizliği veriler doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Potansiyeli bulunan ilçeye seyahat acentaları yatırımları desteklenmelidir.

Gelen ziyaretçileri yönlendirmek için turizm danışma bürosu kurulması bölgedeki turizm faaliyetlerine katılımı arttırabileceği düşünülmektedir. Gelen ziyaretçileri yönlendirmek adına ekoturizm yönlendirme levhaları asılarak ziyaretçilere yardımcı olunabilir. Çalışmadan elde edilen bilgiler doğrultusunda örnek teşkil edilebilecek bir ekoturizm rota haritası (harita 3.1.) hazırlanmıştır. Ekoturizme konu olabilecek yerlerin belirlenmesi ve haritada gösterilmesi ve konunun uzmanları ve ilgili kurumu yetkilileri tarafından değerlendirilip çalışmalar

KAYNAKÇA

- Ababay, F. (1987). *Çıldır Tarihi*, Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Ababay, F. (2000). *Çıldır'ın Yönetmel Örgüt Süreci; Kuzeydoğu Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası ile Osmanlı Taşra Örgütü*, Ankara: Kendi Yayını.
- Abacı, T.Z., Vural, F. (2015). *Ardahan Mutfağından*. Erzurum: Zafer Medya.
- Akbulak, C. (2016). Ardahan İlinde Kırsal Turizm Potansiyelinin Sayısallaştırılmış Swot Analizi ile Değerlendirilmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*.4(7), 1-30.
- Akdağ, G. ve Üzülmmez, M. (2017). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi kapsamında Otantik Yiyeceklere Yönelik Bir İnceleme. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 301-309.
- Akın, T. ve Gül, A. (2020). Isparta-Atabey Yöresinin Ekoturizm Potansiyeli ve Turizm Rotalarının Belirlenmesi. *Journal of Architectural Sciences and Applications*, 5 (2) 221-240. DOI: 10.30785/mbud.793234.
- Akpınar, E., ve Bulut, Y. (2010). Ülkemizde Alternatif Turizm Bir Dalı Olan Ekoturizm Çeşitlerinin Bölgelere Göre Dağılımı ve Uygulama Alanları. *III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi*. Cilt 4, 1575-1594.
- Akyol, A., ve Tolunay, A. (2014). "Sürdürülebilir Orman Yönetimi Ölçüt ve Göstergelerinin Türkiye İçin Modellenmesi", *SDÜ Orman Fakültesi Dergisi*, 15(1).ss: 21-32.
- Akyurt, H. (2019). Ekoturizm: Türkiye'deki gelişimi ve mevcut durumu, *Sosyal, beşerî ve idari bilimler alanında araştırma ve değerlendirmeler Cilt 2 içinde*, 353-368. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Akten, M., ve Akten, S. (2011). "Sürdürülebilir Turizm Kavramı: Sarıgöl Örneği", I. *Ulusal Sarıgöl İlçesi ve Değerlendirme Sempozyumu*. 17-19 Şubat, Sarıgöl.
- Alaeddinoğlu F. (2017). Türkiye Coğrafyası Araştırmaları, Ferhat Arslan, Editör, Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Alkan, C. (2015). Sürdürülebilir Turizm: Alaçatı Destinasyonuna Yönelik Bir Uygulama, *Journal of Yasar University*, 10(40), 6692-6710.
- Ankaya F.Ü., Yazıcı K., Balık G., ve Aslan B.G. (2018). "Dünyada ve Türkiye'de Ekoturizm, Sosyal-Kültürel ve Ekonomik Katkıları". *Ulusal Çevre Bilimleri Araştırma Dergisi*. 1 (2), 69-72.
- <http://ardahan.gov.tr/ardahan-tarihcesi>, 2020 Erişim Tarihi: 01.01.2022
- <http://www.ardahan.gov.tr/ardahan-in-tarihi-mekanlari>, 2020 Erişim Tarihi: 01.01.2022
- <https://ardahan.ktb.gov.tr/Eklenti/6649,ilingeneltanitimiileilgilisunumppt.ppt?0,2020> Erişim Tarihi: 01.01.2022
- <https://docplayer.biz.tr/7707526-2013-2023-ardahan-ili-doga-turizmi-master-plan.html>, 2020 Erişim Tarihi: 01.01.2022

<https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/31/Sulak-Alanlar,2020> Erişim Tarihi: 01.01.2022

<https://www.dogadernegi.org/aktas-golu/,2020> Erişim Tarihi: 10.04.2022

<https://www.tarimorman.gov.tr/DKMP/Menu/31/Sulak-Alanlar,2020> Erişim Tarihi: 01.01.2022.

Ardahan İl Çevre Durum Raporu, (2018).
https://webdosya.csb.gov.tr/db/ardahan/menu/ardahan_2018_-cdr_rev-ze-20190731170728_20200512103152.pdf Erişim Tarihi: 01.01.2022.

Ardahan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü www.ardahankulturturizm.gov.tr/, 2022 Erişim Tarihi: 15.04.2022.

<http://www.cildir.gov.tr/cildir-aktas-golu,2022> Erişim Tarihi: 17.04.2022.

<http://www.cildir.gov.tr/cildir-golu123,2022> Erişim Tarihi: 17.04.2022.

Apalı, Y. (2015). Ekoturizmin Sosyolojik Açıdan Değerlendirilmesi ve Ardahan'ın Ekoturizm Potansiyeli. *Ardahan Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 111-124.

Arabatzis, G., ve Grigoroudis, E. (2010). "Visitors' Satisfaction, Perceptions and Gap Analysis: The Case Of Dadia-Lefkimi-Soufli National Park". *Forest Policy and Economics*, 12(3), 163–172.

Ardahan İl Çevre Durum Raporu, (2018).
https://webdosya.csb.gov.tr/db/ardahan/menu/ardahan_2018_-cdr_rev-ze-20190731170728_20200512103152.pdf, Erişim Tarihi: 01.01.2022.

Arpacı, Ö., Zengin, B., ve Batman, O. (2012). Karaman'ın mağara turizmi potansiyeli ve turizm açısından kullanılabilirliği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23). 62-64.

Arslan, Y. (2005), "Erdek ve Çevresinin Eko-turizm Açısından Değerlendirilmesi", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.8, C.13, 29-53.

Avcı, N. (2007). "Turizmde Taşıma Kapasitesinin Önemi", *Ege Akademik Bakış*, 7(2), 485-501.

Ayala, H. (1995). Ecoresort: A 'Green' Master plan for the International Resort Industry. *International Journal of Hospitality Management*, 14(3-4), 351-374.

Ballantine, J. L., ve Eagles, P. J. (1994). Defining Canadian ecotourists. *Journal of Sustainable Tourism Journal of Sustainable Tourism*, 2(4), 210-214.

Barker, K. (1996). To Ecotour or not to Ecotour: Unpacking the Impact and Business Realities of Tourism Development in Sana and Tariquia Reserves of Tarija, Bolivia. E. Malek-Zadeh içinde, *The Ecotourism Equation: Measuring the Impacts* (s. 251-262). *New Haven: Yale School of Forestry & Environmental Studies Bulletin Series*.

Beyhan Ş. G., Ünügür S. M., (2005). Çağdaş Gereksinimler Bağlamında Sürdürülebilir Turizm ve Kimlik Modeli, *İTÜ Dergisi/a*, 4(2), 79-87.

- Blamey, R. K. (2001). Principles of Ecotourism. D. B. Weaver içinde, The Encyclopedia of Ecotourism (s. 5-22). U.K.: CAB International.
- Bozkurt, S. G. (2020). Sivas'ın Doğal ve Kültürel Kaynaklarının Ekoturizm Potansiyeli Açısından Değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Forest Science*, 4 (2), 172-189. DOI: 10.32328/turkjforsci.662803.
- Canbolat, AF., Yerli, SV., Çalışkan, M. (1999). An Investigation on TheGrowthCriterias of Leuciscuscephalus in Çıldır Lake-Ardahan. *TurkishJournal of Zoology*, 23 (EK1), 271-278.
- Ceylan, A. (2015). Çıldır Başköy Kaya Resimleri, Belgü, (2), 7-28.
- Chandel, R. S., veKanga, S. (2020). Sustainable Management of Ecotourism in Western Rajasthan, India: A GeospatialApproach. *GeoJournal of TourismandGeosites*, 29(2), 521-533.
- Chin, L.M.C., Moore, S.A., Wallington, T.J. veDowling, R. K. (2000). "Ecotourism in BakoNational Park, Borneo: Visitors' Perspectives on EnvironmentalImpactsandTheirManagemeng". *Journal of SustainableTourism*, 8(1), 20-35.
- Cinnioğlu H. (2015). "Sürdürülebilir Ekonomik Kalkınma Kapsamında Ekoturizmin Çevre Üzerindeki Etkilerinin Eleştirel Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi". *Institute of Social Sciences*. (03), 3-17.
- Çimen, H. (2014). Ardahan'ın Turizm Potansiyeli. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 1 (21), 100-108.
- Çimen, H. (2016). *Gastronomi Turizmi Açısından Ardahan Mutfağının Önemi*. Karadeniz, S. 32. 307-315.
- Çimen, H. (2020). *Ardahan'ın Turizm Değerleri. İ. Kurtbaş içinde, Ardahan Değerlemeleri-2-(Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar)* (s.191-209). Ankara: Nobel Yayın.
- Daşkan, M. (2021). *Ardahan İlinin Kültürel Coğrafyası (Maddi Kültür Öğelerine Göre)*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Daud, N. ve Rahman, S.A. (2011). "Tourist Attitudes towards Sustainable Tourism: Empirical Evidence From Malaysian National Park, Taman Negara". *International Conference on E-business, Management and Economics*, 3, 254-258.
- Değ, A. (2003). *Çıldır İlçe Merkezinin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, C., ve Çevirgen,A. (2006a). *Ekoturizm Yönetimi* (1.Baskı). Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demir, C., ve Çevirgen, A. (2006b). *Turizm ve Çevre Yönetimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Demirci, Ç. (2019). *Ardahan İlinin Sosyo-Ekonomik Yapısına İlişkin Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Ardahan: Ardahan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Demirel, E. (2012). *Ardahan Yürüyüş Parkurları*. Ardahan: Serhat Kalkınma Ajansı.
- Demirel, M. (2020). *Ulusal Öneme Haiz Sulak Alanın Yereldeki Algısı: Aktaş Gölü (Ardahan) Örneği. İ. Kurtbaş içinde, Ardahan Değerlemeleri-2-(Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar)* (s. 77-117). Ankara: Nobel Yayın.
- Demirtaş, N., Sunar, H. ve Özşen, Z. S. (2020). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Ekoturizm Algısı: Beypazarı Meslek Yüksekokulu Örneği. *Turizm Çalışmaları Dergisi*, 2 (1), 35-42.
- Denman, R. (2001). Guidelines for Community-Based Ecotourism Development. WWFInternational, <http://d2ouvy59p0dg6k.cloudfront.net/downloads/guidelines.pdf>, Erişim Tarihi: 24.03.2022.
- Dikici, E., ve Sağır, A. (2012), “Antalya’da İnanç Turizminin Sosyolojik Çözümlemesi: Demre-Myra Örneği”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (22), ss.35-43.
- Dilek, E. F., ve Şahin, Ş. (2002), “Çevre Duyarlı Turizm Uygulamaları: Yeşil Otelcilik ve Ekoturizm” *Kırsal Çevre Yıllığı*, s: 97-116.
- Doğantekin, E. (2016), *E. XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Çıldır Beylerbeyliği Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Kars
- Donohoe, H., ve Needham, R. (2008). Ecotourism: The Evolving Contemporary Definition. *Journal of Ecotourism*, 5(3), 192-210. doi:10.2167/joe152.0.
- Dünya, N. (2012). *Doğa Koruma Alanlarından Milli Parklarda Baraj ve Hidroelektirik Santrali Uygulamalarının İncelenmesi: Munzur Vadisi Milli Parkı Örneği*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Emecen, F. (2002). *Çıldır Eyaleti Maddesi*, İslam Ansiklopedisi, Cilt 8, Ankara: T.D.V Yayınları.
- Emekli, G. (2006). Coğrafya, Kültür ve Turizm: Kültürel Turizm. *Ege Coğrafya Dergisi*, 15(1-2), 51-59.
- Erdoğan, N. (2003). *Çevre ve (Eko) Turizm*. Ankara: Erk Yayınları.
- Erdoğan, N., ve Erdoğan, İ. (2005). Ekoturizm Betimlemeleriyle İletilerin Doğası. *Gazi Üniversitesi İletişim Dergisi*, 20(1), 55-82.
- Eskin B., Tuncer M., ve Demirçivi B., M. (2017). ‘‘Alternatif Turizm Çeşidi Olarak Ekolojik Turizm: Hasan Dağı Örneği’’’. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9 (3), 15-17.
- Eynalov H., ve Mammadov R. (2013). The development of ecotourism in the world: Azerbaijan case. 8th. Silk Road International Conference: *Development of Tourism in Black and Caspian Seas Regions*, Tbilisi-Batumi, Georgia.
- Fennell, D., ve Dowling, R. (2003). The Context of Ecotourism. D. A. Fennell, & R. K. Dowling içinde, *Ecotourism Policy and Planning* (s. 1-20). London: CABI Publishing.

- Güçer, E., ve Kement, Ü. (2015). Ekoturizm Kapsamında Seyahat Eden Tüketicilerin Çevreye Duyarlı Davranışlarının İncelenmesi: Ayder Örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 6(14), 69-82.
- Gül, A., Cengiz, M.M., Yazıcı, K. ve Aslan, S. (2020). *Kafkas Arısı (Apis mellifera caucasia), İzole Bölgeleri ve Ardahan İli Geneline Koruma Çalışmaları. İ. Kurtbaş içinde, Ardahan Değerlemeleri-2-(Değerler, Potansiyeller ve Yaklaşımlar)* (s.557-573). Ankara: Nobel Yayın
- Güneş, B. (2014). "Çıldır Merkez Ağı Üzerine", *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (TAED)51, 17,34. DOI: 10.14222/Turkiyat1209.
- Gündoğdu, H. (2000). *Kaleler ve Kuleler Kenti Ardahan*, Ardahan Valiliği Kültür Yayını, No:4.
- Gündoğdu, H. (2001). *Tarihi Kalıntıları ile Çıldır*. Ankara: Bizim Büro Basımevi Yayın Dağıtım.
- Gündüz, Z. (2011). Turizm Sektörünün Gelişimi ve İstihdam Üzerine Etkisi. *Vizyoner Dergisi*, 3(5), 54-71.
- Haberal, H. (2015). *Turizmde Alternatif Ekolojik Turizm Doğa Turizmi Kırsal Turizm Yayla Turizmi* (1.Baskı). Ankara: Detay Yayıncılık.
- Hardy, A.L. ve Beeton, R.J.S. (2009). Sustainable Tourism or Maintainable Tourism: Managing Resources For More Than Average Outcomes, *Journal of Sustainable Tourism*, 9 (3) ,168-192.
- Haznedar, H. A. (2016). *Ekoturizm ve eko girişimcilik potansiyelinin ortaya konmasına yönelik bir araştırma: Nazar köy örneği*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Higham, J.E.S., Carr, M.A., ve Gale, S. (2001). Ecotourism in New Zealand: Profiling visitors to New Zealand Ecotourism Operations. Dunedin: *Department of Tourism*, University of Otago.
- <https://www.turkiye-rehberi.net/harita/ardahan-haritas%C4%B1>, 2022 Erişim Tarihi: 19.03.2022
- <https://mgm.gov.tr/veridegerlendirme/il-ve-ilceler-istatistik.aspx?k=A&m=ARDAHAN>, 2022 Erişim Tarihi: 19.03.2022
- <https://www.tursab.org.tr/turkiye-turizm-istatistikleri/turistik-tesis-ve-isletmeler>, 2022 Erişim Tarihi: 27.05.2022.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Belediye Belgeli Tesisler. 13.03.2022 tarihinde <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-9858/belediye-belgeli-tesisler.html>, 2022 adresinden alındı.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2022). Yıllık Bültenler. <https://yigm.ktb.gov.tr/TR-201126/yillik-bultenler.html>, 2022 Erişim Tarihi: 19.03.2022
- <https://sehirsorgula.com/cildir-mahalleleri/>, 2022 Erişim Tarihi: 14.06.2022

- <http://www.cildir.gov.tr/cografi-yapi>, 2022 Erişim Tarihi:14.06.2022
- <https://www.bomakademi.com/kar-ve-buz-surus-aktivitesi.aspx>, 2022 Erişim Tarihi: 14.06.2022
- Hunter, C. (2002). Sustainable Toursim and The Touristic Ecological Footprint, Environment and Sustainable Development, 4(1), 7-20.
- IUCN (1994). GuidelinesforProtectedArea Management Categories, IUCN, Gland, Switzerland and Cambridge, UK.
- Jones, S. (2005). “Community-Based Ecotourism: The Significance Of Social Capital”. *Annals of Tourism Research*, 32(2), 303–324.doi: 10.1016/j.annals.2004.06.007.
- Kahraman, N., ve Türkay, O. (2017). *Turizm ve Çevre*. 7. Baskı, Ankara: Detay Yayıncılık
- Karacan, AR. (2007). *Çevre Ekonomisi ve Politikası*, Ege Üniversitesi Yayınları İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları, Sayı:6.
- Karatepe, A. (2011), “Kafkaslara Açılan Kapı Serhat Şehri Ardahan”, *İdarecinin Sesi*, 143. 94-104.
- Karatepe, A., Mor, İ., Alantar, E., Aktaş, Y. (2011). *Kafkaslara Açılan Kapımız/ Ardahan*. T. C. Ardahan Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Ardahan Valiliği Yayın No: 07. Ankara: Hazırlık Baskı.
- Kasalak, M. A. (2015). Dünya'da Ekoturizm Pazarı ve Ekoturizm'in Ülke Gelirlerine Katkıları. *Journal of Recreation and Tourism Research*. (2), 20-26.
- Kaya, F. ve Yıldırım, G. (2020). Ekoturizm potansiyeli açısından Doğu Karadeniz Bölgesi'nin değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 2 (2), 125-133.
- Kaygalak, S., Usta, Ö., ve Günlü, E. (2013). Mardin’de turizm gelişimi ile otantik olgusu arasındaki ilişkinin sosyolojik açıdan değerlendirilmesi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(2), 237 – 249.
- Kaynak, İ.H. (2010), “İnanç Turizminin Medeniyetler Arası İşbirliğine Etkileri: Türkiye Örneği”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Dergisi*, C.13, S.1-2, ss.119-126.
- Kaypak, Ş. (2012). “Ekolojik Turizm ve Sürdürülebilir Kırsal Kalkınma”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(22), s.11-29.
- Kaypak, Ş. (2010). “Ekolojik Turizmin Sürdürülebilirliği. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 2(2), s.93-114.
- Kemaloğlu, M. (2012). Terekeme- Karapapak Türkleri Yerleşim Alanları.*Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 1/3 s.55-81
- Kesici, M. (2012). Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü. *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 14 (23), 33-37.
- Kılıç, H. ve Bağcı, H. R. (2020). Bir Jeomorfosit Olarak Karaçay Kanyonu (Çıldır). *JassStudies-TheJournal of Academic Social Science Studies*,Year: 13, Number: 82, Winter, p. 389-410.

- Kırpık, A., Altunoğlu, M.K., Tanrikulu, D. (2019) Aktaş (Ardahan) Gölü ve Çevresinin Faunistik Yapısı, 90
- Kırpık, M.A. (2018). Aygır, Çıldır ve Aktaş Göllerinde Tespit Edilen Ekzotik ve İstilacı Türler, *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 11(2), 65-68.
- Kırpık, M.A. (2019). *Ardahan İli Aktaş Gölü'nün Faunistik Yapısı. Aktaş Gölü Biyoçeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Gelişme Çalışması*, 41-45.
- Kırzioğlu, F. (1999). Kars İli ve Çevresinde Ermeni Mezalimi (1918-1920), Kök, Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı, Ankara.
- Kiper, T., ve Arslan, M. (2007). Anadolu'da doğa turizmi kapsamında doğa yürüyüşü güzergâhlarının belirlemesinde örnek bir çalışma. *Tekirdağ Ziraat Fakültesi Dergisi*, 4(2), 165-174.
- Koçak, N. (2016). *Sürdürülebilir Turizm Yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Köroğlu, Ö. (2015). *Turizmin çeşitli kriterlere göre sınıflandırılması*, Z. Aslan (Eds.), Genel turizm içinde, 111-178. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Kuter, N., ve Ünal, H. E. (2009). "Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekoturizmin Çevresel, Ekonomik ve Sosyo-Kültürel Etkileri". *Kastamonu Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, 9(2), 146-156.
- Luzar, E. J., Diagne, A., Gan, C., ve Henning, B. R. (1995). Evaluating nature based tourism using the new environmental paradigm. *Journal of Agricultural and Applied Economics*, 27(2), 544-555.
- Maharana, I., Rai, S.C. ve Sharma, E. (2000). "Valuing ecotourism in a sacred lake of the Sikkim Himalaya, India". *Environmental Conservation*, (27)3, 269-277.
- Mahvaran, A. (2012). *Eco-Tourism and its architecture: a methodological framework for assessing progress towards sustainable development*. Unpublished Doctoral Dissertation. Victoria University of Wellington.
- Mazilu, M. (2010). "Towards a model of an optimal-sustainable tourist destination" publish in. *Proceedings of International Conference: Cultural, Urban and Tourism Heritage*, 28-34.
- Newsome, D., Milewski, A., Phillips, N., ve Annear, R. (2002). Effects of horse riding on national park sand other natural ecosystems in Australia: Implications for management. *Journal of Ecotourism*, 1(1). 52.
- Nufufu.com.(2022). [www.nufusu.com](https://www.nufusu.com/ilce/cildir_ardahan-nufusu#:~:text=%C3%87%C4%B1ld%C4%B1r%20n%C3%BCfusu%202021%20y%C4%B1l%C4%B1na%20g%C3%B6re,%2C%20G%2C59%20kad%C4%B1nd%C4%B1r). Mart 13, 2022 tarihinde https://www.nufusu.com/ilce/cildir_ardahan-nufusu#:~:text=%C3%87%C4%B1ld%C4%B1r%20n%C3%BCfusu%202021%20y%C4%B1l%C4%B1na%20g%C3%B6re,%2C%20G%2C59%20kad%C4%B1nd%C4%B1r. Adresinden alındı
- Okan, T., Köse, N., Arifoğlu, E., ve Köse, C. (2016) Assessing Ecotourism Potential of Traditional Wooden Architecture in Rural Areas: The Case of Papart Valley, *Sustainability*, 8 (10), 974; doi:10.3390/su8100974.

- Onmuş, O. (2019). Aktaş Gölü Kuşları ve Ekoturizm Açısından Önemi. *Aktaş Gölü Biyoçeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Gelişme Çalıştayı*, 47-61.
- Oral Patacı, Ö. (2018). Ardahan'ın Çıldır İlçesindeki Suhara Köyü Camii'ne Ait Arşiv Belgeleri, *DTCF Dergisi*, 58(1), 775-803.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. (2014). Aktaş Gölü.
- Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü. (2014). Çıldır Gölü.
- Ovalı, P. K., (2006). "Farklı Turist, Farklı Turizm, Farklı Mimari: Çevreci Turist, Ekolojik Turizm, Ekolojik Turizm Mimarisi", *Turizm ve Mimarlık Sempozyumu, TMMOB Antalya Şubesi, Antalya*, s. 256-262.
- Ovalı, P. K., (2007). Kitle Turizmi ve Ekolojik Turizmin Kavram Mimari ve Çevresel Etkiler Bakımından Karşılaştırılması, *YTÜ Mim. Fak. E-Dergisi YTÜ Arch. Fac. E-Journal*, 2(2). 64-79.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntem bilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özhatay, N., Eminağaoğlu, Ö. ve Esen, S. (2010) Ardahan'ın Coğrafyası. Karlı Yaylaların Saklı Bahçesi "Ardahan'ın Doğal Bitkileri". İstanbul: Promat Basım Yayın.
- Özkök, F. G., ve Çoban, Ö. (2009). *Ekoturizm mi ekoterörizm mi?*, 10. ulusal turizm kongresi bildiriler kitabı içinde, 591-602. Mersin: Detay Yayıncılık.
- Patacı, S. (Ed.). (2016). *Ardahan Kale ve Kuleleri*. Serhat Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Rahemtulla, Y.G. ve A.M. Wellstead, 2001: Ecotourism: Understanding Competing Expert and Academic Definitions. Infor. Report NorX-380 Canada, <https://doa.ogm.gov.tr/pdf>, Erişim Tarihi: 27.03.2022.
- Rızaoğlu, B. (2003). *Turizm Davranışı*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Richard, H. P. (2017). *Ecotourism and Sustainable Tourism Management, Opportunities and Challenges*. New York: Nova Science Publishers.
- Robert, G. D. (2002) Strategic development and SWOT Analysis at the University of Warwick. *European Journal of Operational Research*. 152 (3). 631-640.
- SERKA. (2021). *Ardahan İli Çıldır Gölü Kayıkhanesi ve Su Sporları Merkezi, Ön Fizibilite Raporu*. Ardahan.
- SERKA. (2021). *2021 Yılı Ara Faaliyet Raporu*, TRA2 Bölgesi (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars).
- SERKA. (2022). *2022 Yılı Çalışma Programı*.
- Sharpley, R. (2006). Ecotourism: A Consumption Perspective. *Journal of Ecotourism*, 5(1-2), 7-22.

- Sezgin, M., Keleş, A., Karagöz, B. (2021). Pandemi Dönemi Temassız Otelcilik ve 4-5 Yıldızlı Oteller Üzerine bir Araştırma. *Journal of Global Tourism And Technology Research*, 2(2).72-86.
- Somuncu, M. (2004). Dağcılık ve dağ turizmindeki ikilem: Ekonomik yarar ve ekolojik bedel. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 2(1), 1-21.
- Strickland-Munro, Jennifer K.; Allison, Helen E.; Moore, Susan, A. (2010), “Using Resilience Concepts to Investigate The Impacts of Protected Area Tourism on Communities”, *Annals of Tourism Research*, 37(2), 499–519.
- Şengör, A.M.C., Özeren, S., Keskin, M., Sakınç, M., Özbakır A.D. Kayan, I., (2008). Eastern Turkish high- plateau as a small Turkish typeorogen. *Earth SciencesRewievs*, (90): 1-48.
- Şengül, S., ve Genç, K. (2016). Güzel Atlar Diyarına Yolculuk: Kapadokya bölgesine yüksek gelirli turist çekimine yönelik bir değerlendirme. 2. *Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu*, Nevşehir.
- T.C. Ardahan Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (2021). İl Afet Risk Azaltma Planı 2021.
- T.C. Ardahan Valiliği Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü (2020). Ardahan İli 2019 Yılı Çevre Durum Raporu.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2021). Ardahan İli Tabiat Turizmi Uygulama Eylem Planı 2021-2023.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2014). Çıldır Gölü Sulak Alan Yönetim Planı Projesi Çıldır Gölü Sulak Alan Alt Havzaları Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Alt projesi, Nihai Rapor.
- T.C. Orman ve Su İşleri Bakanlığı Doğa Koruma ve Milli Parklar Genel Müdürlüğü (2014). Aktaş Gölü Sulak Alan Yönetim Planı Projesi Aktaş Gölü Sulak Alan Alt Havzaları Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Alt projesi, Gelişme Raporu.
- Tekin, N., Güleç, E. (2006), “Malakan (Ardahan) Atı”, *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi*, 77(4), 74-75.
- Tekin, Ö. (2016). *Alternatif bir turizm türü olarak yayla turizmi ve Bozkır ilçesinin potansiyelinin değerlendirilmesi*. Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır, 1093-1108.
- Tekin, Ö. (2017). Ekoturizm açısından Konya ili doğa yürüyüşü rotaları üzerine bir araştırma. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(3).380-383.
- Topaloğlu, Y. (2006). *Ardahan- Çıldır Bölgesi Tarihi ve Arkeolojik Araştırmaları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789- 2014)*, İstanbul: Der Yayınları.
- Usta, Ö. (2008). *Turizm genel yapısal yaklaşım*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Uyanık, O. (2006). Çıldır Adı Üzerine, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 87-93.

- Wearing, S., ve Neil, J. (2009). *Ecotourism: Impacts, Potentials and Possibilities?* New South Wales, AUSTRALIA: University of Technology School of Leisure, Sport and Tourism Sydney.
- Wood, M. E. (2002). *Ecotourism: Principles, Practices and Policies For Sustainability*. France: *UNEP*.
- Yaylı, A., ve Sürücü, Ö. (2016). *Özel ilgi turizmi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Yerli, S.V., & Zengin, M. (2019). *Aktaş Gölü ile İlgili Bir Değerlendirme. Aktaş Gölü Biyoçeşitliliğinin Korunması ve Sürdürülebilir Gelişme Çalıştayı*, 19-28.
- Yılmaz, E., Mutlu, E., Mutlu, B., & Irmak, M.A. (2018). Çıldır Gölü'nün Rekreatif Turizm Potansiyelinin Belirlenmesi. *ISUEP2018 Uluslararası Kentleşme Çevre Sorunları Sempozyumu: Değişim/Dönüşüm/Özgünlük* (s. 282-288). *Eskişehir Anadolu Üniversitesi*.
- Yonglong, L. (1996). "Eco-Tourism Industry Development an Alternative to Sustainable Use of Landscape Resources" *Journal of Environmental Sciences*, 8(3), 298-307.
- Yücel, C. (2002). *Turizmde Yükselen Değer: Ekoturizm*.
http://www.tursab.org.tr/dosya/1023/02nieko_1023_1889046.pdf, Erişim Tarihi: 23.03.2022